

Elämän ja kuoleman kuvat

Analyysi evankelis-luterilaisen uskonnon etiikan oppikirjojen abortin teeman kuvituksesta

Niina Sikilä
Pro gradu -tutkielma
Uskontotiede
Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos
Turun yliopisto
Joulukuu 2012

TURUN YLIOPISTO

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

SIKILÄ, NIINA

Elämän ja kuoleman kuvat. Analyysi evankelis-luterilaisen uskonnon etiikan oppikirjojen abortin teeman kuvituksesta

Pro gradu -tutkielma, 98 s., 10 liites.

Uskontotiede

Joulukuu 2012

Nykykulttuurille ominainen visuaalisuuden läpimurto heijastuu vahvasti kaikilla tavoilla meitä ympäröivään kulttuuriin. Tähän näkökulmaan liittyvä visuaalisen kulttuurin käsite voidaan liittää myös koulumaailmaan, sillä esimerkiksi oppikirjat ovat nykyään runsaasti kuvitettuja. Visuaalistuvan maailman myötä ihmisiltä edellytetään nykyään visuaalista lukutaitoa, jolla tässä tarkoitetaan visuaalisen kommunikaation edellyttämää kuva- ja medianlukutaitoa. Tämä tutkielma käsittelee yläkoulun ja lukion evankelis-luterilaisen uskonnon oppikirjojen kuvitusta etiikan kokonaisuuksien ja erityisesti abortin teeman osalta sekä niiden yhteyttä paitsi visuaalisen lukutaidon vaatimukseen myös aborttia koskevaan arvokeskusteluun.

Tutkielmassa käyttämäni aineisto koostuu kolmen Suomen suurimman kustantajan etiikan kursseille suunnittelemissa oppikirjoista. Oppikirjoja aineistooni kuuluu yhteensä kuusi, ja näistä kirjoista kolme on tarkoitettu lukion etiikan kurssin opetukseen ja kolme puolestaan yläkoulun yhdeksännen vuosiluokan etiikan opetukseen. Tarkastelen näiden oppikirjojen visuaalista materiaalia sisällönanalyysin menetelmän avulla. Näin pyrin selvittämään, minkälaisia säännönmukaisuuksia abortin teeman kuvitukseen liittyy aineistooni kuuluvissa oppikirjoissa ja millä tapaa pyhittämisen logiikka ilmenee oppikirjojen kuvituksen kautta.

Tutkielmassani tarkastelen ensinnäkin sitä, miten abortin teema on kuvitettu aineistooni kuuluvissa oppikirjoissa ja minkälainen kuva abortista rakentuu näiden oppikirjojen kautta. Toiseksi tutkielmani tehtävä on selvittää, millaisia maailmankuvan ja identiteetin rakentumisen aineksia oppikirjojen kuvituksen kautta nuorille välittyy. Tutkielmassani keskityn myös kuvaamaan sitä, millainen arvomaailma oppikirjoista heijastuu ja millainen suhde oppikirjoissa vallitsee niissä esitettyjen verbaalisten ja visuaalisten materiaalien välillä käyttäen hyväksi pyhyyttä ja visuaalista kulttuuria koskevaa aikaisempaa tutkimusta.

Asiasanat: visuaalinen kulttuuri, visuaalinen lukutaito, etiikka, abortti, uskonto, oppikirjat, pyhä, opetus, kuva-analyysi, uskonnonpedagogiikka

1 JOHDANTO	1
1.1 Työn lähtökohdat	2
1.2 Tutkimuskysymyksen ja tutkimuksen taustaoletukset	4
1.3 Työn punainen lanka	7
2 AIKAISEMPI TUTKIMUS JA KATSAUS KIRJALLISUUTEEN	8
2.1 Uskontotieteellinen tutkimus	10
2.2 Oppikirjatutkimus	12
2.3 Visuaalisuuden tutkimus	13
3 KOHTI AINEISTOA JA SEN ANALYYSIA	14
3.1 Kuvan havaitseminen ja tulkinta	16
3.2 Näkökulmia aborttiin	19
3.3 Aineiston kuvaus	21
3.3.1 Yläkoulun oppikirjat	22
3.3.2 Lukion oppikirjat	25
3.4 Sisällönanalyysi osana aineiston analyysia	28
4 USKONNONOPETUS JA OPPIJAN KEHITYS	30
4.1 Peruskoulun ja lukion uskonnon opetussuunnitelmien perusteet	33
4.2 Kohtele toisia niin kuin toivoisit itseäsikin kohdeltavan	36
4.3 Oppikirjan historiaa ja merkitys opetuksessa	40
4.3 Kehityopsykologisia näkökulmia nuoren ajattelun kehitykseen	44
5 VISUAALINEN KULTTUURI	48
5.1 Visuaalinen kulttuuri ja kuvanlukutaito	49
5.2 Representaatio, kuva ja kuvitus	50
5.2.1 Oppikirjojen kuvitus	52
5.2.2 Kuvan ja tekstin suhteesta	53
6 VISUAALISUUS, USKONTO JA PYHYYS	56
6.1 Pyhä kulttuurisena kategoriana ja rajan merkitsijänä	59
6.2 Pyhyys ja pyhittäminen	62
7 AINEISTON ANALYYSI: ABORTTI JAPYHÄ ELÄMÄ OPPIKIRJOISSA	66
7.1 Syntiset katuvat ja julistajat	66
7.2 Lapsen ääni	70
7.3 Vanhempien oikeudet ja abortti	78
7.4 Uskonnon ja toiminnan suhde	83
8 AINEISTON MONET KASVOT	87
8.1 Kuvien ja tekstin yhteistoiminta	87
8.2 Elämän ja kuoleman kuvat	88
9 LOPUKSI	91
LÄHTEET	94
LIITTEET	99

1 JOHDANTO

Visuaalisuus ja kuvallisuus ovat osa jokapäiväistä elämäämme. On jopa sanottu, että elämämme on nykyään visuaalisempaa kuin koskaan aikaisemmin. Suomalainen visuaalisen kulttuurin tutkija Janne Seppänen määrittelee visuaalisen kulttuurin viittaavan silmin havaittavaan, näkyvään todellisuuteen sekä ihmisen ja toiminnan väliseen suhteeseen, jonka keskiössä sijaitsee kuvallisuus. Laaja visuaalisen kulttuurin määritelmä käsittää Seppäsen mukaan myös esimerkiksi mielikuvat ja kielen vertauskuvat. Visuaalinen kulttuuri kantaa mukanaan myös merkityksiä ja kaavamaisia käsityksiä. (Seppänen 2005, 11–14, 16–17.) Visuaalisuuden läpimurto heijastuu kaikin puolin myös koulumaailmaan kaikilla eri oppiasteilla: esimerkiksi kouluissa käytettävät oppikirjat ovat runsaasti kuvitettuja ja uusin teknologia, kuten internet, datatykit ja älytaulut luokissa mahdollistavat yhä runsaamman kuvien käytön myös oppituntien opetuksessa. Nykyaikana kaiken ikäisiltä ihmisiltä edellytetään jossain määrin visuaalista lukutaitoa, jolla tarkoitetaan visuaalisen kommunikaation edellyttämää kuva- ja medianlukutaitoa (Kupiainen 2007, 37).

Kuva sellaisenaan voidaan nähdä yhtenä kaikkien aikojen vanhimmista informaation tallennus- ja välityskeinoista. Kun kuvasta puhutaan viestintävälineenä, unohdetaan usein, että ihmisen ensimmäiset kirjoitusmuodot olivat kuvakirjoitusta. (Hietala 1993, 9.) Kuvien vaikutus on ulottunut myös pidemmälle: erilaisten kuvien avulla on pyritty aikojen kuluessa vaikuttamaan paitsi luontoon myös jumaliin ja jopa tulevaisuuteen. (Ahjopalo-Nieminen 1999, 8.) Kuva siis mielletään nykyään suhteellisen uudeksi ilmiöksi, vaikka sen historia on lähestulkoon yhtä pitkä kuin ihmisen. Samassa hengessä kuulee nykyään usein puhuttavan kuvan vallan kasvusta ja kuvan kiistattomasta asemasta osana nykykulttuuria vaikka kyseinen asema on ollut kuvalla jo pitkään.

Käsite kuva ymmärretään usein hyvin yksiselitteisenä käsitteenä ja pohtimatta sen merkitystä tarkemmin. Kuva ei myöskään rakennu yksiselitteisesti, vaan siihen saattaa sisältyä useita erilaisia merkityksiä. Kuvan yksinkertaisuuden sekä käsitteenä että esimerkiksi osana kuvitusta voidaan siis sanoa olevan harhaa, ja kuva käsitteenä vaatiikin enemmän huomiota kuin aluksi uskoisi. Kuva huomataan usein helpommin kuin teksti, mutta pelkkä huomaaminen ei riitä välittämään kuvan koko sanomaa

(Ahjopalo-Nieminen 1999, 7). Missä sitten piilee kuvan tehovoima? Kuva voidaan ymmärtää suureksi merkityksien ja metaforien varastoksi ja todellisuuden rakentajaksi (Mikkonen 2005, 43, 137).

Itsessään oppikirjojen kuvitus voidaan nähdä verbaalista, tekstin sisältämää sanomaa tukevana tekijänä ja näin myös olennaisena osana opetusta. Aika ajoin tietyn asian esittäminen tarvitsee auttamatta tuekseen visuaalista materiaalia. Joissain tapauksissa kuvitus toimii kuitenkin myös tekijänä, joka lausuu jotain varsinaisen tekstin esittämän sanoman ohitse muodostaen uusia merkityksiä. Kuvan avulla voidaan esittää uusia näkökulmia tai sen avulla voidaan auttaa ymmärtämään esimerkiksi tekstin sisältämää tiedollista ainesta – tai lausua jotain, mitä ei muuten uskalleta ääneen sanoa (Hatva 1993, 47).

1.1 Työn lähtökohdat

Tämän työn lähtökohtana on ensisijaisesti oma kiinnostukseni opetuksen visuaaliseen puoleen ja kuvien käytön lukuisiin mahdollisuuksiin osana eri oppiaineiden opetusta. Mielenkiintoni käsillä olevaan aiheeseen juontaa juurensa uskonnon aineenopettajan pedagogisiin opintoihin sisältyviin uskonnon didaktiikan oppijaksoihin ja niiden aikana tekemääni havaintoon, jonka mukaan uskonnon pedagogiikan kuvallisuus liitetään suuressa määrin alkuopetukseen ja perusopetuksen ensimmäisiin vuosiluokkiin¹ sekä niissä opetettaviin Raamatun sisältöihin. Kiinnostuin yhä enemmän myöhemmillä vuosiluokilla käsiteltävistä aihekokonaisuuksista sekä näihin aihekokonaisuuksiin liitettävistä kuvista. Ekskursioni kuvien maailmaan on osa omaa ammatti-identiteetin muotoutumistani, ja sekä visuaalisuus että kuvien käyttö onkin ollut olennainen osa opetusmenetelmiäni. Oman graduseminaarini, seminaari- sekä pro gradu -työni että siihen kuuluvan tutkimusprosessin edetessä valitsemani aihe varmentui ja rajautui kuin itsestään, ja viime kädessä päädyin keskittämään tutkimukseni yhteen kipeimmistä,

---

¹ Esimerkkinä tarinallisuuden ja sen myötä myös kuvallisuuden tutkimuksesta alakoulun ensimmäisen ja toisen vuosiluokan oppikirjoista mainittakoon Anu Alenius-Taipaluksen kasvatustieteeseen tekemä pro gradu -opinnytö *Opetuskertomukset uskonnonopetuksessa, Oikeilla jäljillä – oppimateriaalin sisällön analyysi*.

vaikeimmista ja puhuttavimmista uskonnon etiikan opetuksen aiheista: aborttiin². Mitä syvällisemmin oppikirjojen kuvitusta tarkastelin ja mitä syvemmälle pääsin itse kuvituksen analyysiin, sitä olennaisemmaksi aihe muotoutui mielessäni.

Näkemykseni ja kokemukseni mukaan kuvien käyttö uskonnonopetuksessa tarjoaa lukuisia mahdollisuuksia, joita ei sovi sivuuttaa myöhempienkään luokka-asteiden taikka lukion opetuksessa. Kuitenkin esimerkiksi uskonnondidaktiikan kirjallisuudessa³ kuvallisuus ja kuvat osana monipuolista opetusta myöhemmillä luokka-asteilla ja esimerkiksi lukion opetuksessa ovat saaneet mielestäni osakseen yllättävän vähän huomiota. Nykyaikana oppilailta edellytetään yhä enemmän kuvanlukutaitoa tai visuaalista lukutaitoa, jolla tässä tarkoitetaan siis kykyä tulkita kuvia, kykyä lukea ja ymmärtää kuvissa välitettyä sanomaa. Tämän vuoksi on nähdäkseni tärkeää ja mielenkiintoista tutkia juuri perusopetuksen viimeisten vuosiluokkien eli yläkoulun ja lukion uskonnon oppikirjojen kuvitusta ja sitä, millaisia viestejä kuvat kertovat. Abortti aiheena on myös sellainen, joka on luonnollisesti sisällytetty vasta yläkoulun ja lukion opetukseen.

Niin kuin muissakin kouluissa opettavissa oppiaineissa, myös uskonnonopetuksessa käytetyt oppikirjat voidaan nähdä yhtenä opetuksen keskeisistä elementeistä. Oppikirjojen varaan voidaan rakentaa esimerkiksi koko uskonnon kurssin suunnittelu niin perusopetuksessa kuin lukion opetuksessakin. Kuitenkaan opetuksen ei tarvitse orjallisesti perustua kurssilla käytettävän oppikirjan rakenteeseen – oppikirja kuitenkin kokoaa yleensä enemmän tai vähemmän loogisesti yhteen ne asiakokonaisuudet, joita kyseisen kurssin tavoitteisiin ja sisältöihin kuuluu opetussuunnitelmien mukaan⁴. Viime kädessä on opettajan päätettävissä, missä määrin oppikirjaan nojaututaan. Hyvä oppikirja on kuitenkin se oppimisen väline, jonka oppilaat vievät kotiinsa ja joka toimii osana opetuksen materiaaleja. Sinällään oppikirjat ovat eräänlaisia dokumentteja siitä, mitä opetus pitää sisällään (ks. esim. Häkkinen 2002).

---

² Abortilla tarkoitan tässä työssä aktiivista raskauden keskeytystä.

³ Ks. esim. Kallioniemi, Arto & Juha Luodeslampi (toim.) 2005: *Uskonnonopetus uudella vuosituohannella* tai Kalevi Tamminen & Laulikki Vesa 1982: *Miten opetan uskontoa. Uskonnon didaktiikka*.

⁴ Ks. opetussuunnitelmia koskeva luku 4.1.

Oman työni kannalta katsottuna edellisen kaltainen ajatus voidaan nähdä myös toisella tapaa: oppikirjoihin on valikoitunut sisältöjä sen mukaan, mitä sen tekijät ja kuvituksesta vastaavat henkilöt ovat katsoneet tarpeelliseksi. Näin oppikirjan kuvitus voidaan nähdä selkeästi oppikirjan sisältöihin – mitä oppikirjan avulla halutaan oppilaille opettaa – liittyvänä tekijänä. Tutkimukseni tavoitteena on selvittää, millaisia kuvia evankelis-luterilaisen uskonnon etiikan kurssien oppikirjoissa on käytetty, kun on kuvitettu abortin teemaan liittyviä aihekokonaisuuksia. Tutkimuksessa käyttämäni aineisto koostuu sekä yläkoulun että lukion oppikirjoista, joiden pohjalta teen sisällönanalyysin tarjoamien työkalujen avulla teemoittelevan analyysin siitä, millaisia kuvia ja kuva-aiheita oppikirjoissa esiintyy. Analyysin tarkoituksena on siis kuvata oppikirjojen sisältöjä kuvien ja kuvallisuuden kautta ja tarkastella sitä, miten oppikirjoissa representoidaan kuoleman ja erityisesti abortin aihekokonaisuutta.

1.2 Tutkimuskysymyksiäni ja tutkimuksen taustaoletukset

Tutkimukseeni liittyy useita taustaoletuksia, jotka ovat muodostuneet paitsi oman uskonnonopettajan työni myös lukemani tutkimuskirjallisuuden ja alustavan primaarimateriaaliin tutustumisen myötä. Tutkimukseni taustaoletuksiin kuuluu ensinnäkin se, että uskonnon oppikirjoissa olevat kuvat ovat sidoksissa opetettaviin aihekokonaisuuksiin ja teemoihin. Tämä ja tieto oppikirjoista olennaisena osana opetusta ja ehkä jopa opetuksen suunnittelutyötä luovat perustan myös sille, miksi uskonnon oppikirjoja on syytä tutkia: nähdäkseni niiden kautta voidaan saada tietoa myös uskonnonopetuksessa vallallaan olevasta arvomaailmasta. Lisäksi taustaoletuksiini kuuluu myös esimerkiksi se, että oppikirjat omalla tavallaan luovat jonkinlaista kuvaa uskonnosta. Samoin tavat, joilla oppikirjoja kuvitetaan, kertovat jotain niistä asenteista ja ajatuksista, joita oppikirjatyön taustalla vallitsee. Haluankin tarkastella työni puitteissa, miten juuri abortin teemaan liittyviä aihekokonaisuuksia kuvitetaan. Mitä puolestaan on jätetty kuvaamatta? Viime kädessä tämän työn tarkoitus on pyrkiä ymmärtämään myös oppikirjojen kuvituksen suhdetta niiden tarjoamaan verbaalisen informaation. Tutkimukseni liittyy kiinteästi verbaalisen ja visuaalisen materiaalin prosessoinnin välimaastoon, ja oppikirjojen kuvia analysoimalla pyrin välittämään tietoa siitä, minkä tyyppistä tietoa oppikirjan kuvitus tarjoaa paitsi liittyen varsinaiseen tekstiin myös niin sanotusti sen ohi.

Pyrin tässä työssä ensinnäkin vastaamaan siihen, minkälaisia kuvia uskonnon oppikirjoissa esiintyy silloin kun niissä käsitellään abortin teemaa. Tämän oppikirjojen mahdollisesti abortista rakentaman kuvan kautta hahmotan niitä tapoja, miten oppikirjoissa ymmärretään abortti. Kuvitusta tarkastelemalla selvitän, minkälainen arvomaailma oppikirjoissa rakentuu paitsi niissä olevan verbaalisen myös visuaalisen materiaalin kautta ja miten juuri kuvat toimivat oppikirjoissa merkityksen välittäjinä. Kuvia tarkastelemalla pyrin myös löytämään joitain kuvituksen säännönmukaisuuksia, joita tarkastelen pyhän käsitteen ja eräänlaisen pyhittämisen logiikan kautta. Tiivistetysti oppikirjojen ja niiden kuvituksen analyysia määräävät työssäni seuraavanlaiset kysymyksenasettelut:

- Miten abortin teema on kuvitettu oppikirjoissa?
- Jos oppikirjat rakentavat kuvaa abortin teemasta, millainen tämä kuva on?
- Minkälaista arvomaailmaa oppikirjan kuvat rakentavat? Miten kuvat toimivat oppikirjoissa merkityksien välittäjinä?
- Mikä kuvissa on esitetty pyhänä, mikä taas ei? Miten pyhän ja pyhittämisen logiikka rakentuu oppikirjojen kuvissa?
- Millainen suhde oppikirjojen verbaalisen ja visuaalisen materiaalin välillä on?

Pro gradu -opinnäytetyöni aineistona toimivat Suomen kolmen suurimman kustantajan evankelis-luterilaisen uskonnon yläkoulun yhdeksännelle vuosiluokalle sekä lukion etiikan kurssille suunnittelemat oppikirjat. Tutkimukseeni sisältyvät yläkoulun kirjat ovat Editan kustantaman *Eeden*-kirjasarjan kolmas osa *Raamattu ja etiikka*, Otavan kustantaman *Askeleet*-kirjasarjan kolmas osa sekä WSOYpro:n kustantaman *Lipas*-sarjan kolmas osa *Raamattu ja etiikka*. Lukio-opetukseen samoilta kustantajilta ovat ilmestyneet etiikan kurssien opetukseen seuraavat kirjat: Editan kustantaman *Uusi Arkki*-sarjan kolmas osa *Etiikka*, Otavan kustantaman *Theo*-sarjan kolmas osa *Oikein väärin* sekä WSOYpro:n kustantama *Silta*-sarjan kolmas osa, *Etiikka ja kirkon oppi*. Aineistooni kuuluu siis kolme yläkoulun yhdeksännellä vuosiluokalla sekä kolme lukion etiikan kurssilla käytettävää oppikirjaa. Jotta myös lukija saisi aineistosta parhaan mahdollisen käsityksen, olen liittänyt työni analyysiluvun yhteyteen kaikki aineistooni kuuluvat kuvat. Kopiosto ry:n verkkosivujen mukaan valokuvaa ja muuta kuvitusta saa siteerata opinnäytetyön kaltaisessa tieteellisessä esityksessä, kunhan kuvan

yhteys tekstiin ja asiayhteyteensä on selkeästi havaittavissa. Tämän vuoksi aineistoni kuvat on esitetty selkeästi sivuyhteydessään, ja jokaisen kuvan yhteydessä on viittaus oppikirjaan, josta kuvan voi löytää. Tämän lisäksi työni lähdeluetteloon on koottu vielä tarkemmat kuvälähteiden tiedot.

Aineiston sisällä rajasin aiheeni oppikirjoissa käsiteltävän kuoleman teeman sisälle ja edelleen kuolemaan osana lähisuhteiden ja yhteisön etiikkaa: työni koskee erityisesti abortin käsittelyyn liitettyä kuvitusta ja sen suhdetta asiasta esitettyyn verbaaliseen ainekseen. En siis käsittele kuolemaa niinkään osana dogmatiikkaa ja kristillisiä oppeja ja käsityksiä kuolemasta ja sen jälkeisestä elämästä, vaikkakin katsaus kristilliseen etiikkaan luo pohjaa kuva-analyysilleni; oppikirjojen kuvituksen ja niiden kantamien merkityksien ymmärtämiseksi on tutustuttava myös kristinuskon keskeisimpiin eettisiin periaatteisiin – näiden periaatteiden kautta myös eräänlainen oppikirjoissa esiintyvä ”pyhittämisen logiikka”⁵ saa uudenlaisia ilmiänsä. Työssäni tarkastelen myös abortista kertomisen tapoja ja kertomuksissa esiintyviä teemoja, sekä sitä, miten abortin kokeneiden naisten kertomukset ja niistä kumpuavat suuntaviivat yhtenevät tai risteävät aineistonani olevien oppikirjojen kuvituksen kanssa.

Kaikki kuolemaan liittyvät uskonnon opetukseen kuuluvat aihekokonaisuudet, joista erityisesti esimerkiksi abortti, ovat aiheina nähdäkseni arkoja sekä yhteiskunnallisen tilanteen että nuoren elämänvaiheen⁶ kannalta ajankohtaisia. Omien opetuskokemuksieni perusteella näen abortin aiheen myös eräänä etiikanopetuksen klassikkoteemoista, joka herättää aina ajasta ja paikasta riippumatta oppilaisissa sekä negatiivisia että positiivisia ajatuksia ja tunteita. Yleensäkin kuolema aiheena herättää nuorissa lukuisia kysymyksiä, joihin vastaaminen ei ole yksinkertaista. Näiden näkökohtien vuoksi koen kuoleman teeman siinä missä itse abortinkin teeman oppikirjasuunnittelun kannalta vaikeasti kuvitettavana aihe-alueena, mikä puolestaan toimii hedelmällisenä lähtökohdana juuri tämäntyyppiselle työlle.

---

⁵ Ks. tarkemmin pyhää koskeva luku 6.

⁶ Ks. tarkemmin nuorten psykologista ja fysiologista kehitystä koskeva luku 4.3.

1.3 Työn punainen lanka

Työni lähtee liikkeelle katsauksella aikaisempaan tutkimukseen ja omaan työhöni liittyvään tieteelliseen kirjallisuuteen, joka jakaantuu uskontotieteelliseen tutkimukseen, oppikirja-tutkimukseen sekä visuaalisuuden tutkimukseen. Katsaus työssäni käyttämään kirjallisuuteen sekä aikaisempaan tutkimukseen kartoittaa tämän työn teoreettisen viitekehyksen sekä pohjustaa työni keskeisimpiä teoreettisia ja analyttisiä käsitteitä sekä liittää sen tieteelliseen viitekehykseensä.

Työni kolmas luku, *Kohti aineiston analyysia*, luo pohjan työni aineiston ja sen analyysin ymmärtämiselle. Haluan työssäni tuoda selkeästi esille sen, millaista aineistoa tässä tutkimuksessa käytetään ja millaisia erityispiirteitä siihen liittyy. On kuitenkin lähestulkoon mahdotonta kuvata kaikkia oppikirjoja yksityiskohtaisesti, ja siksi pyrin tuomaan esille ainoastaan oppikirjojen rakenteelliset pääpiirteet. Samassa luvussa määrittelen abortin käsitteen, siihen liittyviä kristillisen kirkon eettisiä kannanottoja ja tarkastelen myös aborttiin liittyvää tutkimuskirjallisuutta, jonka tehtävänä on valottaa myöhempää analyysia.

Työni neljännessä luvussa keskityn yhä enenevässä määrin työni taustoitukseen. Tässä luvussa tarkastelen uskonnonopetusta opetussuunnitelmien kautta sekä kuvailen niin ylä-koulun kuin lukionkin evankelis-luterilaisen uskonnon oppikirjojen näkemyksiä etiikasta. Tässä luvussa tarkastelen myös suomalaisen oppikirjan historiaa ja valmistusprosessia ja viimeiseksi luon katsauksen nuoren fysiologiseen ja psykologiseen kehitykseen liittyviin näkökohtiin.

Työni teoreettinen osuus jakaantuu kahteen päälukuun. Näistä ensimmäinen, *Visuaalinen kulttuuri*, esittelee lukijalle eräänlaiset teoreettiset sateenvarjokäsitteet, jotka luovat työni ulkoista teoreettista viitekehystä. Tässä luvussa käsittelen sekä visuaalista kulttuuria että siihen liittyvää kuvanlukutaidon käsitettä mutta myös representaation, kuvan ja kuvituksen merkitystä erityisesti oppikirjojen kuvituksen näkökulmasta. Seuraavassa teorialuvussa, *Visuaalisuus, uskonto ja pyhyys*, käsittelen puolestaan työni sisäiset teoreettiset käsitteet. Koska työni keskeinen tutkimuskysymys on juuri pyhyiden rakentuminen oppikirjojen kuvituksessa, nousee työni yhdeksi

keskeiseksi teoreettiseksi käsitteeksi pyhän käsite. Tässä toisessa teorialuvussa käsittelen myös pyhyiden ja taiteen välistä suhdetta.

Aineiston varsinainen analyysi tapahtuu luvussa seitsemän. Tässä luvussa kokoan yhteen oppikirjojen kuvallisen materiaalin ja esittelen ne analysoiden kuvien tapaa kertoa abortista. Analyysissa tarkastelen myös sitä, minkälaista arvomaailmaa oppikirjojen kuvissa rakentuu, millainen suhde oppikirjoissa vallitsee visuaalisen ja verbaalisen materiaalin välillä ja mikä kuvissa on esitetty pyhänä. Aineiston analyysin yhteenveto käsitellään luvussa kahdeksan. Työni yhdeksännessä luvussa luon viimeisen katsauksen työhöni ja avaan myös muutamia uusia suuntaviivoja.

2 AIKAISEMPI TUTKIMUS JA KATSAUS KIRJALLISUUTEEN

Tutkimukseni on laadullista eli kvalitatiivista tutkimusta, jossa tutkittavan kohteen laatua, ominaisuuksia ja merkityksiä pyritään ymmärtämään kokonaisvaltaisesti. Kvalitatiivisella tutkimuksella tarkoitetaan tässä ennen kaikkea sellaista tutkimusta, jota voidaan kuvailla havaintojen teoriapitoisuudella. Jouni Tuomen ja Anneli Sarajärven mukaan havaintojen teoriapitoisuudella tarkoitetaan käytännössä sitä, että ensinnäkin yksilön käsitykset jostakin ilmiöstä sekä kyseiselle ilmiölle annetut merkitykset ja ilmiön tutkimuksessa käytetyt välineet ja menetelmät vaikuttavat siihen, millaisia tuloksia tutkimuksesta saadaan. Tällä viitataan myös tutkimuksen objektiivisuuteen: tutkimustulokset eivät havaintojen teoriapitoisuuden mukaan ole tutkijasta ja tämän käyttämistä havaintomenetelmistä irrallaan. Näin kaiken tiedon voidaan nähdä olevan subjektiivista, sillä tutkija tekee päätöksensä suhteessa tutkimus-asetelmaan oman, subjektiivisen ymmärryksensä varassa. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 20.)

Tutkimukseni ankkuroituu tieteenfilosofiseen perinteeseen, jota voidaan kutsua hermeneuttiseksi eli ymmärtäväksi (Tuomi & Sarajärvi 2009, 31). Jyväskylän yliopiston humanistisen tiedekunnan virtuaalisessa menetelmäoppaassa hermeneutiikkaa kuvataan suuntauksena, jonka mukaan ihmisen toiminta nähdään intentionaalisenä. Ihmisen toiminnan intentionaalisuus eli ihmisen tietoisuuden kyky viitata itsensä ulkopuolelle johtaa siihen, että ihmisen toiminnan ja sen tulosten voidaan myös nähdä sisältävän erilaisia merkityksiä. (Jyväskylän yliopiston Koppa, 2012.) Ihmistieteet ovat laaja

kokoelma eri tieteenaloja (esimerkiksi humanistiset tieteet ja yhteiskuntatiede), joiden metodologia eli menetelmäoppi liitetään hermeneutiikkaan. Hermeneutiikka puolestaan on itsessään hyvin laaja, monipuolinen ja lukuisia eri suuntauksia sisältävä suuntaus. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 31–32.)

Hermeneuttisen suuntauksen ydin on tiedon tuottaminen hahmottamalla asioiden ja niiden esiintymisympäristöjen, kontekstien, välisiä yhteyksiä ja tarkastelemalla erilaisia ilmiöitä suhteessa paitsi toisiin samanaikaisiin ilmiöihin myös kyseessä olevien ilmiöiden kehitykseen. Hermeneutiikassa tieto ymmärretään jatkuvana tulkintojen prosessina, jossa sekä tulkinnat että itse tieto ovat uusiutuvia. Hermeneutiikassa tätä tiedon muodostumisen prosessia kuvataan usein käsitteellä *hermeneuttinen kehä*, jolla tarkoitetaan sitä, että yksityiskohtien tulkinnalla on vaikutusta laajan kokonaisuuden tulkintaan ja edelleen, että tutkimuskohteesta tehtyjen tulkintojen tulkitseminen uudelleen tuottaa tutkijalle yhä laajenevaa ymmärrystä itse tutkimuksen kohteesta. (Jyväskylän yliopiston Koppa, 2012.)

Eräs laajan hermeneuttisen perinteen osa on niin kutsuttu *fenomenologis-hermeneuttinen tutkimusperinne*. Fenomenologisen tutkimuksen kohde on puolestaan inhimillinen kokemus, joka muotoutuu ilmiöille annettujen merkityksien mukaan. Merkityksenannon korostus liittyy juuri näkemykseen ihmisen intentionaalisuudesta sekä näkemykseen siitä, että kaikki ilmiöt merkitsevät yksilölle jotakin. Merkityksien antaminen ilmiöille liittyy puolestaan siihen, että yhteisö ja yhteisöllisyys vaikuttavat yksilön toimintaan: ”Merkitykset, joiden valossa todellisuus avautuu meille, eivät ole meissä synnynnäisesti, vaan niiden lähde on yhteisö, johon jokainen kasvaa ja johon hänet kasvatetaan. Merkitykset ovat intersubjektiivisiä eli subjekteja yhdistäviä.” (Tuomi & Sarajärvi 2009, 34.)

Koen tässä tutkimuksessa tuottamani tiedon vastaavan juuri sitä, miten hermeneutiikassa ymmärretään tiedon muodostuminen yksityiskohtien tulkinnasta suurempiin tulkintojen kokonaisuuksiin. Tässä työssä oppikirjojen kuvituksen analyysi ei ole tapahtunut hetkessä, vaan kuvien analyysiin on palattu yhä uudelleen ja uudelleen, katsoen niitä aina eri tavoilla, eri aikoina. Edelleen, omien tulkintojeni tarkastelu uusista näkökulmista on avannut tulkintoja yhä uusille urille. Toisaalta, tekemäni tutkimustyö kiinnittyy myös läheisesti fenomeno-logiseen perinteeseen: koska aineiston analyysissä

tehdyt tulkinnat ovat lähinnä sen auki kirjoittamista, mitä kirjoittaja itse kuvituksissa on nähnyt ja millaisia kokemuksia kuvien tarkastelu on tuottanut, on tutkimukseni kohteena inhimillinen kokemus – oma kokemukseni. Esimerkiksi oma kasvu-ympäristöni, persoonallisuuteni ja maailmankatsomukseni vaikuttavat siihen, mitä kuvissa näen ja edelleen siihen, millaisia tulkintoja aineistostani teen sen analyysivaiheessa.

Laadullinen ja määrällinen eli kvantitatiivinen tutkimus on tapana kuvata toistensa vastakohtapareina (Tuomi & Sarajärvi 2009, 65). Oman työni kannalta kahden tutkimussuuntauksen jyrkkä vastakkainasettelu ei ole hedelmällinen, vaan koen hyödykseni käyttää tutkimuksessani myös määrällisen tutkimuksen menetelmiä. Aineistoni kuvaamisessa tulevat hyödyllisiksi esimerkiksi oppikirjojen kuva-aineksen taulukointi ja esittäminen lukuina, jotka voidaan liittää määrällisen tutkimuksen menetelmiin. En kuitenkaan tutkimuksessani pyri laajoihin tilastollisiin yleistyksiin, vaan ennen kaikkea kuvaamaan ja ymmärtämään tiettyä ilmiötä sekä tulkitsemaan sitä teoreettisesti mielekkäällä tavalla (Tuomi & Sarajärvi 2009, 85).

Kuten menetelmäoppaiden lukija huomaa, voidaan laadullista tutkimusta toteuttaa monella eri menetelmällä. Omassa työssäni aineiston laadullinen analyysi toteutetaan sisällönanalyysin menetelmän keinoin. Sisällönanalyysin menetelmään tutustumisessa suurena apuna on toiminut esimerkiksi Jouni Tuomen ja Anneli Sarajärven toimittama metodiopas *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi* (2009). Käytännönläheisemmän ja omalta kannaltani käyttö-kelpoisemmän lähestymistavan sisällönanalyysiin on tarjonnut puolestaan Janne Seppäsen teos *Visuaalinen kulttuuri* (2005)⁷.

2.1 Uskontotieteellinen tutkimus

Uskonnon oppikirjat aineistona sekä niiden sisältämien kuvitusten tarkastelu liittyvät osaltaan tämän tutkimuksen uskontotieteen kenttään. Myös tutkimuksen teoreettisina työkaluina toimivat käsitteet nousevat erityisesti uskontotieteen tutkimusperinteestä. Tutkimuksessani käytän Turun yliopiston uskontotieteen professorin määritelmää pyhän käsitteestä sekä sovellan hänen näkemyksiään tarkastellessani pyhää evankelis-

---

⁷ Sisällönanalyysiin ja sen käyttöön tässä työssä palaan tarkemmin luvussa 3.4.

luterilaisen uskonnon oppikirjoissa. Myös uskontotieteen tutkijan Salome Tuomaalan työt abortti-kerronnan parissa ovat toimineet osana oppikirjojen analyysia. Vaikka uskonnon ja kuvallisuuden välisen suhteen tutkiminen ei suinkaan ole tieteellisessä tutkimuksessa tuore aihe, on kuitenkin oman työni kaltainen tutkimus, joka sijoittuu uskontotieteen ja visuaalisen kulttuurin tutkimuksen välimastoon ja joka samalla on myös oppikirja-analyysia, nähdäkseni ainoa laatuaan.

Tutkimukseni kannalta David Morganin teos *Visual Piety. A History and Theory of Popular Religious Images* (1998) tarjoaa yhden tavan lähestyä kuvan tai kuvallisuuden ja uskonnon välistä suhdetta. Uskonnon ja taiteen välistä suhdetta tarkastelee myös Nina Kokkinen artikkelissaan ”Mitä on pyhä taide?”. Kokkisen näkemykset taiteen ja uskonnon suhteesta tuovatkin esiin Morganin ajatuksiin verrattaessa erilaisen lähestymistavan uskonnon ja taiteen väliseen suhteeseen, joka kaikessa monitahoisuudessaan on oman työni kannalta hedelmällinen lähtökohta. Morganin tutkima visuaalinen hartaudenharjoitus, hurskaus tai kunnioitus sinällään ei kuitenkaan ole osa suomalaista uskonnonopetusta, jonka nykyisellään katsotaan olevan irtisanoutunut opetuksen tunnustuksellisuudesta, eikä opetuksen tarkoitus ole siis herätellä oppilaisa hurskautta sanan uskonnollisessa merkityksessä. Kuvilla nähdään suomalaisessa uskonnonopetuksessa, kuten opetuksessa yleensä, olevan enemmänkin pedagoginen funktio⁸. David Morganin toinen teos, *The Sacred Gaze. Religious Visual Culture in Theory and Practice* (2005) yhdistää uskonnon ja visuaalisen kulttuurin kiinteästi toisiinsa. Vaikka Morgan keskittyykin lähinnä katsomisen prosessiin ja sen merkitykseen osana uskontoja ja uskonnollisuutta, on hänen teoksensa tarjonnut tärkeitä näkökulmia juuri uskuntoon ja sen visuaalisiin ilmenemismuotoihin ja siksi toiminut yhtenä tämän työn johtolangoista. Pyhää ja pyhittämistä tarkastellessani nojaudun Veikko Anttosen väitöskirjassaan *Ihmisen ja maan rajat. 'Pyhä' kulttuurisena kategoriana* (1996) esittämään pyhän määrittelyyn sekä pyhän käsitteeseen kulttuurisena kategoriana sekä Anttosen esittämään pyhä-teoriaan teoksessaan *Uskontotieteen maastot ja kartat* (2010).

Salome Tuomaalan tutkimukset liittyen aborttiin sekä naisten toimijuuteen abortti-kertomuksissa luovat pohjaa aineistoni analyysille sekä aborttiin liittyvän tutkimuksen

---

⁸ Ks. tarkemmin opetusta ja oppikirjoja koskeva luku 4.2.

käytölle omassa työssäni. Tuomaalan väitöskirja *Keskeytyksiä elämässä. Naisten toimijuudet aborttikertomuksissa* (2011) on tarjonnut välineitä aborttipuheen tulkintaan ja analyysiin. Väitöskirjassaan Tuomaala käsittelee 39 abortin kokeneen naisen kertomuksia omista kokemuksistaan suhteessa aborttiin. Tässä työssä luen siis oppikirjoissa esiintyvän abortin kuvituksen osaksi Tuomaalan määrittelemää aborttipuhetta ja Tuomaalan näkemykset ja hänen esittämänsä analyysi onkin avannut lukuisia ovia myös oppikirjojen kuvituksen tarkasteluun. Naistutkimusraportissa *Ruumiita mahdollisuuksien rajoilla. Kokemuksia, kertomuksia ja keskustelua abortista* (2002) Tuomaala käyttää tutkimuksensa aineistona naisten aborttikerronnan lisäksi Helsingin seurakuntayhtymän jakaman Kirkko&kaupunki -lehden aborttia koskevia mielipidekirjoituksia liittyen Kristillisen liiton kansanedustajaehdokas ja Suomen pro life -järjestön puheenjohtaja Mika Ebelingin vuoden 1999 vaalimainokseen. Tuomaalan aborttikerrontaan liittyvien huomioiden avulla teen päätelmiä oman aineistoni tavasta kertoa ja puhua abortista; oppikirjojen kuvituksen välittämä kuva abortista on siis nähdäkseni myös kertomista abortista. Omassa tutkimuksessani en kuitenkaan pyri nostamaan esille erityisesti sukupuolittunutta näkökulmaa aborttiin, vaikkakin abortin voidaan nähdä olevan läpikotaisin sukupuolittunutta – abortteja tehdään ainoastaan naisille. Tässä tutkimuksessa käsittelem kuitenkin aborttia esimerkiksi molempia vanhempia ja heidän oikeuksiaan koskevana asiana.

2.2 Oppikirjatutkimus

Oppikirjatutkimuksella on Suomessa pitkät perinteet, ja sitä on toteutettu niin kasvatustieteen kuin muiden tieteenalojen piirissä. Pohjan itse oppikirjan määrittelyyn tarjoaa työssäni Kaisa Häkkisen teos *Suomalaisen oppikirjan vaiheita* (2002), jossa luodaan syväluotaava katsaus oppikirjan historiaan Suomessa aina 1500-luvulta ja ensimmäisestä aapisesta alkaen. Oman työni kannalta erityisen hyödyllisiä esimerkkejä oppikirjatutkimuksesta ovat olleet Anu Alenius-Taipaluksen kasvatustieteeseen tekemä pro gradu -tutkielma *Opetuskertomukset uskonnonopetuksessa. Oikeilla jäljillä – oppimateriaalin sisällön analyysi* (2003) sekä Tetta Korhosen uskontotieteen pro gradu -tutkielma *Sukupuoli ala-asteen uskonnon ja elämän-katsomustiedon oppikirjojen kuvissa* (2010).

Kriittisemmän näkökulman oppikirjoihin ja niiden kuvitukseen luo Matti Hannus väitöskirjassaan *Oppikirjan kuvitus. Koriste vai ymmärtämisen apu* (1996). Hannus käsittelee oppikirjatutkimuksen historiaa myös psykologian tieteenalan valossa. Hänen mukaansa psykologisen tutkimuksen piirissä oppikirjan kuvien tutkimuksen historia ja tutkimusperinne juontaa juurensa aina 1940- ja 1950-luvuille. Hannuksen mukaan tämä kuviin liittyvän havaitsemisen, oppimisen ja muistamisen tutkimus voidaan nähdä suhteellisen lyhyenä historiana, sillä kuvaa yleensä on kuitenkin käytetty jo pitkään esimerkiksi havaintopsykologian ja muistitutkimuksen ärsykkeenä. Teorioita muistamisesta ja havainnoinnista ovat esittäneet lukuisat tutkijat, ja teorioista esimerkkinä mainittakoon esimerkiksi semioottinen kuvateoria. (Hannus 1996, 38–40.)

Sekä Matti Hannuksen väitöskirja että Kaisa Häkkisen teos ovat toimineet työni taustoituksen kannalta olennaisimpina lähteinä. Näiden kahden tutkijan kautta tarkastelen erityisesti oppikirjaa osana opetusta yleensä ja erityisesti osana uskonnonopetusta. Kyseisten tutkijoiden näkemykset ovat myös auttaneet ymmärtämään sitä, mikä merkitys oppikirjalla on nykyaikana ja millainen on se prosessi, joka oppikirjojen suunnitteluun ja valmistamiseen liittyy.

2.3 Visuaalisuuden tutkimus

Koska tutkimukseni käsittelee juuri uskonnon oppikirjoissa esiintyvää visuaalisuutta, on luonnollisesti taidehistoriaan sekä taiteen että visuaalisuuden tutkimukseen liittyvällä kirjallisuudella osa tutkielmani taustoitusta. Tutkimustyöni taustalla toimivat vahvasti käsitteet *visuaalinen kulttuuri* ja *visuaalinen lukutaito*. Suomalaisista visuaalisen kulttuurin ja lukutaidon tutkijoista erityisesti Janne Seppäsen teokset *Katseen voima. Kohti visuaalista lukutaitoa* (2001) ja *Visuaalinen kulttuuri. Teoriaa ja metodeja mediakuvan tulkitsijalle* (2005) ovat olleet oman työni kannalta korvaamattomia. Myös Reijo Kupiainen on artikkelissaan ”Voiko kuvaa lukea? Visuaalisen lukutaidon kysymyksiä” (2007) syventynyt sekä visuaaliseen kulttuuriin nykyaikana sekä niihin vaatimuksiin, joita se katsojalleen tai lukijalleen asettaa.

Kuvittamisen ja kuvien maailmaan hyvin perustavanlaatuisen ja systemaattisen katsauksen luo puolestaan Veijo Hietala teoksessaan *Kuvien todellisuus. Johdatusta*

kuvallisen kulttuurin ymmärtämiseen ja tulkintaan (1993). Kuvituksen merkityksen ja itse kuvituksen analysoinnin yhä syvemmälle vie kuitenkin Anja Hatva teoksessaan *Kuvittaminen* (1993). Hatva tarkastelee kuvitusta ja ihmisen ja kuvan välistä merkityksenantoprosessia ja tarjoaa myös oivallisia työkaluja kuvamateriaalien systemaattiseen analyysiin. Kuvien teoreettiseen lähestymistapaan voidaan myös lukea semiotiikka eli merkkien merkityksen tutkimus. Semiotiikkaan liittyvästä ikonologian tutkijoista mainittakoon esimerkiksi W.J.T. Mitchell, jonka teoksessa *Iconology. Image, Text, Ideology* (1986) esittämiä ajatuksia kuvan ja sanan suhteesta myös esimerkiksi Kai Mikkonen on esitellyt. Mikkonen on itsekin tutkinut kuvan ja sanan välistä suhdetta sekä niiden välillä vallitsevaa vuorovaikutusta. Esimerkiksi teoksessaan *Kuva ja sana. Kuvan ja sanan vuorovaikutus kirjallisuudessa, kuvataiteessa ja ikonoteksteissä* (2010) Mikkonen tutkii kielellisen ja kuvallisen esityksen välistä suhdetta. Juuri Mikkosen ajatukset kuvan ja sanan suhteesta toimivat yhtenä työni kulmakivistä.

3 KOHTI AINEISTOA JA SEN ANALYYSIA

Tämän tutkimuksen tarkoitus on pohtia, millaisia kuvia uskonnon oppikirjoihin on valikoitu kuoleman teeman ja erityisesti abortin aiheen käsittelyn ympärille. Millä tapaa hyvinkin vaikeana ja arkana pidettyä aihetta voidaan kuvata visuaalisesti? Jos oppikirjoissa rakentuu jonkinlainen kuvien välittämä itsenäinen viesti, millainen tämä viesti on? Mitä oppikirjoissa pyhitetään ja millaisia merkityksiä kuvitukseen sisältyy? Tässä luvussa tarkoitukseni on luoda ensimmäinen silmäys käyttämäni aineistoon sekä niihin analyttisiin käsitteisiin, jotka ovat aineistoni tarkastelun kannalta olennaisia.

Kuvallisen aineiston tulkintaan liittyy aina ongelmakohtia. Tämän työn tarkoitus ei ole kerätä empiiristä aineistoa siitä, miten oppikirjojen kohderyhmät (eli ensisijaisesti opettajat ja oppilaat) lukevat, katsovat ja tulkitsevat oppikirjojen visuaalista ja verbaalista ainesta – tutkijana en voi siis tehdä minkäänlaisia yleispäteviä päätelmiä siitä, miten tutkimieni oppikirjojen kuvat, teksti ja niiden välinen suhde *todella* havaitaan ja ymmärretään. Lähestyn aineistoni analyysia siis erittäin subjektiivisesti, omista lähtökohdistani käsin. Pysin myös tutkimusprosessin kuluessa tarkastelemaan omaa tutkijapositioniani suhteessa tekemiini analyysiin. Tässä luvussa, joka johdattaa

lukijan kohti aineistoni analyysia, määrittelen ne analyttiset käsitteet, jotka ohjaavat tutkimusta ja sen metodologiaa. Luvuissa viisi ja kuusi tarkastellaan puolestaan niitä käsitteitä, jotka ovat osa teoreettista viitekehystä siinä mielessä, että ne paljastavat aineistosta sen, mitä siitä jo eräällä tapaa tiedetään (ks. esim. Tuomi & Sarajärvi 2009, 19). Tässä luvussa tutustutaan siis jo aineiston analyysiin, siihen liittyviin keskeisiin käsitteisiin sekä luodaan katsaus tässä tutkimuksessa käytettyyn aineistoon ja sen rakenteeseen, sekä tutustutaan puheeseen abortista, joka osaltaan näkyy myös oppikirjojen kuvituksessa.

Kuvien ja kuvituksen ja tekstin suhteen analyysissa pyrin ennen kaikkea kuvailemaan aineistoani, mutta myös tulkitsemaan niitä merkityksiä, joita se kantaa mukanaan. Kuten Mikkonen (2005, 39) kirjoittaa: ”Kuvataiteen kuvaus sisältää aina kuvan tulkinnan, ja kuvaava ja tulkitseva väite ovat saman asian kaksi puolta.” Tämän lainauksen kautta lähestyn tutkimukseeni kiinteästi liittyvää ongelmaa tieteen objektiivisuudesta, johon omassa työssäni en kuvamateriaaleista tehtyjen tulkintojen osalta voi täysin pyrkiä. Koska työni analyysi rakentuu visuaalisen materiaalin kuvailuun ja tulkintaan, jonka tekee ainoastaan yksi ihminen, ovat työni tuotokset välttämättä subjektiivisia. Seuraava lainaus Kai Mikkoselta kuvaa osuvasti tuntemuksiani suhteessa primaarimateriaalini analyysiin ja jota voidaan soveltaa myös intersemioottiseen käännökseen, johon palaan myöhemmissä luvuissa:

Traduttore, traditore – kääntäjä on petturi, kuten vanha sanonta kuuluu. Kääntämisen tulos ei ole koskaan neutraali, vaan siihen liittyvät vääristymät, lisäykset, muuntelut, arvojen lisääminen – mukauttaminen toiseen kulttuuriin – sekä sanojen, sanontojen ja lauseiden merkitysten konnotaatiot kahdessa kielessä. Kääntäminen tapahtuu aina kahden tekstin ja kielen välissä ja on samanaikaista reaktiota kahteen kulttuuriseen viitekehykseen. (Mikkonen 2005, 37.)

Kuten Mikkosen lainauksesta käy ilmi, on siis erityisen tärkeää huomioida kuvan tulkintaan liittyvä subjektiivisuus. Siinä missä tekstin kääntämiseen esimerkiksi kieleltä toiselle myös kuvien analysointiin ja kuvista puhumiseen heijastuvat erilaiset kääntäjästä riippuvat vääristymät. Pyrinkin tässä työssä huomioimaan sen, ettei omien tulkintojeni tulos ole suinkaan neutraali vaan tulkintani oppikirjojen kuvista ovat kiinteästi yhteydessä juuri omaan kulttuuriseen viitekehykseeni.

3.1 Kuvan havaitseminen ja tulkinta

Erilaiset aistihavainnot ovat eri aistitoimintojen yhteistyön tulosta. Ihminen havainnoi jatkuvasti ympäristöönsä ja näin tehdyt havainnot täydentävät jatkuvasti toisiaan. Kai Mikkosen mukaan myös kielellinen kommunikaatio on moniaistista ja edelleen kuvien havainnoinnissa ja hahmottamisessa vaikuttavat useat eri aistit, esimerkiksi tunto- ja kuuloaisti sekä ihmisen tekemät havainnot esimerkiksi tilasta. Kuitenkin visuaalisen havaintoprosessin voidaan sanoa eroavan olennaisesti lukemisesta: kuvassa havaittavat asiat kun ovat olemassa ikään kuin itsessään, valmiina katsojansa havainnoitavaksi. Lukien, kuten Mikkonen kirjoittaa, asiat muodostuvat ensisijaisesti lukijan tietoisuudessa. Visuaalisen kokemuksen prosessointi, jolla tässä tarkoitetaan monimutkaista tapahtumaketjua jossa silmien verkkokalvoille syntyvä kuva hahmotetaan aivoissa, vaatii katsojalta kykyä liittää erilaisia vihjeitä yhteen. Kuvat muodostuvat mielessä, joka on tietyn kulttuurin piirissä kasvanut ja siksi myös kulttuurilla on olennainen rooli siinä, miten kuva havaitaan. (Mikkonen 2005, 24, 26.)

Kuvan ja sanan yhdessä muodostama tulkinta ei synny tyhjiössä, vaan tulkinta edellyttää eräänlaista sosiaalista sopimusta. Yksilö sisäistää tulkinnan mallin, jota Mikkonen kutsuu kulttuurissa vaikuttavaksi ohjeeksi: tämä ohje kertoo katsojalle, miten kuvan ja sanan välisen vuorovaikutuksen, vastaavuuden, konfliktin ja puutteen tilaa voidaan käsitellä. Siinä missä lukeminen, myös katsominen siis opitaan. Kulttuuri on tekijä, joka on luomassa pohjaa sille, miten katsoja tai lukija hahmottaa kuvan ja sanan suhteen. Kulttuuri ei kuitenkaan ole ainoa tekijä vaikuttamassa yksilön hahmotuskykyyn: Mikkosen mukaan myös tulkittavan esityksen muodolla on vaikutusta siihen, miten katsoja tai lukija tulkitsee esitystä. Esityksen muodoilla tarkoitetaan tässä paitsi esityksen sisältöä ja tekniikkaa, myös sen esityksen tyyliä. (Mikkonen 2005, 36.)

Tämän työn kannalta erityisen olennaisena näyttäytyy Mikkosen näkemys kääntämisestä, sekä erityisesti käännöksen tekeminen yhdestä merkkijärjestelmästä toiseen. Tällaista *intersemioottista käännöstä* tarkastellessaan Mikkonen viittaa venäläisen kielitieteilijän Roman Jakobsonin teoriaan verbaalisen merkin tulkinnasta. Intersemioottinen käännös on vain osa Jakobsonin tulkinnan teoriaa, ja siksi tässä työssä

keskitynkin ainoastaan Mikkosen muotoiluun sekä kuvan kääntämiseen kielelliseen muotoon. (Mikkonen 2005, 36 > Roman Jakobson 1987: *Language and Literature*. Toim. Krystyna Pomorska and Stephen Rudy. Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press.)

Intersemioottinen käänös tarkoittaa siis kahden eri merkkijärjestelmän välillä tapahtuvaa käännöstä. Esimerkkinä tällaisista käännöksistä mainittakoon vaikkapa kertomuksen kääntäminen tanssin tai musiikin kielelle, kaunokirjallisuudesta tehdyt elokuvasovitukset sekä erinäiset tulkinnat esimerkiksi kuvista tai veistoksista. Näissä kaikissa kielelliset merkit tulkitaan muissa kuin kielellisissä symbolisissa järjestelmissä. Kuvan ja sanan välisen käännöksen yksi erityispiirre on se, että käänös voidaan Mikkosen mukaan nähdä kaksivaiheisena. Mikkonen kysyykin, mitä kuvasta viime kädessä käännetään. Käännetäänkö kuvasta se mentaalinen hahmotus, jolla on meille kielellinen merkitys vaiko todella itse kuva? Mikkosen esittelemissä intersemioottisissa käänösstrategioissa korostuu pelkistäminen. Intersemioottisessa käännöksessä valikoidaan teoksen merkittävimmät piirteet ja poistetaan ne ainekset, jotka eivät sovellu ilmaisuvälineeseen. (Mikkonen 2005, 36, 39.)

Tarkemman kuvan intersemioottisesta käännöksestä luo katsaus Mikkosen esittelemään esimerkkiin kuvakirjoista osana intersemioottisia käännöksiä. Mikkosen mukaan kuvakirjan kuvitus toimii usein intersemioottisen käännöksen piirissä, sillä kuvakirjoissa olevat kuvat joko tulkitsevat kuvakirjan tekstiä taikka asettuvat tekstin päälle niin sanottuna vapaana käännöksenä. Kuvakirjan lukija puolestaan tietää, että kuvakirjoissa kuvan ja sanan tehtävä ei ole täysin identtinen – hän tietää myös, että kuvakirjasta puhuttaessa kuva ja sana eivät voisi toimia ilman toisiaan. Olennaista kuvakirjoissa on, että sekä kuvallisessa että sanallisissa aineksissa on aukkoja. Lukijan tai katsojan tehtävä on täydentää nämä aukot. Kuten Mikkonen kirjoittaa, ”[k]uvitus on tekstin uudelleenkirjoitusta, sen tietynlaista valikoivaa luentaa niin, että muodostuu uutta, omat väitteensä esittävää tekstiä”. (Mikkonen 2005, 39.)

Nähdäkseni evankelis-luterilaisen uskonnon etiikan kurssien oppikirjat ja niiden sisältämä kuvituksen ja tekstin vuorovaikutus on hyvin samankaltainen Mikkosen kuvaaman kuvakirjaesimerkin kanssa. Mikkonen määrittelee kuvakirjan teokseksi, jossa on paljon kuvia ja jossa kuvilla on laadullisesti ja sisällöllisesti tärkeä tehtävä

(Mikkonen 2005, 330). Kuvakirjaksi voidaan Mikkosen mukaan mieltää teos, jonka jokaisella aukeamalla on vähintään yksi kuva. Raja kuvakirjan ja kirjan kuvituksen välillä on kuitenkin kuin veteen piirretty viiva; selkeämpi ero kuvakirjan ja kirjan kuvituksen välille voidaan löytää tarkastelemalla kuvan ja tekstin suhdetta. Kuvakirjoissa verbaalisen ja visuaalisen aineksen välillä vallitsee oletettu hierarkia, jossa kuvat eivät ole alisteisia tekstille – toisin on, kun puhutaan kuvitetusta tekstistä. Kuvitetussa tekstissä sekä kuvien että tekstin rooli on selkeämpi; kuvakirjassa kuva ja teksti toimivat eräänlaisessa symbioosissa. Mikkonen kuitenkin korostaa, että on mahdotonta sanoa, milloin kuvituksesta tulee niin hallitseva osa teosta, että on syytä puhua kuvakirjoista. Vaikka kuva olisikin alisteinen tekstille, se ei milloinkaan voi suoraan toistaa sitä, mitä tekstissä verbaalisesti ilmaistaan. Tietokirjojen, joihin oppikirjatkin voidaan lukea (ks. Häkkinen 2002), kuvituksessa voidaan myös havaita muutoksia voimasuhteessa kuvan ja sanan välillä: joskus myös verbaalinen aines voi muuttua alisteiseksi visuaaliselle ainekselle. (Mikkonen 2005, 330.)

Vaikkei oppikirjaa voidakaan rinnastaa kuvakirjaan, ovat oppikirjat kuitenkin myös runsaasti kuvitettuja teoksia. Nähdäkseni voidaan myös puhua oppikirjoissa olevien kuvien toimivan kahdella tapaa suhteessa tekstiin: kuvat saattavat tulkita tekstiä tai asettaa tekstin päälle vapaana käännöksenä, eräänlaisena omana tarinanaan. Oppikirjoissa kuva ja sana toki voivat toimia ilman toisiaan – nykyajan trendi kuitenkin on, että oppikirjojen kuvitus on runsasta. Tekstin ei pitäisi sisältää ainakaan suuria tiedollisia aukkoja, vaikkakin tilaa oppilaan tai lukijan omalle ajattelulle on toki jätettävä. Erityisesti etiikan oppikursseja ajatellessa ei voida jättää huomiotta opetuksen pohdiskelevaa luonnetta, ja näenkin juuri tämän pohdinnan olevan sen kaltainen aukko, joka on osa oppikirjoissa olevaa kuvallista ja sanallista viestintää. Oppilaan on itse täydennettävä aukot, joita oppikirjan teksti ja kuvitus hänelle jättävät, vaikka esimerkiksi kuvitus saattaa antaa vihjeitä siitä, minkä suuntaiset pohdinnat sopisivat kulloinkin käsiteltävään aihekokonaisuuteen. Kuvan ja sanan suhteeseen palataan tarkemmin seuraavissa luvuissa.

3.2 Näkökulmia aborttiin

Kieltäydyn olemasta kenenkään omaisuutta, kieltäydyn olemasta painostettavissa, mutta kieltäydyn myös turhista yli voimieni menevistä kärsimyksistä, kieltäydyn saattamasta lapsia kurjuuteen ja köyhyyteen, olen kokenut sen itse enkä tahdo lapsieni kokevan sitä. (Sumu 1970, 57.)

Jotta abortin yhteiskunnallista merkitystä ja yleisyyttä nykyaikana voidaan ymmärtää paremmin, on syytä luoda pintapuolinen katsaus muutamiin aborttiin liittyviin tilastollisiin faktoihin. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen verkkosivujen mukaan esimerkiksi vuonna 2010 raskaudenkeskeytyksiä eli abortteja tehtiin Suomessa yhteensä 10 242 kappaletta. 2000-luvulla raskaudenkeskeytyksien määrä on laskenut tasaisesti, ja keskeytyksiä tehdään eniten noin 20–24 -vuotiaiden naisten keskuudessa. Sosiaaliset syyt ovat tällä hetkellä suurin syy raskauden keskeyttämiseen: sosiaalisia syitä käytettiin perusteena raskauden keskeytykseen 92 prosentissa keskeytyksistä. (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 2012.) Myös kirkko on aktivoitunut suhteessa tilastollisiin tietoihin ja esimerkiksi juuri sosiaaliset syyt nähdään kirkon näkökulmasta erityisen ongelmallisina.

Naisten aborttikokemuksiin liittyvän toimijuuden tutkija Salome Tuomaala kirjoittaa väitöskirjassaan *Keskeytyksiä elämässä* (2011) Suomessa vallitsevasta vankasta olettamuksesta, että naisilla on kotimaassamme hyvät aborttioikeudet. Samaan aikaan Tuomaalan mukaan esitetään Suomessa mielipiteitä myös aborttiin liittyvien oikeuksien kaventamiseksi. Yleisesti ottaen naisten aborttioikeuksia puoltava keskustelu saa Suomessa edelleen hyvin vähän tilaa ja aborttiin liittyvä tutkimus, jossa näkökulmana ovat naisten oikeudet, on edelleen hyvin vähäistä. (Tuomaala 2011, 17.) Erityisesti kristillinen aborttia koskeva mielipidekeskustelu asettaa Tuomaalan mukaan miehille ja naisille sukupuolisina toimijoina selkeät paikat, joissa nainen on katuva kokija ja mies asiantuntija. (Tuomaala 2002, 4.)

Tuomaalan mukaan naisten mahdollisuudet tehdä päätöksiä ja toimia suhteessa aborttiin heijastelevat monenlaisia vaikuttimia. Naisten päätöksiin ja toimintaan vaikuttavat paitsi lait myös tavat puhua ja kirjoittaa abortista sekä siihen liittyvät käytännöt. Nämä kaikki liittyvät myös uskonnon kenttään. Esimerkki tämänkaltaisesta aborttiin liittyvästä julkisuudesta on Pohjois-Amerikasta Suomeen rantautunut pro life -kampanja, jonka agenda on vastustaa naisten valinnanvapautta koskien aborttia. Kyseisen kampanjan

abortinvastaisessa argumentaatiossa korostuu erityisesti sikiön näkeminen elävänä persoonana, ja kampanjalla on yhteyksiä sekä katoliseen että evankeliseen kristillisyyteen. Tuomaalan tutkimuksen perusteella juuri pro life -kannat⁹ ovat voimakkaasti mukana suomalaisessa lehtikirjoittelussa – naisten kokemuksia ei näissä lehtijutuissa eritellä, vaan abortin etiikasta keskustellaan ainoastaan edellä mainitun kaltaisten näkökulmien kautta. (Tuomaala 2011, 17–18, 141.)

Suomen evankelis-luterilainen kirkko ymmärtää oman opetuksensa perustuvan ennen kaikkea Raamattuun mutta myös luterilaisiin tunnustuskirjoihin. Kristinuskon mukaan ihmiselämän ainutlaatuinen arvo perustuu oppiin maailman luomisesta, jolloin Jumala loi ihmisen omaksi kuvakseen. Kirkkohallituksen mukaan jokainen alkio on mahdollinen alku uudelle elämälle. Tämän vuoksi sekä alkion että sikiön käsittely ja tutkiminen vaativat vastuullista ja elämää kunnioittavaa suhtautumista – kristillisen etiikan mukaista on kunnioittaa alkavaa elämää. Maarit Hytönen käyttää abortin määrittelyyn omassa tutkimuksessaan kirkolliskokouksen (KK 1980s, VII B 5) määritelmää. Tämän mukaan abortilla tarkoitetaan tilannetta, jossa sikiö syntyy sellaisessa vaiheessa, ettei se pysty vielä elämään itsenäisesti kohdun ulkopuolella. Keskenmenolla (*abortus spontaneus*) tarkoitetaan raskauden spontaania keskeytymistä, kun taas abortilla tarkoitetaan raskauden keinotekoista keskeyttämistä (*abortus arte provocatus*). Valikoivasta eli selektiivisestä abortista esimerkiksi sikiödiagnostiikassa todetun vamman vuoksi käytetään kirkossa ilmaisua ”vammaiseksi todetun tai epäillyn sikiön surmaaminen”. (Hytönen 2003, 31, 77, 80, 93.)

Evankelis-luterilaisen kirkkojen piispojen kannanotossa (KY 1984, 68–71) nostetaan esille erityisenä ongelmana sosiaalisten syiden vuoksi tehty abortti. Piispojen kannanotossa (KY 1984, 70) korostuu myös, ettei aborttia harkitsevaa naista tulisi painostaa suuntaan taikka toiseen: päätöksentekoon ei tule siis pakottaa. Myös adoption mahdollisuus tulisi aina ottaa huomioon, sillä sen avulla vastoin elämää ja luoja rikkomiselta välttyttäisiin ja samaan aikaan voitaisiin tuoda iloa ja onnea jonkin lapsettoman perheen arkeen. (Hytönen 2003, 94–95.)

---

⁹ Pro life -kampanja tulee esille myös tämän työn kuva-aineistossa (ks. Heinimäki & Järveläinen 2003, 96). Ks. lisää kyseisestä kampanjasta esim. Pro Life Suomi Ry:n verkkosivuilta internet-osoitteesta <http://www.lopettakaatappaminen.tk/>.

Kaiken kaikkiaan kristillisen ja Raamattuun perustuvan katsomuksen mukaan jokainen ihmiselämä on arvo jo sinänsä. Kirkolliskokouksen perustevaliokunnan mietinnössä (KK 1980s, VII B 5) todetaan, että abortissa väkivalta kohdistuu kaikkein heikoimpaan. Näin perustevaliokunnan mukaan aborttilaki ja tavat soveltaa sitä käytännössä eivät ole sopusoinnussa kristillisen uskon ja ihmiskäsityksen kanssa. Perustevaliokunnan mukaan ristiriita eettisen toiminnan ja laillisen abortin välillä vähentää elämän kunnioittamista etenkin tässä kohtaa, kun käsitellään tärkeää, elämän arvoa koskevaa kysymystä. (Hytönen 2003, 96–98.)

3.3 Aineiston kuvaus

Jouni Tuomi ja Anneli Sarajärvi lukevat laadullisen tutkimuksen yleisimmiksi aineiston-keruumenetelmiksi erilaiset haastattelut, kyselyt, havainnoinnin sekä valmiisiin dokumentteihin perustuvan tiedon. Valmis kirjallinen materiaali aineistona voidaan jakaa kahteen ryhmään: yksityisiin dokumentteihin ja joukkotiedotuksen tuotteisiin. Joukkotiedotuksen tuotteilla tarkoitetaan Tuomen ja Sarajärven mukaan esimerkiksi sanoma- ja aikakauslehtiä sekä elokuva-, TV- ja radio-ohjelmia. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 71, 84.) Omana aineistonani toimivat kouluissa käytettävät oppikirjat, jotka on kuitenkin tarkoitettu ensisijaisesti valikoidulle joukolle ihmisiä (oppilaat ja opiskelijat) – toisaalta ne ovat saatavilla myös muille. Koska oppikirjat kuitenkin keskittyvät johonkin spesifiin tieteenalaan, voidaan ne nähdä yhtenä tietokirjallisuuden lajina. (Ks. esim. Häkkinen 2002.)

Opinnäytetyöni aineistona toimivat suomalaiset evankelis-luterilaisen uskonnon oppikirjat, joiden kuvitusta tarkastelen sisällönanalyysin menetelmän avulla. Primaarimateriaalini koostuu yhteensä kuudesta evankelis-luterilaisen uskonnon etiikan kurssin oppikirjasta. Kolme näistä oppikirjoista on suunniteltu yläkoulun yhdeksännen vuosiluokan opetukseen ja kolme puolestaan lukion etiikan kurssin opetukseen lukiossa. Näiden oppikirjojen kautta aineistokseni muodostuu yhteensä neljäntoista värikuvan sarja¹⁰. Aineistooni kuuluvat oppikirjojen kuvat ovat kooltaan hyvin erilaisia: pienin

---

¹⁰ Aineistossa yksi kuva muodostaa poikkeavan yksikön. Tässä yksikössä kaksi toisiinsa liittyvää kuvaa on sijoitettu oppikirjassa päällekkäin. (Isotalo & al. 2005, 294.) Tämän kuvaparin olen aineistossa tarkastellut yhtenä kuvana.

kuva on kooltaan vain 17,5 cm², kun taas suurin puolestaan 212,8 cm². Kuvien keskimääräinen koko on noin 114 cm².

Aineistoni analyysin aloitin tutustumalla ensinnä käsillä olevaan oppikirjaan sisällysluettelon ja sanahakemiston tasolla. Tämän jälkeen selailin oppikirjaa rajaamaltani alueelta ja tarkastelin lähinnä kuvien lukumäärää. Kun yleiskuva kuvituksesta oli alkanut hahmottua mielessäni, aloitin tutustumisen materiaaliin kuva kuvalta. Kirjasin ylös kuvissa esiintyviä teemoja sekä ”ensikosketuksen” kuvaan: Mitä kuva esittää? Mitä kuvassa on? Millaisia tunteita kuva minussa herättää? Tämän jälkeen suhteutin kuvan fyysiseen ympäristöönsä: Missä kohtaa sivua kuva sijaitsee? Miten kuva on suhteessa leipätekstiin ja muihin kuviin? Minkä kokoinen kuva on kyseessä? Kuvan mittasuhteiden tarkastelun jälkeen tutustuin lähemmin kuvatekstiin. Kokosin kaiken tämän tiedon taulukkoon, joka on esitetty liitteissä (ks. liite 1).

Taulukoinnin kautta lähestyn oppikirjan kuvitusta hahmottamalla ensin mitä kuvissa on, ja vasta tämän jälkeen pohdin tarkemmin sitä, millaisia merkityksiä kuvat kantavat. Taulukointi toimii apuna kuvituksen myöhemmässä analyysissä sekä analyysin saattamisessa kirjalliseen muotoon. Aineiston analyysin kulmakivinä toimivat Salome Tuomaalan tutkimuksessa esiin nousseet tavat kertoa ja puhua abortista. Käsitelen oppikirjojen aineistoa suhteessa siihen, miten abortista yleisesti puhutaan: Millä tapaa kuvissa olevien aikuisten toimijuus esitetään? Millaisia erilaisia rooleja aikuisille ja vanhemmille annetaan aborttia käsiteltäessä? Mikä esitetään pyhänä kun oppikirjoissa käsitellään aborttia? Seuraavissa alaluvuissa tarkastelen tarkemmin sekä yläkoulun että lukion oppikirjojen rakennetta liittyen kuoleman ja erityisesti abortin teemaan.

3.3.1 Yläkoulun oppikirjat

Kaikissa aineistooni kuuluvissa yläkoulun oppikirjoissa on tehty samanlainen rakenteellinen ratkaisu. Jokaisessa oppikirjassa on oppikirjan alussa keskitytty lähinnä kristinuskon dogmatiikkaan sekä Raamattuun kristinuskon pyhänä kirjana. Vasta tämän osuuden jälkeen oppikirjoissa käsitellään arjen etiikkaan liittyviä kysymyksiä, kuten juuri esimerkiksi aborttia. Tutkimastani neljäntoista kuvan sarjasta siis viisi kuvaa on

yläkoulun kirjoista. Näiden kuvien keskimääräinen koko on 143,2 cm². Ne ovat siis keskimääräisesti suurempia, kuin kuvat yleensä kaikissa oppikirjoissa.

Editan kustantamat *Eeden*-oppikirjasarjan 7–9 luokkalaisille tarkoitetut kolme evankelis-luterilaisen uskonnon oppikirjaa ovat vuoden 2011 painoksessa yksissä kansissa: eri luokka-asteille tarkoitetut osiot on nimetty seuraavasti: *Maailmanuskonnot*, *Kirkkohistoria ja kirkkotieto* sekä *Raamattu ja etiikka*. Keskityn tässä luonnollisesti viimeisen etiikan osion käsittelyyn. Oppikirjan kirjoittajiksi on mainittu kahdeksan henkilöä, mutta heidän rooliaan eri osien työstämisessä ei ole erikseen eritelty. Simo Heininen on yleisen kirkkohistorian professori Helsingin yliopistossa, Jari Jolkkonen on Helsingin piispan teologinen sihteeri, Kimmo Ketola on Kirkon tutkimuskeskuksen tutkija ja Petri Merenlahti on Helsingin yliopiston eksegetiikan laitoksen tutkija. Annikki Junnonen, Pia Jussila, Katriina Laturi ja Mia Stenius puolestaan ovat kaikki uskonnon, filosofian, elämäntutkimustiedon, historian taikka psykologian lehtoreita ja opettajia (aine yhdistelmät vaihtelevat kirjoittajien välillä). Kuvatoimituksesta vastaaviksi mainitaan Mika Huovinen ja Jarkko Meretniemi.

Kuten sanottu, Editan yläkouluille suunnittelema oppikirja jakaantuu kolmeen eri osioon, joista jokainen on tarkoitettu omalle luokka-asteelleen. Oppikirjan kolmas osa, *Raamattu ja etiikka*, käsittää oppikirjasta sivut 282–389. Tämä osuus on jaettu kahteen: ensimmäisessä osassa tutustutaan Raamattuun ja toisessa puolestaan pohditaan ”elämän pelisääntöjä ja ihmisten välisiä suhteita - - kultaisen säännön ja kymmenen käskyn avulla” (Heininen & al. 2011, 282). Ensimmäisessä osassa kuoleman teemaan paneudutaan ainoastaan silloin, kun käsitellään Jeesuksen kuolemaa ja ylösnousemusta sekä kirkollisista toimituksista hautaan siunaamista. (Heininen & al. 2011, 310, 334.)

Oppikirjan toinen osio, *Etiikka*, lähestyy eri etiikan aiheita kymmenen käskyn kautta. Viides käsky, ”Älä tapa”, on siis huomion kohteena, kun kirjassa käsitellään kysymystä elämän pyhydestä, abortista, väkivallasta sekä siitä, kuka päättää kuolemasta. Kyseisessä luvussa, *Elämää on suojeltava* (luku 18) kattaa oppikirjasta sivut 368–74, jotka pitävät sisällään noin kolme sivua tekstiä, kuusi kuvaa, neljä tekstiruutua sekä tehtäväosion. Abortin käsittelyyn käytetään tilaa yhden tekstiruudun verran, ja asian käsittely kuvineen tapahtuu yhdellä sivulla. (Heininen & al. 2011, 368–369.)

Otavan kustantama *Askeleet*-oppikirja on myös tarkoitettu uskonnonopetukseen kaikilla yläkoulun kolmella vuosiluokalla. Oppikirjan työryhmään kuuluu kolme henkilöä: Seppo Isotalo on uskonnon ja filosofian aineenopettaja, Tiina Lehtinen on uskonnon ja terveystiedon opettaja ja Katriina Vartiainen uskonnon ja psykologian lehtori. Oppikirjan kuvatoimituksen vastuuhenkilöksi mainitaan Vuokko Heimonlinna. Oppikirja on jaettu viiteen päälukuun, joissa tarkastellaan maailmanuskontoja, Raamattua kristittyjen pyhänä kirjana, kristityn elämää, arkea, historiaa ja nykypäivää sekä etiikkaa. Kuolemaan liittyviä teemoja käsitellään kokonaisuudessaan oppikirjan viidennen osion luvussa *Kuolema on osa elämää* (luku 5). Aborttiin liittyvä pohdinta otetaan esille kuitenkin jo aikaisemmin: oppikirjan luku *Elämän arvo* (luku 3) tarkastelee aborttikysymystä Jumalan luomistyön kautta ja pureutuu myös eettisiin kysymyksiin liittyen eutanasiaan ja itsemurhaan. Abortin teemaa tarkastellaan tässä luvussa sivuilla 247–8. Nämä sivut sisältävät noin yhden sivun tekstiä, kaksi kuvaa sekä pohdintatehtävän, jossa tarkastellaan eri näkökulmia liittyen aborttiin. (Isotalo & al. 2000, 247–248.)

Toisen kerran abortin teemaan palataan hieman myöhemmin oppikirjassa. Kysymys abortista nousee uudelleen esille silloin, kun oppikirjassa tarkastellaan tieteen ongelmia ja ihmisten yhteistä vastuuta tieteestä. Luvussa *Sikiödiagnostiikka – onko lapsi terve vai sairas?* nostetaan esille kysymys siitä, miten lääketieteen kehitys vaikuttaa aborttiin ja voiko sikiödiagnostiikka johtaa lopulta eräänlaiseen rodunjalostukseen. Kyseinen aborttia koskeva luku löytyy oppikirjan sivulta 294, ja se siis sisältää noin puoli sivua tekstiä sekä kaksi, osittain päällekkäin olevaa kuvaa. (Isotalo & al. 2000, 294.)

WSOYpron kustantaman yläkoulun *Lipas*-kirjasarjan yhdeksäs osa on nimeltään *Raamattu ja etiikka*. Oppikirjan työryhmään kuuluu neljä henkilöä, joista Kristiina Holm on teologian ja kasvatustieteen tutkija. Työryhmän muiksi jäseniksi mainitaan Mari Kronlund, Jarno Parviola ja Riitta Vaaramo. Kuvituksen vastuuhenkilönä on mainittu Erkki Kukkonen ja kuvatoimituksesta vastaavaksi puolestaan Nina Tuittu. Oppikirja on jaettu kahteentoista päälukuun, joista luvut 1–6 käsittelevät Raamattua, sen eri osia ja vaikutuksia sekä yhteiskuntaan että kulttuuriin. Luvut 7–8 johdattelevat lukijan puolestaan eettisen pohdinnan perusteisiin sekä kristinuskon ja etiikan välisiin

liitoskohtiin, jossa on myös esitelty Raamatun eettisiä periaatteita. Oppikirjan viimeiset neljä lukua, luvut 9–12 lähestyvät etiikan kysymyksiä yksilön ja tämän elämänkaaren sekä yhteiskunnan ja ympäristön näkökulmista. Kuolemaan liittyviin teemoihin tutustutaan luvussa nimeltään *Elämänkaaren etiikka* (luku 10) joka on jaettu neljään osaan: *Elämän alku*, *Terveysthuollon etiikka*, *Elämän loppu* ja *Erilaisia käsityksiä kuolemasta*. Oppikirjan aborttia käsittelevä osio kattaa oppikirjasta kaiken kaikkiaan sivut 90–91. Aborttiin liittyvä teksti on jaettu kahdelle sivulle, joista molemmilla on yksi kuva. (Holm & al. 2011, 6–7, 88–97.)

3.3.2 Lukion oppikirjat

Kuten yläkoulun, myös lukion oppikirjoissa oppikirjojen rakenteet noudattelevat samaa säännönmukaisuutta. Lukion kolmanteen kurssiin kuuluvissa etiikan oppikirjoissa ei käsitellä Raamattua, sillä se kuuluu lukion ensimmäisen kurssin sisältöihin. Tämän sijasta lukion etiikan oppikirjat keskittyvät ensin kristilliseen dogmatiikkaan ja vasta tämän jälkeen arjen eettisiin kysymyksiin. Lukion oppikirjoissa olevat kuvat olivat kooltaan keskimäärin 94,1 cm². Kuvat olivat siis selkeästi pienempiä kuin yläkoulun oppikirjoissa, vaikkakin kuva-ainesta on enemmän: tutkimistani kuvista noin 60 % on lukion oppikirjoissa.

Editan kustantaman *Uusi Arkki 3: Etiikka* -oppikirjan kirjoittajina mainitaan viisi henkilöä. Professori Jaana Hallamaa on teologian tohtori ja perehtynyt teologian feministiseen tutkimukseen. Jussi Ikkala on puolestaan teologian ylioppilas ja seurakunta-aktiivi. Johanna Jämsä ja Meri-Satu Sama'neh ovat molemmat uskonnon ja psykologian opettajia. Katri Vappula on seurakunnan varhaisnuorisotyön ja partion työalasihteeri. Kuvatoimituksen vastuuhenkilöksi on mainittu Jarkko Meretniemi. *Uusi Arkki 3: Etiikka* -oppikirjassa kuolemaa käsitellään kahdessa eri kohdassa. Ensimmäinen kosketus kuoleman teemaan löytyy kirjan ensimmäisestä, dogmatiikkaa käsittelevästä osiosta. Tässä kohden lukija tutustutetaan kristillisen kirkon lineaariseen aikakäsitykseen ja pelastusoppiin. Toisen kerran kuoleman teemaan palataan luvussa *Elämän alku* (luku 12), jossa abortin aiheeseen syvennyttään alaluvuissa *Milloin elämä alkaa?* ja *Elämän arvo*. (Hallamaa & al. 2011, 47–48, 133–136.)

Kyseisissä abortin teemaa käsittelevissä luvuissa pureudutaan siis raskauden keskeytykseen ja ihmisalkioiden tai -sikiöiden käyttämiseen lääketieteelliseen tutkimukseen viitaten sekä biologisiin kuin eettisiin kannanottoihin. Otsikointinsa mukaan luvut keskittyvät näkökulmiin siitä, missä vaiheessa ihmisestä tulee ihminen ja millä perusteilla raskaus voidaan keskeyttää. *Uusi Arkki 3: Etiikka* -oppikirjasta abortin varsinaiseen käsittelyyn käytetään sivut 133–36, jotka käsittävät yhteensä noin neljä sivua tekstiä, kaksi kuvaa, kolme tekstiruutua ja yhden taulukon. Ensimmäisessä tekstiruudussa (s. 134) on lainaus Raamatusta¹¹, toisessa tekstiruudussa (s. 135) luotu katsaus abortoitavien sikiöiden ikään liittyvään lakiin ja kolmannessa tekstiruudussa (s. 136) jatkettu aborttilain tarkastelua syvällisemmin. Aiheeseen liittyvässä taulukossa (s. 136) on puolestaan eritelty erilaisia syitä raskaudenkeskeytykseen. Taulukon lähteenä on käytetty Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen tietoja. Tämän jälkeen luvussa keskitytään esimerkiksi kantasoluhoidoihin, ehkäisyyn ja lapsettomuuteen. Kuoleman teeman käsittely jatkuu oppikirjan seuraavassa luvussa nimeltään *Kuoleman etiikka* (luku 13), joissa käsitellään myös muita kuolemaan liittyviä teemoja, kuten itsemurhaa ja eutanasiaa. (Hallamaa & al. 2011, 133–136.)

Otavan kustantaman, lukio-opetukseen tarkoitetun *Theo*-oppikirjasarjan kolmannelle kurssille suunnitellun oppikirjan *Oikein väärin* tekijöinä mainitaan kaksi henkilöä. Jaakko Heinimäki on tullut tunnetuksi paitsi tietokirjailijana ja kolumnistina myös pappina. Petri Järveläinen puolestaan teologi ja filosofi, joka on toiminut muun muassa tutkijana Helsingin yliopiston systemaattisen teologian laitoksella, rehtorina Portaanpään kristillisessä opistossa sekä teologian professorina Joensuun yliopistossa. Kuvatoimituksen vastuuhenkilöksi on mainittu Sirkka Kivistö. *Oikein väärin* -oppikirja on jaettu kahteen osioon, joista ensimmäinen on nimeltään *Etiikan perusta* ja pureutuu nimensä mukaisesti etiikan peruskäsitteisiin sekä uskonnon ja moraalin suhteeseen. Toinen osa, *Arkipäivän etiikka*, käsittää puolestaan eettiset kysymykset liittyen ihmisten jokapäiväiseen elämään. Kuoleman teemoihin perehdytään oppikirjassa vasta jälkimmäisessä osassa, jossa on esitelty esimerkiksi lääketieteen etiikkaa, itsemurhaa,

---

¹¹ ”Sinä olet luonut minut sisintäni myöten, äitini kohdussa olet minut punonut. Minä olen ihme, suuri ihme, ja kiitän sinua siitä. Ihmeellisiä ovat sinun tekosi, minä tiedän sen. Minä olen saanut hahmoni näkymättömissä, muotoni kuin syvällä maan alla, mutta sinulta ei pieninkään luuni ole salassa. Sinun silmäsi näkivät minut jo idullani, sinun kirjaasi on kaikki kirjoitettu. Ennen kuin olin elänyt päivääkään, olivat kaikki päiväni jo luodut. Kuinka ylivertaisia ovatkaan sinun suunnitelmasi, Jumala, kuinka valtava onkaan niiden määrä.” (Ps. 139:13–17.)

eutanasiaa ja aborttia. Luvussa *Abortti* (luku 19) käsitellään raskaudenkeskeytystä pohtimalla munasolun hedelmöitymistä ja ihmiselämän alun ajankohtaa sekä aborttien laillisuutta, ”teiniraskauksia” ja eri kirkkojen kannanottoja liittyen aborttikysymykseen. Aiheiden käsittelyyn käytetään sivut 93–96, jotka käsittävät yhteensä neljä sivua tekstiä ja neljä kuvaa. (Heinimäki & Järveläinen 2003, 3, 71–74, 84–96.)

WSOYpro:n kustantaman *Silta*-sarjan kolmannen osan, *Etiikka ja kirkon oppi*, työryhmään kuuluu yhteensä viisi kirjoittajaa: Katri Hanki, Outi Könni, Ulla Lehtonen, Pekka Manninen ja Seppo Nyyssönen. Kuvatoimituksen vastuuhenkilöksi on mainittu Kati Koivikko. *Silta*-sarjan etiikan oppikirja on jaettu puolestaan viiteen osaan, joista kolme ensimmäistä, *Kristillinen maailmankatsomus*, *Ihmisen elämäkatsomus* ja *Etiikan perusteet* liittyvät vahvasti kristinuskon dogmatiikkaan ja kristillisen etiikan perusteisiin. Kaksi viimeistä osaa, *Yksilön etiikka* ja *Yhteisön etiikka* nivoutuvat puolestaan nimensä mukaisesti kiinteämmin arjen elämän eettisiin kysymyksiin. Kuoleman teemaa käsitellään kahdessa eri pääluvussa, sekä liittyen ihmisen suuriin elämäkysymyksiin että yksilön etiikkaan. Ensimmäinen kosketus kuoleman teemaan luodaan siis luvussa *Kärsimys ja kuolema* (luku 7), jossa käsitellään sekä ihmisten että Jumalan ja kärsimyksen suhdetta, näkemyksiä pahasta ja sen olemuksesta sekä ihmisen kuolemaa kristillisten kirkkojen oppien näkökulmasta. Myöhemmässä osassa oppikirjaa, luvussa *Elämän alun ja lopun eettisiä kysymyksiä* (luku 13) tarkastellaan eutanasiaa ja itsemurhaa sekä kysymyksiä lapsettomuudesta, perhesuunnittelusta ja abortista. (Hanki & al. 2010, 7, 56–61, 104–110.)

Luku *Elämän alun ja lopun kysymyksiä* kiteyttää abortin, joka liittyy molempaan luvun otsikossa esitetyn kysymyksenasettelun ääripäähän, kahteen alalukuun. Pääluku kattaa kokonaisuudessaan sivut 104–110, joka pitää sisällään yhteensä kuusi sivua tekstiä, neljä kuvaa ja yhden tehtäväsivun. Luku alkaa katsauksella kristilliseen luomisoppiin sekä käsitykseen ihmisestä Jumalan luomistyön tuloksena. Kysymykseen abortista liittyy kiinteästi jo luvun ensimmäinen alaluku, *Perhesuunnittelu*, joka oppikirjassa määritellään keinoiksi, joiden avulla ihmiset säätelevät perheidensä kokoa. Tällä tarkoitetaan oppikirjan mukaan siis niin sanottujen perinteisten ehkäisymenetelmien, kuten kondomit ja hormonaaliset ehkäisykeinot, lisäksi myös jälkikiehkäisyä. Seuraavassa alaluvussa, *Raskauden keskeytys*, käsitellään siis aborttiin ja ihmiselämän alun

määrittelyyn liittyviä kysymyksiä tarkemmin. Luku jatkuu alaluvuilla, jotka käsittelevät siis muita elämän alun ja lopun kysymyksiä. Varsinaisesti abortin teeman käsittelyyn on luvusta käytetty sivut 104–107. Sivuilla on noin kaksi sivua tekstiä sekä kolme kuvaa selkeästi liitettynä leipätekstin yhteyteen. (Hanki & al. 2010, 104–110.)

3.4 Sisällönanalyysi osana aineiston analyysia

Sisällönanalyysi on perusanalyysimenetelmä, jota voidaan käyttää kaikenlaisessa laadullisessa tutkimuksessa (Tuomi & Sarajärvi 2009, 91). Omassa määritelmässään Janne Seppänen esittelee sisällönanalyysin menetelmäksi, joka yksinkertaisimmillaan voidaan ilmaista kuvien ja tekstien muuttamisena numeroiksi. Sisällönanalyysin avulla voidaan siis saada tietoa siitä, millaisia representaatioita esimerkiksi tekstissä tai kuvissa on sekä siitä, miten yksittäiset representaatiot sijoittuvat osaksi laajempaa aineistoa. (Seppänen 2005, 142, 144.)

Sisällönanalyysi voidaan siis nähdä laadullisessa tutkimuksessa eräänlaisena perusanalyysi-menetelmänä, jota voidaan käyttää kaikissa laadullisen tutkimuksen menetelmissä. Sisällönanalyysi voidaan ymmärtää suppeassa merkityksessä yksittäisenä metodina tai laajemmassa merkityksessä väljänä teoreettisena kehyksenä. Analyysin pohjana toimii itse aineisto, josta analyysiyksiköt itsessään nousevat. Koska kuitenkin aineistosta tehdyt havainnot ovat subjektiivisia, kysymys analyysista täysin aineistolähtöisenä on ongelmallinen. Siksipä tuleekin pyrkiä luomaan tutkimusaineistosta teoreettinen kokonaisuus. Keskeisenä pysyy kuitenkin se seikka, että aineiston analyysiyksiköt valitaan aineistosta sen mukaan, mikä itse tutkimuksen tehtävänasettelu ja tarkoitus on; analyysiyksiköt eivät ole siis etukäteen sovittuja. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 91, 95.) Pelkistetysti voidaan sanoa, että sisällönanalyysi on monimutkaisen aineiston pilkkomista osiin, näiden osien uudelleen järjestämistä sekä viimeiseksi osien kuvaamista niin, että lukijalle jää eheä kuva siitä, millaisia sisältöjä tutkittavassa aineistossa on ollut. (Ks. Tuomi & Sarajärvi 2009; Seppänen 2005.)

Sisällönanalyysin avulla voidaan esimerkiksi selvittää, millaisia visuaalisia järjestyksiä, esityksen säännönmukaisuuksia ja rakenteita aineistoon liittyy. Seppänen korostaa, että sisällönanalyysi ei kuitenkaan ole suoraan etenevää toimintaa, vaan tutkimusasetelmat

muuttuvat ja kehittyvät aina tutkimuksen edetessä. Teoksessaan *Visuaalinen kulttuuri* Janne Seppänen kartoittaa sisällönanalyysin tekemistä käytännössä monesta eri näkökulmasta. On olemassa muutamia keskeisiä käsitteitä, jotka toimivat sisällönanalyysia tekevän tutkijan työvälineinä, oli kyse sitten minkä tahansa dokumentin analyysistä. Esittelen näistä käsitteistä Seppäsen mallia mukailleen kolme keskeisintä, jotka ovat: *aineisto*, *havaintoyksikkö* ja *koodausyksikkö*. Käsitteet toimivat analyttisinä työkaluina aineistoon tutustuttaessa. Sisällönanalyysissa aineisto voi olla mikä tahansa olemassa oleva representaatio. Kun analyysin kohteena ovat visuaaliset representaatiot, haetaan niistä merkityksellisiä yksityis-kohtia. Sisällönanalyysissa käytetty aineisto koostuu havaintoyksiköistä, joista jokainen voi sisältää yhden tai useamman koodausyksikön. Koodausyksikkö on siis havaintoyksikön osa, joka antaa sille jonkin muuttujan arvon. Koodausyksikkö on se tekijä, johon havainto-yksikössä kiinnitetään huomiota. (Seppänen 2005, 144, 147–148, 151–152, 163–164.)

Taulukko 1: Aineiston sisällön erittely kuvituksen aiheiden mukaan¹².

Aineisto	Aikuinen ihminen (yksi tai useampi)	Syntynyt, elävä lapsi	Syntymätön lapsi	Kuollut (abortoitu) lapsi	Esineen tärkeä rooli	Maisema tärkeässä roolissa
1	x	x			x	
2	x	x				
3	x				x	
4			x			
5	x	x				x
6	x			x		
7	x				x	
8	x				x	x
9			x			
10	x					
11	x				x	
12	x	x				x
13					x	x
14					x	

Oheisessa taulukossa olen kuvannut aineistoani Seppäsen tyyliin yksinkertaisesti taulukoimalla aineistoni havaintoyksiköt (kuvat 1–14) sekä niissä esiintyvät erilaiset koodausyksiköt (ylin vaakarivi). Vasemmanpuoleisessa sarakkeessa on aineisto lueteltu juoksevan numeroinnin mukaan niin, että kuvalla 1 viitataan *Eeden*-oppikirjaan, kuvilla 2–3 *Askeleet*-oppikirjaan, kuvilla 4–5 *Lipas 9* -oppikirjaan, kuvilla 6–7 *Uusi Arkki 3* -

¹² Ks. tarkemmin luku 7 ja liite 1.

oppikirjaan, kuvilla 8–11 *Theo*-sarjan *Oikein väärin* -oppikirjaan sekä kuvilla 12–14 *Silta 3* -oppikirjaan. Koodausyksiköt ovat nousseet suoraan aineistosta, ja niissä kuvataan lyhyesti sitä, mitä oppikirjan kuvituksessa on esitetty. Ensimmäinen sarake kuvaa niitä kertoja, kun kuvassa on esiintynyt aikuinen tai varttuneempi ihminen. Seuraava sarake kertoo, onko kuvassa ollut syntynyt, elävä lapsi. Tälle vastakohtina olen taulukoinut myös esiintymät, joissa on kuvitettu joko syntymätöntä, kohdussa olevaa lasta taikka kuollutta, mahdollisesti abortoitua lasta. Viimeiset kaksi saraketta kuvaavat aiheita, jotka eivät suoraan liity ihmiseen, vaan kuvaavat lähinnä elottomia esineitä taikka maisemaa. Tämän taulukoinnin avulla tarkoitukseni on luoda kattava kuva siitä, millaisena tutkimani aineisto esiintyy ja mitkä ovat ne karkeat tendenssit, jotka kuvituksesta ovat havaittavissa.

4 USKONNONOPETUS JA OPPIJAN KEHITYS

Yhteiskunnan järjestämä koulutus pyrkii valtakunnalliseen yhtenäisyyteen, ja tämän yhtenäisyyden saavuttamisen takaamiseksi on Suomessa käytössä kaikilla kouluasteilla aina varhaiskasvatuksesta yliopistoihin opetussuunnitelma. Opetussuunnitelman keskeisin tehtävä on standardoida kouluissa ja oppilaitoksissa annettua opetusta ja asettaa opetukselle tietyt raamit. Opetuksen toteuttajien velvollisuus on hallita ja noudattaa opetussuunnitelmaa kaikilla koulutuksen eri tasoilla. (Innanen 2005, 183.) Juuri tämän vuoksi on tärkeää tarkastella myös opetussuunnitelmia ja niihin kirjattuja tavoitteita ja sisältöjä kun tarkastellaan esimerkiksi juuri uskonnonopetusta ja siihen liittyviä oppikirjoja, sillä standardinomaisena asiakirjana opetussuunnitelma paljastaa opetuksen piirteitä valtakunnallisella tasolla. Opetussuunnitelma ei kuitenkaan ole millään tapaa staattinen asiakirja, vaan sitä uusitaan aika ajoin. Esimerkiksi juuri viime aikoina on käyty kiivasta keskustelua uskonnonopetuksen vuosiviikkotuntimäärän vähennyksestä, ja uusia opetussuunnitelmiakin laaditaan paraikaa tämän työn kirjoittamis-hetkellä. Näiden uusien opetussuunnitelmien on tarkoitus astua voimaan vuonna 2016.

Yksinkertaisimmillaan opetussuunnitelma on opettajan korvaamaton työkalu arjen keskellä – se toimii tukena niin opetuksen suunnittelussa kuin sen toteutuksessakin.

(Innanen 2005, 183; Lahtinen & al. 2005, 128.) Tässä luvussa tarkastellaan ensinnä opetukseen liittyvää lainsäädäntöä sekä perusopetuksen että lukion näkökulmasta sekä molemmille kouluasteille muotoiltuja opetussuunnitelman perusteita pääpiirteissään. Tämän jälkeen tarkastelun kohteena ovat opetussuunnitelmat etiikan opetuksen osalta, etiikan käsitteen määrittely sekä etiikan opetus yleisesti osana opetuskokonaisuuksia. Jotta opetuksesta saataisiin kokonainen kuva, on syytä tarkastella myös oppikirjaa ja sen merkitystä osana opetusta sekä eri ikäisten oppilaiden tiedollisia valmiuksia kehityopsykologian valossa. Kehitykseen liittyvät näkökulmat on tärkeää huomioida niin oppikirjatyössä kuin muussakin opetuksessa (ks. esim. Häkkinen 2002).

Koulutusta koskevassa lainsäädännössä niin perusopetuksen kuin lukio-opetuksenkin tavoitteet määritellään yleisellä ja pelkistetyllä tavalla. Koulutuksen tavoitteet määritellään tarkemmin valtioneuvoston asetuksissa sekä edelleen tutkintojen ja opetussuunnitelmien perusteissa, jotka valmistelee Opetushallitus. Tavoitteet tarkentuvat edelleen kun puhutaan koulutuksen järjestäjäkohtaisista opetussuunnitelmista. Valtakunnalliset opetussuunnitelman perusteet uudistettiin tämän vuosituhannen alussa: Opetushallitus hyväksyi perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet vuonna 2004 ja lukiokoulutuksen opetussuunnitelman perusteet vuonna 2003. (Lahtinen & al. 2005, 96–97.) Uusien opetussuunnitelmien perusteiden myötä tapahtui myös olennainen muutos uskonnonopetuksessa: uskonnonopetuksen tunnustuksellisuus jätettiin taakse ja siirryttiin niin sanottuun *oppilaan oman uskonnon opetukseen*. Lähtökohtana päätökselle on vuonna 2003 säädetty uusi uskonnonvapauslaki, jonka mukaan jokaisella on oikeus oppia tai opettaa omaa uskontoaan ja siihen rinnastettavaa elämäntavotusta. (Innanen 2005, 189.) Lain muutoksen seurauksena siis koulujen uskonnonopetus muuttui niin, että jokaiselle oppilaalle tarjotaan joko tämän oman uskonnon opetusta tai jos oppilas ei kuulu mihinkään uskonnolliseen ryhmään, mahdollisuutta osallistua elämäntavotustiedon opetukseen.

Perusopetuslaissa säädetään muun muassa opetuksen tavoitteet. Lain mukaan perusopetuksen tavoite on ”tukea oppilaiden kasvua ihmisyyteen ja eettisesti vastuukykyiseen yhteiskunnan jäsenyyteen, antaa heille elämässä tarpeellisia tietoja ja taitoja sekä turvata riittävä yhdenvertaisuus koulutuksessa koko maan alueella” (Lahtinen & al. 2005, 97). Erinäisten edelliseen lainaukseen liittyvien näkökulmien lisäksi tuntijakoasetuksessa korostetaan koulun kasvatuksellista tehtävää sekä

määritellään tarkemmin, mitkä ovat näitä elämässä tarpeellisiksi tulevia tietoja ja taitoja. Tuntijakoasetuksessa esitetään, että opetuksen tulee esimerkiksi tarjota oppilaalle erilaisia esteettisiä kokemuksia ja elämyksiä kulttuurin eri aloilta ja tukea oppilaiden ajattelun ja viestinnän taitojen kehitystä. Lukiokoulutukseen liittyvät lait noudattelevat pääpiirteissään perusopetuksen puitteissa omaksuttua peruslinjausta. Lukiolain mukaan lukiokoulutuksen tavoitteena on ”tukea opiskelijoiden kasvamista hyviksi, tasapainoisiksi ja sivistyneiksi ihmisiksi ja yhteiskunnan jäseniksi, antaa opiskelijoille jatko-opintojen, työelämän, harrastusten sekä persoonallisuuden monipuolisen kehittämisen kannalta tarpeellisia tietoja ja taitoja sekä tukea opiskelijoiden edellytyksiä elinikäiseen oppimiseen ja itsensä kehittämiseen elämänsä aikana”. Tuntijakoasetuksessa lukiokoulutuksen tavoitteeksi asetetaan esimerkiksi se, että opiskelija kykenee selviytymään nykyisessä tietoyhteiskunnassa: opiskelijalta edellytetään kykyä hankkia tietoa, hallitsemaan mediaosaamista sekä kriittiseen tiedonarviointiin. (Lahtinen & al. 2005, 98, 101–103.) Tuntijakoasetuksen puitteissa erityisesti juuri mainitut esteettisyyden kokemukset, oppilaiden ajattelun ja viestinnän taitojen kehitys sekä erityisesti lukiokoulutukseen liitetty mediaosaamisen ja kriittisen tiedonarvioinnin taidot liittyvät perustavanlaatuisesti omaan tutkimukseeni – kuvallisuus opetuksessa ja kasvatus visuaaliseen lukutaitoon ei ole yhdentekevää, vaan se on laissa kirjattu osaksi opetusta.

Opetussuunnitelman perusteet ovat siis eräänlainen kehys, standardi, jonka perusteella paikalliset opetussuunnitelmat laaditaan. Oikeudelliselta luonteeltaan opetussuunnitelman perusteet on määräys, ja sitä tulee siis lainsäädännön tapaan noudattaa. Vastuu paikallisen opetussuunnitelman laatimisesta ja kehittämisestä on opetuksen järjestäjällä, joka siis useimmiten on kunta. Opetussuunnitelman on puolestaan opetushallituksen määräyksestä täsmennettävä ja täydennettävä opetussuunnitelman perusteissa esitettyjä keskeisiä sisältöjä ja opetuksen tavoitteita. Opetussuunnitelmissa tulee huomioida paikallisuus sekä kyseessä olevan kunnan omaleimaisuus. (Lahtinen & al. 2005, 126, 128.) Tässä työssä keskityn ainoastaan opetussuunnitelmien perusteiden luomiin opetuksen raameihin ja lähestyn oppikirjojen kuvallisuutta nimenomaan tätä kautta.

Viime kädessä opetussuunnitelma on vain suunnitelma siitä, mitä aiotaan opettaa. Innanen kirjoittaakin, että kuten suunnitelmat yleensä, ei opetussuunnitelmakaan lähes

aina toteudu täysin ja lopputuloksena voi olla varsin muunlaista opetusta kuin opetussuunnitelmaan kirjattu. Innanen tekeekin eroa kirjoitetun, toteutuneen ja koetun opetussuunnitelma välillä. Toteutunut opetussuunnitelma on sitä, mitä tapahtuu konkreettisissa oppimistilanteissa. Tällä tarkoitetaan kaikkea sitä, mitä opettaja opettaa ja mitä oppimistilanteissa on järjestetty oppimisen tueksi. Koettu opetussuunnitelma puolestaan merkitsee sitä, mitä oppijat tai muut oppimistilanteessa läsnä olleet ovat kokeneet opetettavan; mitä opetustilanteessa kokivat tarkoitetun opittavaksi. Kirjallisen opetussuunnitelman ja sen eri tasojen lisäksi voidaan myös puhua niin sanotusta piilo-opetussuunnitelmasta. Piilo-opetussuunnitelma kulkee mukana yhteisön ja opettajan toimintatavoissa ja onkin siksi tärkeä arvioinnin ja itsereflektion kohde niin opettajan kuin opetuksesta vastuullisen yhteisön kannalta. Piilo-opetussuunnitelma ilmenee opettajan valinnoissa, ilmeissä, eleissä ja kehon kielessä. (Innanen 2005, 190–191.)

4.1 Peruskoulun ja lukion uskonnon opetussuunnitelmien perusteet

Perusopetuksen uskonnonopetusta koskevan opetussuunnitelman perusteet alkaa yleisellä katsauksella koskien kaikkia uskontosidonnaisia ryhmiä ja jossa on määritelty perusopetuksessa tapahtuvan uskonnonopetuksen keskeisimmät piirteet ja tavoitteet. Tämän jälkeen opetussuunnitelman perusteissa tutustutaan läheisemmin evankelis-luterilaisen uskonnon opetuksen lähtökohtiin ja tehtäviin. Evankelis-luterilaisen uskonnon perusopetuksen tavoitteet, keskeiset sisällöt ja arvioinnin kriteerit on jaoteltu vuosiluokkien 1–5 ja 6–9 välille. (Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004, 204–208.) Tässä työssä en keskity lähemmin alakoulun vuosiluokkien 1–6 opetussuunnitelman kuvailuun, vaan painopisteeni nojautuu yläkouluun eli vuosiluokkien 7–9 (tai 6–9) opetussuunnitelmaan.

Perusopetuksen vuosiluokkien 6–9 evankelis-luterilaisen uskonnon opetuksen ydintehtäväksi on määritelty ”syventää ja laajentaa oppilaan ymmärtämystä oman uskonnon ja muiden uskontojen luonteesta ja merkityksestä” sekä näin antaa tukea oppilaan maailmankatsomuksen ja eettisten näkemyksien rakentumiselle. Vuosiluokilla 6–9 opetuksen tavoitteita ovat esimerkiksi se, että oppilas ”tiedostaa maailmankatsomukseensa vaikuttavia tekijöitä”, ”ymmärtää uskonnon ja siihen liittyvän

pyhyiden ulottuvuuden merkitystä ihmisen ja yhteisön elämässä” ja että oppilas ”tuntee eettisen ajattelun peruskäsitteitä ja kristillisen etiikan perusteita sekä osaa soveltaa näitä eettiseen pohdintaansa ja toimintaansa”. Opetuksen keskeisimmät sisällöt muodostuvat oppilaan maailmankatsomuksen, maailmanuskontojen, Raamatun, kirkon, suomalaisen katsomusperinteen ja etiikan teemojen ympärille. Evankelis-luterilaisen uskonnon opetusta koskeva osio päättyy perusopetuksen päättöarvioinnin kriteereihin. Jotta oppilaalle voitaisiin antaa evankelis-luterilaisesta uskonnosta arvosanaksi hyvä (8), tulisi oppilaalla olla valmiudet hankkia syventävää tietoa kristinuskosta ja evankelis-luterilaisesta kirkosta, kyky ymmärtää uskontoa ilmiönä, taito käyttää uskonnollista tietoa sekä toimia eettisesti vastuullisella tavalla. (Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004, 206–208.)

Lukion opetussuunnitelman perusteissa *Uskonto*-luku alkaa myös kaikkia uskonnon ryhmiä koskevalla osiolla, jossa selvitetään uskonnonopetuksen yleisiä perusteita ja kaikkia oppilaita koskevia tavoitteita. Keskeisimmäksi tehtäväksi uskonnonopetukselle on tässä kohtaa asetettu ennen kaikkea oppilaan omaan uskontoon tutustuminen. Omaan uskontoon tutustumisen lisäksi mainitaan keskeiseksi tavoitteeksi myös muihin uskontoihin sekä katsomukselliseen ajatteluun tutustuminen. Opetuksen tavoitteena on tarjota oppilaille ymmärtämisen taitoja sekä katsomuksellisia ajattelutaitoja sekä toteuttaa opetus oppilasta aktivoivien työtapojen avulla hyödyntäen opetuksessa uusinta teologista ja uskontotieteellistä tutkimusta. Tässä luvussa esiteltävään evankelis-luterilaisen uskonnon opetussuunnitelmaan kuuluu lukiossa kolme pakollista uskonnon kurssia. Nämä ovat nimeltään (1) *Uskonnon luonne ja merkitys*, (2) *Kirkko, kulttuuri ja yhteiskunta*, (3) *Ihmisen elämä ja etiikka* sekä kaksi valtakunnallista syventävää kurssia (4) *Uskontojen maailmat* ja (5) *Mihin suomalainen uskoo*. (Lukion opetussuunnitelman perusteet 2003, 158–161.) Näiden kurssien lisäksi koulut voivat niin halutessaan kasvattaa opetustarjontaansa koulukohtaisilla syventävillä kursseilla, joissa voidaan käsitellä erinäisiä teemoja.

Lukion opinnoista puhuttaessa ei voida jättää myöskään huomiotta valtakunnallisia ylioppilaskirjoituksia. Lukio-opetukseen ja sen tavoitteisiin vaikuttaa siis opetussuunnitelman lisäksi Ylioppilastutkintolautakunnan valtakunnallinen päättökoe. Innasen mukaan ylioppilaskirjoitukset tarjoavat ”selvän ja voimakkaan arviointihorisontin” lukio-opetukselle. Tämäntyyppiset kokeet eivät kuitenkaan täysin

kattavasti mittaa kaikkia niitä tietoja ja taitoja – pyhyiden ymmärtäminen ja erilaisten ihmisten kunnioitus tai ymmärrys moraalisten valintojen teosta – joita uskonnon oppisisältöihin on kirjattu. (Innanen 2005, 189; ks. myös Lukion opetussuunnitelman perusteet 2003.) Uskonnon ylioppilaskokeissa (ks. liite 2) on tyypillisesti myös vähintään yksi kuvatehtävä, jossa oppilaalle on annettu joko vastauksen rungoksi tai vastaamisen avuksi kuvamateriaalia. Tällaisen materiaalin käyttö edellyttää oppilaalta uskonnollisen kuvakulttuurin lukutaitoa sekä kykyä analysoida ja tulkita kuvallisia lähdemateriaaleja eli visuaalista lukutaitoa. Tämän perusteella voidaan visuaalista lukutaitoa pitää yhtenä niistä seikoista, johon lukio-opetus esimerkiksi tähtää ja joka opetuksen yhtenä tavoitteena on siis esimerkiksi lakiin kirjattuna.

Lukion evankelis-luterilaisen uskonnon kolmas pakollinen kurssi käsittää kristillisen dogmatiikan eli uskonopin sekä yksilön ja yhteisön elämänpiirin etiikkaan liittyviä aiheita. Opetussuunnitelmaan on kirjattu kurssin tavoitteeksi, että opiskelija ensinnäkin hallitsee eettisen kysymyksenasettelun keskeisimmät seikat sekä ymmärtää eettisen pohdinnan merkityksen. Opetuksen kautta oppilaan tulisi saada käsitteellisiä välineitä erilaisten eettisten kysymysten tarkasteluun, sekä ymmärtää oma asemansa moraalisena toimijana. Oppilaan siis tulisi ymmärtää oma vastuunsa itse tekemistään eettisistä ratkaisuista ja saada perustiedot ihmisen elämään liittyvistä eettisistä kysymyksenasetteluista sekä ajankohtaisista etiikan aiheista. Tämän lisäksi opetuksen tavoitteena on, että oppilas osaa kytkeä etiikan aiheet uskonnon kannalta keskeisiin kysymyksenasetteluihin sekä ymmärtää kristinuskon ja Raamatun yhteydet elämäkysymyksiin ja etiikkaan. Kristinuskon ja etiikan suhteen lisäksi oppilaan tulee ymmärtää myös luterilaisen etiikan keskeinen sisältö sekä eri kirkkojen kannanottojen taustalla vallitsevat teologiset perusteet. Etiikan kurssin keskeisiin sisältöihin on puolestaan sisällytetty ihmisen elämään liittyvät tärkeät kysymykset elämän tarkoituksesta, kärsimyksestä ja kuolemasta; kristillinen käsitys Jumalasta, ihmisestä, luonnosta ja pelastumisesta sekä hyvän ja pahan käsitteet. Näiden lisäksi opetuksen keskeisiin sisältöihin kuuluu myös kristillinen etiikka ja etiikan teoriat sekä yksilö- ja yhteiskuntaeettiset kysymykset. (Lukion opetussuunnitelman perusteet 2003, 160.)

Lukion uskonnon opetussuunnitelmassa kuoleman teema on liitetty myös opetuksen keskeisiin sisältöihin. Opetussuunnitelmaan on kirjattu etiikan kurssin opetukseen kuuluviin sisältöihin ihmisen tärkeät elämäkysymykset, kuten elämän tarkoitus,

kärsimys ja kuolema. (Lukion opetussuunnitelman perusteet 2003, 160.) Jokaisessa aineistooni valitsemassa lukion oppikirjassa on kuoleman teeman käsittelyn yhteydessä myös paneuduttu syvemmin niin abortin kuin myös muihin kuolemaan läheisesti liittyviin teemoihin kuten esimerkiksi eutanasiaan, itsemurhaan ja lääketieteen etiikkaan osana yksilön ja yhteisön elämään liittyviä eettisiä kysymyksenasetteluja, kuten esimerkiksi sitä, millaisena arvokas elämä ja kuolema voidaan nähdä. Tämän myötä tuntui luonnolliselta lähestyä kuoleman teeman tarkastelua nimenomaan näiden kolmen aihepiirin kautta.

4.2 Kohtelee toisia niin kuin toivoisit itseäsikin kohdeltavan

Etiikalla tarkoitetaan filosofian osa-aluetta, jonka päätehtävä on tutkia moraalialueita. Moraalin sosiaalinen perustehtävä on puolestaan ensinnäkin säädellä ihmisten käyttäytymistä ja keskinäisiä suhteita. Moraalin tehtävä on myös asettaa arvoihin perustuvia päämääriä ihmisten tavoittelun kohteeksi. Filosofinen moraalialue tutkimus jaetaan kolmeen ryhmään, jotka ovat selkeästi filosofista moraalialueesta edustavat preskriptiivinen eli normatiivinen etiikka ja metaetiikka sekä olemassa olevaa moraalialuetta kuvaileva deskriptiivinen etiikka. (Oksanen & al. 2010, 7.)

Normatiivinen etiikka edustaa sitä, mitä filosofisella moraalialueen tutkimisella yleensä ymmärretään tarkoitettavan. Normatiivisen etiikan puitteissa etsitään perusteita sekä yleisille että yksityiskohtaisille periaatteille ja säännöille, jotka ovat muodostuneet elämäntavoiksi. Normatiivisen etiikan peruskysymykset ovat niitä, mitkä nähdään usein etiikan peruskysymyksinä: Mikä on oikein ja mikä väärin? Mikä on hyvää ja mikä puolestaan paha? Mitä minun pitää tehdä? Normatiivisen etiikan runko muodostuu kehotuksista, suosituksista ja kielloista. Nämä toimintaa ohjaavat elementit rakentuvat joko yleisluonteisina, tulkinnanvaraisina tai täsmällisinä. (Oksanen & al. 2010, 8.)

Metaetiikka taas, toisin kuin normatiivinen etiikka, tutkii niitä käsitteitä, joita käytetään käyttäytymisen sääntelyssä. Metaetiikka tutkii myös näiden käsitteiden merkityksiä, käsitteiden keskinäisiä suhteita sekä eri menetelmiä hankkia tietoa moraalialueesta. Kolmas etiikan osa-alue, deskriptiivinen eli kuvaileva etiikka liitetään yleensä sosiologiaan, antropologiaan ja historian tutkimukseen; deskriptiivisen etiikan päätehtävä on kuvailla,

selittää ja ymmärtää jo olemassa olevaa moraalialia, ja niinpä deskriptiivinen etiikka onkin kiinnostunut moraalista esimerkiksi psykologisena, biologisena, sosiaalisena ja kulttuurisena ilmiönä. Esimerkiksi Oksanen & al. näkevät uskontoon sidoksissa olevan moraalin kyvyttömänä luomaan päteviä ohjeita yhteistoimintaa koskien. Moraali kuitenkin rakentuu usein nojaten muun muassa uskonnolliseen ilmoitukseen. Tämän vuoksi moraalial voidaan määrittellä kulttuuriseksi ilmiöksi, jolloin moraalial nähdään vaihtelevan ajassa ja paikassa. (Oksanen & al. 2010, 7–9.) Oppikirjoissa nojaututaan yleisesti pääasiassa uskontoon moraalial ja eettisen ajattelun lähtökohtana. Tarkastelen seuraavassa niitä näkökulmia, joita sekä yläkoulun että lukion oppikirjoissa tarjotaan eettisen ajattelun lähtökohdiksi.

Uskonnoissa otetaan kantaa siihen, mikä on oikein ja väärin tai hyvää ja pahaa. Uskontoihin liittyy siis moraalialinen ulottuvuus, ja moraalial saatetaan nähdä uskonnon jatkeena. [--] Moraalial avulla on mahdollista myös arvioida kriittisesti uskontoa, ja vastaavasti uskonto voi olla syy ottaa moraalial vakavasti. [--] Vaikka kaikkiin uskontoihin sisältyy moraalialopetuksia, ei moraalial rajoitu pelkästään uskontoihin. Myös uskonnoton ihminen on moraalial vartija, sidottu moraalialiseen toimintaan. (Hanki & al. 2010, 76–77.)

Tutkimusaineistooni kuuluvissa oppikirjoissa etiikan aihepiiriä käsitellään enimmäkseen kristillisen etiikan kautta, mikä on uskonnon oppikirjojen kannalta luonnollisesti olennainen lähestymistapa. Filosofinen etiikka on yläkoulun kolmessa oppikirjassa jätetty käsittelemättä, mutta lukion oppikirjoissa aihepiiri otetaan esille.¹³ Jokaisessa oppikirjassa selvennetään etiikan, moraalial, arvojen ja normien käsitteitä. Lukion oppikirjoissa on käsitteiden avaaminen viety luonnollisesti yhä syvällisemmälle tasolle. Keskityn tässä luvussa niihin teemoihin, joita havaitsin löytyvän useammasta kuin yhdestä oppikirjasta ja avaan näiden kautta sitä, millä tapaa etiikkaa ja erityisesti kristinuskon eettisiä periaatteita lähestytään evankelis-luterilaisen uskonnon oppikirjoissa. Tämän katsauksen tarkoitus on auttaa lukijaa ymmärtämään oppikirjoissa esiintyviä painotuksia sekä toimia eräänlaisena kasvualustana myöhemmälle analyysille oppikirjojen kuvallisuuden ja pyhittämisen logiikan suhteen.

Yläkoulun oppikirjojen etiikan käsitteen määrittelyssä korostuu ihmisen kyky tehdä eettisiä valintoja hyvän ja pahan sekä oikean ja väärän välillä. (Ks. esim. Heininen & al. 2011, 336; Isotalo & al. 2005, 240.) *Lipas 9: Raamattu ja etiikka* -oppikirjassa etiikan käsitettä avataan seuraavalla tavalla: ”Etiikka tarkoittaa periaatteellista käsitystä oikeasta ja väärästä, hyvästä ja pahasta sekä myös tiedettä, joka tutkii näitä kysymyksiä”

---

¹³ Lukiossa myös filosofiaa opiskellaan yksi kurssi pakollisena.

(Holm & al. 2011, 65). Lukion oppikirjoissa on tyypillistä se, että etiikan käsitettä avataan kreikankielisten tapaa tarkoittavien sanojen kautta. Esimerkiksi *Silta 3: Etiikka ja kirkon oppi* -oppikirjassa etiikka-sanan selitetään lähtevän kreikankielen termeistä ”ta ethika”, joka tarkoittaa ’tapoja’ tai ’tapoja koskevaa’. Samaisessa oppikirjassa etiikan käsitteen avaamista jatketaan toteamalla etiikan perimmäiseksi tehtäväksi löytää toimivat ja hyvät perustelut oikealle ja väärälle ja liitetään etiikka kiinteästi moraalin tutkimiseen. (Hanki & al. 2010, 72.) Myös Theo-oppikirjasarjan kolmannessa osassa todetaan samansuuntaista: ”Sanat ’moraali’ ja ’etiikka’ ovat oikeastaan synonyymeja. [-] Kummatkin sanat tarkoittavat tapaa.” (Heinimäki & Järveläinen 2003, 8–9.)

Esimerkiksi Eeden-oppikirjassa määritellään moraali ja etiikka osuvasti ”elämän pelisäännöiksi” (Heininen & al. 2011, 337). Arvot on puolestaan määritelty yläkoulun oppikirjoissa esimerkiksi tavoittelemisen arvoiksi hyväiksi päämääriksi, jotka antavat suunnan toiminnallemme (Heininen & al. 2011, 337) sekä arvokkaiksi ja arvokkuutensa vuoksi tavoittelemisen arvoiksi asioiksi (Isotalo & al. 2005, 240), joihin yksilön eettinen pohdinta perustuu (Holm & al. 2011, 65). Normit puolestaan on yläkoulun oppikirjoissa määritelty moraalialia sääteleviksi tavoiksi, säännöiksi ja laeiksi (Holm & al. 2011, 65) tai tapoja koskeviksi ohjeiksi, jotka kertovat ihmiselle, mitä tämän tulee ja ei tule tehdä (Heininen & al. 2011, 337).

Lukion oppikirjoissa samansuuntaiset käsitteenmäärittelyt toistuvat, mutta jälleen syvällisempinä. Tutkimusaineistostani erottuu kuitenkin yksi oppikirja, joka muista poiketen ottaa esille kilvoittelun käsitteen. *Uusi Arkki 3: Etiikka* -oppikirjan mukaan kristityn on alati kehitettävä itseään ja ponnistettava Jumalan rakkauden ilmentämiseksi sekä taisteltava syntiä vastaan. Juuri tällaista ihmiselämän kokonaisuudessaan kattavaa kehittymisen pyrkimystä kutsutaan kilvoitukseksi. Oppikirjassa liitetään kilvoittelun käsite myös arvojen selittämiseen:

Kilvoitus ilmentää kristityn pyrkimyksiä elää moraalien mukaan. Moraaliin sisältyy käsitys siitä, mikä on hyvää ja tavoittelemisen arvoista. Hyvinä pidettyjä asioita kutsutaan arvoiksi. (Hallamaa & al. 2011, 62, 64.)

Silta-oppikirjassa kristillistä etiikkaa kuvaillaan seuraavasti: ”Kristillinen etiikka tiivistyy yhteen sanaan: rakkaus. [-] Kristinuskossa käsky rakastaa on keskeinen ja se edellyttää ihmiseltä kykyä asettua toisen asemaan” (Hanki & al. 2010, 82). Tämä

lainaus tiivistää olennaisesti sen, mitä kaikki oppikirjat korostavat puhuttaessa kristillisestä etiikasta. Raamatun lisäksi myös omatunto (Heininen & al. 2011, 342; Isotalo & al. 2005, 243) nousee joissain oppikirjoissa esille kivijalkana, jonka varaan kristillinen etiikka rakentuu. *Askeleet*-oppikirjassa todetaankin Raamatun ja omantunnon olevan niin sanotusti ”elämän kartta ja kompassi” (Isotalo & al. 2005, 243).

Kristillisen etiikan perusteet löytyvät oppikirjojen mukaan Raamatun teksteistä. Tärkeimpinä kristillisen etiikan ydinkohtina mainitaan useimmiten kymmenen käskyn laki ja Jeesuksen opetukset (ks. esim. Heininen & al. 2011, 342; Isotalo & al. 2005, 243). Jeesuksen opetuksista rakkauden kaksoiskäsky¹⁴, kultainen sääntö¹⁵ sekä oikeudenmukaisuus mainitaan (kymmenen käskyn lisäksi) sekä eniten länsimaiseen moraaliin vaikuttaneina oppeina että yhä edelleen nykyaikana ajankohtaisina eettisinä periaatteina (Holm & al. 2011, 62, 73). Esimerkiksi lukion etiikan oppikirjassa, *Uusi Arkki 3: Etiikka*, vuorisäärän (ks. liite 3) merkitystä kuvataan seuraavasti (ks. myös Hanki & al. 2010, 83–84):

Jeesuksen etiikan tiivistelmä on Matteuksen evankeliumiin (Matt. 5–7) kirjattu vuorisäärä. [--] Vuorisäärän tunnetuinta kohtaa kutsutaan kultaiseksi säännöksi. [--] Vuorisäärä edustaa radikaalia lähimmäisenrakkauden etiikkaa vaatimalla rakastamaan ystävien ja hyväntekijöiden lisäksi vihollisia ja pahantekijöitä. Se on Jumalan valtakunnan etiikkaa, joka kehottaa eettiseen täydellisyyteen, tulemaan Jumalan kaltaiseksi. (Hallamaa & al. 2011, 84.)

Oppikirjoissa korostuu myös kymmenen käskyn laki, jota esimerkiksi *Eeden*-oppikirjassa käytetään koko etiikan osion runkona (ks. Heininen & al. 2011). Kymmenen käskyn lakia eli dekalogia, Vanhan testamentin tunnetuinta osaa, kuvaillaan *Eeden*-oppikirjassa länsimaisen moraalin perustaksi, jota pitävät pyhänä paitsi juutalaiset myös kristityt ja muslimit sekä ateistit ja muiden uskontojen kannattajat (Heininen & al. 2011, 300). *Theo*-sarjan lukion etiikan oppikirjassa perustellaan myös kymmenen käskyn arvoa nyky maailmassa: ”Kymmenen käskyn arvo ei perustu siihen,

---

¹⁴ ”Kun fariseukset kuulivat, että Jeesus oli tukkinut saddukeuksilta suun, he kokoontuivat neuvonpitoon. Sitten yksi heistä, joka oli lainopettaja, kysyi Jeesukselta pannakseen hänet koetukselle: ’Opettaja, mikä on lain suurin käsky?’ Jeesus vastasi: ’Rakasta Herraa, Jumalaasi, koko sydäimestäsi, koko sielustasi ja mielestäsi. Tämä on käskyistä suurin ja tärkein. Toinen yhtä tärkeä on tämä: Rakasta lähimmäistäsi niin kuin itseäsi. Näiden kahden käskyn varassa ovat laki ja profeetat.’” (Matt. 22:34–40.)

¹⁵ ”Kaikki, minkä tahdotte ihmisten tekevän teille, tehkää te heille. Tässä on laki ja profeetat.” (Matt. 7:12.)

että ne ovat pyhien kansien välissä. Käskyt ovat arvokkaita, koska ne vastaavat luonnollista moraalilakiamme” (Heinimäki & Järveläinen 2003, 20).

Eräs Jeesuksen opetukseen liittyvä piirre, joka korostuu sekä lukion mutta erityisesti yläkoulun oppikirjoissa, on lähimmäisenrakkaus. Lähimmäisenrakkaus nähdään ensinnä yhtenä kristillisen etiikan tärkeimmistä arvoista (Isotalo & al. 2005, 244) mutta myös nykyaikaan vaikuttavana eettisenä periaatteena: ”Tietyt eettiset periaatteet Raamatussa eivät ole sidoksissa aikaan tai paikkaan. Lähimmäisenrakkaus ja oikeudenmukaisuus ovat arvoja, joita vasten peilataan eettisiä kysymyksiä nykypäivänäkin.” (Holm & al. 2011, 74.)

4.3 Oppikirjan historiaa ja merkitys opetuksessa

Oppikirjan historia Suomessa ulottuu pitkälle ajassa taaksepäin. Tämän tutkimuksen puitteissa ei ole relevanttia käsitellä oppikirjan historiaa aina 1500-luvun uskonpuhdistuksen ja Mikael Agricolan ajoista alkaen, vaan keskityn lähinnä oppikirjan historiaan 1900-luvulla sekä oppikirjaan modernin kustannustyön tuloksena. Kaiken kaikkiaan kirjoilla on ollut tärkeä rooli koulun opetuksen järjestämisessä aina suomalaisen koulun historian alkuajoista lähtien.

Ensimmäiset suomenkieliset varsinaisiksi oppikirjoiksi tarkoitetut teokset painettiin jo 1830-luvulla. Nämä teokset oli lähinnä tarkoitettu itseopiskelijoille, joilla syystä tai toisesta ei ollut mahdollisuutta opiskella koulussa. Kouluissa oppikirjat toimivat oheislukemistona. Oppikirjojen kehityksen suurin merkitys voidaan löytää toisaalta, ja se on suomen kirjakielen kehittyminen oppikirjojen valmistamisen myötä. Vuosikymmen myöhemmin suomen kielen asema koulussa muuttui ja suomen kielestä tehtiin oppiaine kouluihin uuden koulujärjestyksen myötä vuonna 1843. Suomi ei edelleenkään ollut virallinen opetuskieli kouluissa, mutta oppiaineen aseman myötä tarvittiin myös opetuksen tueksi lisää suomenkielisiä materiaaleja. (Häkkinen 2002, 43–45.)

1900-luvulla perustettiin useita kirjakustantamoja. Tämä johtui siitä, että oli alkanut vaikuttaa siltä, että suomalaisten kirjojen kustantaminen oli kuin olikin menestyvää

liiketoimintaa. (Häkkinen 2002, 73.) Aikojen kuluessa koulu- ja oppikirjojen kehitys on myötäillyt paitsi tiedon tason myös koulujärjestelmän sekä erilaisten opetusmenetelmien kehitystä. Vaikka opetuksen perussisältö olisikin pysynyt melko samanlaisena läpi historian – esimerkiksi uskonnon ja dogmatiikan opetuksen kohdalla näin on – aikojen muuttuminen näkyy Kaisa Häkkisen mukaan sekä kirjojen sisällössä että niiden ulkoisessa olomuodossa. (Häkkinen 2002, 75.)

Matti Hannus jakaa 1900-luvun lopun koulukirjojen valmistamisen kolmeen pääkauteen. Ensimmäinen kausista on niin kutsuttu auktoriteettikirjoittajien kausi, jota seurasi oppikirjatyöryhmien ja massatuotannon kausi sekä viimeisenä oppikirjaprojektien kausi. Auktoriteettikirjoittajien kaudella Hannus tarkoittaa aikaa, jolloin oppikirjan tekeminen jätettiin yhden alansa asiantuntijan harteille. Kirjoittajan tehtävä oli saattaa omat tietonsa paperille muiden ammennettavaksi. Nykyään auktoriteettikirjoittaja on vaihtunut asiantuntijakirjoittajaksi, eikä hän koskaan tee työtään yksin vaan on osa kirjoittajaryhmää. (Hannus 1996, 14.) Aineistooni kuuluvissa oppikirjoissa työryhmien koko vaihtelee kahdesta kirjoittajasta aina kahdeksaan kirjoittajaan.

Oppikirjojen selkeä nousukausi alkoi 1970-luvulla peruskouluun siirtymisen myötä. Suomen koulujärjestelmän uusimisen myötä myös oppikirjojen menekki kasvoi – peruskoulu-uudistuksen aikana koulut saivat käyttöönsä suuret määrärahat. Kirjat olivat peruskoululaisille maksuttomia. (Häkkinen 2002, 78.) Tätä aikakautta Hannus kutsuu massatuotannon ja oppikirjatyöryhmien kaudeksi. Samoihin aikoihin tulivat markkinoille myös nelivärioppikirjat. Uuden painotekniikan myötä oppikirjojen kuvitus alkoi lisääntyä ja on myös pysynyt runsaana siitä asti. 1980- ja 1990-lukuja Hannus nimittää oppikirjaprojektien kaudeksi. Tällöin oppikirjojen valmistaminen muuttui yhä edelleen ohjatummaksiksi toiminnaksi sekä sai selvästi taloudellisemmän toiminnan luonteen. (Hannus 1996, 14–16.)

Peruskoulujen ja lukioiden oppikirjoista suurin osa on WSOY:n, Otavan tai Kirjayhtymän tuottamia, mutta myös pienempien kustantajien oppikirjoja käytetään opetuksessa. Aina 1990-luvulle asti oppikirjat piti tarkastuttaa ja hyväksyttää kouluhallituksella (nykyisin Opetushallitus), mutta sittemmin oppikirjan on käytännössä voinut tehdä ja julkaista kuka hyvänsä. Nykyään myös opettajilla on mahdollisuus valita

itse opetuksessa käytettävät kirjat tai vaihtoehtoisesti olla käyttämättä kirjaa. Tämä on johtanut kustantajien kilpailuun siitä, kuka valmistaa houkuttelevimmat oppikirjat. Opettajan vastuulla on päättää, mikäli uusien painoksien muutokset ovat rakentavia paitsi opetuksen myös oppimisen kannalta. (Häkkinen 2002, 78–79.) Tämä muutos oppikirjojen valmistuksessa ja käytössä on siis vaikuttanut huomattavasti oppikirjojen nykyiseen ulkoasuun. Se, millä tapaa oppikirjat luovat ensivaikutelmaa lukijalleen vaikuttaa merkittävästi siihen, tuleeko oppikirjalla olemaan kysyntää markkinoilla.

Oppikirjat voidaan nähdä yhtenä tietokirjallisuuden lajina. Poiketen kuitenkin muusta tieteellisestä kirjallisuudesta, oppikirja on ensisijaisesti tarkoitettu oppimisen apuvälineeksi ja näin ollen osaksi koulussa annettavaa opetusta, esimerkiksi osaksi jotain tiettyä kurssia tai vuosiluokan opetusta. Oppikirjan sisältö on jaoteltu pieniin, oppijan kannalta helposti omaksuttaviin osioihin. Myös oppikirja itsessään on osa jotain suurempaa kokonaisuutta, esimerkiksi kirjasarjaa. Oppikirjan tekijöiden on otettava oppikirjan tekoprosessin aikana huomioon monia erilaisia seikkoja: Kuka kirjaa lukee? Millaisia ovat lukijan aikaisemmat tiedot ja kuinka vanha hän on? Mihin tarkoitukseen tätä kirjaa käytetään? Miten tämä kirja toimii suhteessa opetussuunnitelmaan ja kouluissa tarjottaviin kursseihin? Kaisa Häkkisen mukaan oppikirjan kirjoittaminen ja tekoprosessi siis yleensä koostuu kolmesta komponentista. Tällaisia komponentteja ovat oppikirjan tietojen ajankohtaisuus ja paikkansa-pitävyys, oppikirjan pedagoginen funktio sekä oppikirjan luettavuus. Käytännössä ei kuitenkaan ole mahdollista panostaa kaikkiin edellä mainittuihin osa-alueisiin samanaikaisesti. Onkin tärkeää, että oppikirjojen tekijät tunnistavat kulloisenkin tarpeen, esimerkiksi mitkä ovat tietämyksen katvealueita ja millä alueilla puolestaan uutta tietoa on saatavilla nopeimmin. (Häkkinen 2002, 11–12, 81, 85–86.)

Oppikirjan ensisijainen ja tärkein tavoite on uuden tiedon välittäminen lukijalleen. Oppikirjan asiasisällössä ei saisi olla tietovirheitä ja esitettyjen tietojen tulee olla myös ajan tasalla. Oppijan asema korostuu erityisesti siinä, että Häkkisen mukaan esitettävän tiedon tulee olla ennen kaikkea uutta oppijalle. Oppijan näkökulmasta oppikirjoista tulee olla löydettävissä opetettavien asiakokonaisuuksien keskeisimmät ydinkohdat – kirjoittajien ja tekijöiden tulee varmistaa, että oppija löytää oppikirjasta esimerkiksi jonkin luvun kannalta keskeiset seikat. Kaikki edellä mainittu mahdollistuu ainoastaan silloin, kun oppikirjan tekijät ovat selvillä siitä, mitä oppilas on aikaisemmin oppinut

sekä siitä, millä tavoin asioita on opetettu – tässä kohden juuri esimerkiksi opetussuunnitelman tehtävä korostuu. Oppikirjan tekijän huoleksi jää, miten opittavista asioista voidaan muodostaa yhtenäinen ja looginen kokonaisuus ja jatkumo eri opetettavien kokonaisuuksien välillä. Kaisa Häkkisen mukaan oppiainejako on arkipäivän elämän kannalta merkityksettömämpi; koulumaailmassa työnjako eri oppiaineiden välillä on kuitenkin välttämätöntä. (Häkkinen 2002, 81–82.) Oppiainejaon myötä vaaditaan yhä enenevässä määrin yhteistyötä eri oppiaineiden välillä. Ainerajat ylittävä opetus mahdollistaa monia asioita sekä tarjoaa uusia näkökulmia kulloiseenkin opetettavaan aineeseen.

Kaisa Häkkinen määrittelee oppikirjan ennen kaikkea opetus- ja oppimistarkoituksia silmällä pitäen laadituksi teokseksi, joka käsittelee jotakin tiettyä opinalaa. Oppikirjojen tärkeä tavoite on antaa tukea tiedon rakentumisen prosessille ja tämän vuoksi oppikirjan tekemisessä on otettava huomioon myös pedagogiset näkökohdat: pelkkä tosiasioiden esittäminen ei riitä, vaan itse tiedon esittämisen tapoihin on myös kiinnitettävä huomiota. Nykyään vallalla olevassa konstruktivistisessä oppimiskäsityksessä korostuu oppijan merkitys itsenäisenä tiedon etsijänä ja rakentaja sekä tiedon aktiivisena muokkaajana. Oppimisen ei siis tule olla Häkkisenkään mukaan irrallisten yksityiskohtien mieleen painamista, vaan tiedon valikointia, käsittelyä ja tulkintaa. Oppimisprosessissa korostuu myös oppijan motiivien ja tunteiden merkitys ja oppikirjassa esitettävä tieto tulee saattaa sellaiseen muotoon ja ulkoasuun, että se herättää oppijan mielenkiinnon. Oppikirjojen aktivoivana komponenttina voidaankin pitää niissä esitettäviä kysymyksiä, tehtäviä ja erinäisiä ekskursseja, kuten esimerkiksi syventäviä katsauksia johonkin tiettyyn oppikirjassa esitettyyn aihepiiriin. Myös oppikirjan kuvituksen voidaan katsoa toimivan oppijaa aktivoivana tekijänä. (Häkkinen 2002, 11–12, 82–83, 85.)

Nykyisellään oppikirja on viime kädessä monen eri tekijän kompromissi. Matti Hannus kirjoittaakin oppikirjan tekemisen Suomessa olevan pääasiassa liikeloudellista kustannus-toimintaa, jonka tavoitteet ovat kahtaalla: ensinnä kustannustoiminnan tavoite on tuottaa opetus käyttöön materiaaleja, toiseksi kustannustoiminnan tarkoitus on tehdä kustantamoille taloudellista voittoa. Oppikirja on siis nykyisellään myös myyvä tuote, eikä vain pedagogisin tavoittein ja ratkaisuin toteutettu oppimisen apuväline

kouluissa. (Hannus 1996, 13–14.) Oppikirjojen ja oppikirjasarjojen käyttöä sävyttää myös nykyään se, että oppikirjojen ennakkotarkastus lopetettiin vuoden 1994 opetussuunnitelmauudistuksen myötä. Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että opetuksessa käytettävät materiaalit ilmentävät entistä enemmän oppikirjan tekijöiden näkemyksiä sekä kustantajien markkinaodotuksia. (Innanen 2005, 185.) Oppiaineen opettajalla on siis nykyään laaja kirjo erilaisia oppikirjoja valitta-vanaan opetusta suunniteltaessa ja oppikirjan ulkoasu valintaan vaikuttavana tekijänä täytyy ottaa huomioon.

4.4 Kehityspsykologisia näkökulmia nuoren ajattelun kehitykseen

Tutkimukseni keskittyy yläkoulun viimeisen eli yhdeksännen luokan etiikan opetukseen sekä lukio-opetuksen yhteen pakolliseen etiikan kurssiin ja näissä käytettäviin oppimateriaaleihin. Yläkoulun yhdeksäsluokkalaiset ovat iältään 14–15-vuotiaita nuoria, kun taas lukio-ikäisen oppilaan ikää on vaikea tarkkaan määrittellä. Suomalaisessa lukio-opetuksessa evankelis-luterilaisen uskonnon etiikan kurssi on kolmas ja viimeinen pakollisista lukiossa suoritettavista uskonnon kursseista. Vaikka kurssien suoritusjärjestykseksi saatetaankin suositella suorittamista numerojärjestyksessä (alkaen siis yleisluotaavasta uskonnon kurssista *Uskonnon luonne ja merkitys* [UE1] ja kirkkohistorian kurssista *Kirkko, kulttuuri ja yhteiskunta* [UE2]), on tässä käytännössä suurta vaihtelevuutta: kolmannen uskonnon kurssin voi käytännössä suorittaa jo ensimmäisenä lukion opiskeluvuotena. Toisaalta, uskontoa opetetaan myös aikuis- tai iltalukion puolella, ja tämän vuoksi oppikirjojen lukijakuntaan voi kuulua myös varttuneempaa väkeä. Voidaan kuitenkin olettaa että enemmistö lukion oppikirjoja lukevista henkilöistä on iältään noin 16–20-vuotiaita nuoria.

Tässä luvussa tarkastelen joitain opetukseen liittyviä näkökulmia kehityspsykologian valossa. Keskityn tarkastelussani nuorten kehitykseen korostaen erityisesti nuorten ajattelun kehitystä. Koska tutkimukseni aineistona on juuri nuorille suunnatut oppikirjat, on nähdäkseni tärkeää myös ottaa huomioon nuoren kehityksellinen tilanne. Tämä saattaa myös avata uudenlaisia näkökulmia yläkoulussa ja lukiossa käytettävien oppikirjojen ja niiden sisältöjen tarkasteluun. Tämän tutkimuksen kannalta

olennaisimman näkökulman nuoruuden kehitykseen tuo esille katsaus nuoruudessa tapahtuvaan ajattelun kehitykseen, mutta kyseisen muutoksen ymmärtämiseksi on ensin tarkasteltava muita nuoruuteen liittyviä fysiologisia ja psykologisia muutoksia.

Nuoruus voidaan määritellä siirtymäkaudeksi lapsuudesta aikuisuuteen. Nuoruuden alkaminen ajoitetaan yleensä puberteetin alkuun: nykyisissä yhteiskunnallisissa oloissa, joissa puberteetin alkamisikä on huomattavasti alentunut, voi nuoruusaika alkaa jo nopeasti ensimmäisen elinvuosikymmenen jälkeen. Toisaalta, tietyistä näkökulmista nuoruus ikäkautena on myös pidentynyt: jos aikuisuutta mitataan siihen kuuluvien roolien saavuttamisena, voi nuoruus venyä joskus reippaasti kolmannelle elinvuosikymmenelle. Ikäkautena nuoruus jaetaan kahteen jaksoon, joiden rajoja on kuitenkin vaikea määritellä. Varhaisnuoruuden ajatellaan alkavan toisella elinvuosikymmenellä, myöhäisnuoruuden (tai varhaisaikuisuuden) piiriin lasketaan puolestaan kolmannen elinvuosikymmenen alku. Nuoruusikä voidaan nähdä paitsi myrskyisänä myös haavoittuvana ja vaikutuksille alttiina ja herkkänä aikana. Nuoret toimivat eräänlaisena aikakautensa peilinä, joiden ajattelussa keskeisimmät historialliset ja yhteiskunnalliset tapahtumat sekä ideologiat ensimmäiseksi näkyvät. Nuoruuden psykologiseen kehitykseen vaikuttavat paitsi fyysiset ja sosiaaliset tekijät, kuten nuoren perhe, ystävät ja ympäröivä yhteiskunta, myös ajattelun kehitys. (Nurmi & al. 124–125.)

Puberteetti on yksi näkyvimmistä sosiaalisista ja biologisista muutoksista ihmisen elämänkaaren aikana. Puberteettiin kuuluvat fysiologiset ja hormonaaliset muutokset päättyvät sukukypsyyden saavuttamiseen. Puberteetin myötä tulevat muutokset vaikuttavat nuoren elämään monilla eri tavoilla: sekä nuoren sosiaalinen kehitysympäristö että hänen käsityksensä omasta itsestään, hänen minäkuvansa, muuttuvat. Sosiaalisessa elämässä tehdyt valinnat vievät nuoren kehitystä tiettyyn suuntaan – myös muiden ihmisten suhtautuminen nuoreen muokkaa tämän käsitystä itsestään. (Nurmi & al. 126, 128.) Sukukypsyyden saavuttaminen on nähdäkseni yksi syy siihen, miksi aborttia siinä missä yleisesti esimerkiksi ehkäisyn ja seksuaalisten suhteidenkin merkitystä on keskeistä käsitellä juuri tämän ikäisten nuorten opetuksessa: tällaisen näkökulman kautta etiikan opetus on juuri kasvatusta siihen eettiseen vastuullisuuteen ja ajattelukykyyn, jota nuorelta niin fyysisten kuin psykologisten

muutoksien kautta vaaditaan – jokainen voi kuitenkin sukukypsyyden myötä joutua kokemaan esimerkiksi abortin omalla kohdallaan.

Nuoruusaikaan kuuluu olennaisena myös sosiaalisten suhteiden muutos. Nuoren tärkeimmät sosiaaliset ympäristöt ovat perhe ja kaveripiiri, joista eritoten ikätoverien merkitys korostuu nuoruudessa. Puolestaan suhteessa vanhempiin nuoren autonomia ja vuorovaikutuksen vastavuoroisuus lisääntyvät. Nuori omaksuu malleja, ohjeita ja toimintatapoja olemalla vuorovaikutuksessa ympäristönsä kanssa – edelleen nuori vaikuttaa omaan kehitykseensä omalla toiminnallaan. Ikäkauteen kuuluvat myös sosiokulttuurisen kentän nopeat muutokset, joiden myötä myös nuoreen kohdistetut odotukset ja rajoitukset muuttavat muotoaan. Nämä odotukset ja rajoitukset heijastelevat puolestaan laajempia kulttuurisia uskomuksia sekä erinäisiä institutionaalisia tekijöitä. (Nurmi & al. 130, 131.)

Toisen elinvuosikymmenen alussa nuoren ajattelutaidot kehittyvät merkittävästi. Varhaisnuoruudessa tapahtuu siis ajattelun laadullinen muutos, jonka myötä nuori alkaa ymmärtää yhä paremmin häntä ympäröivää maailmaa ja omaa tulevaisuuttaan. Nuoren ajattelu muuttuu niin ikään abstraktimmaksi ja yleistävämmäksi – tämä ajattelun muutos selittää myös monia muita laajempia muutoksia nuoren kehityksessä, kuten esimerkiksi muutokset nuoren minäkuvassa ja maailmankuvassa, moraalissa ja eettisessä ajattelussa sekä tulevaisuuden suunnittelussa. Ajattelun abstraktiuden myötä myös nuoren kiinnostus ympäröivää maailmaa kohtaan kasvaa ja kyky rakentaa laajempaa maailmankuvaa ja ideologiaa kehittyy. Nuoren kyky suunnitella ja tehdä päätöksiä lisääntyvät. Ajattelun kehitys ja kypsyminen luovat myös pohjaa moraalille ja sen periaatteiden hyväksymiselle: nuori pystyy nyt esimerkiksi ymmärtämään paremmin toisten ihmisten omaksumia ja esittämiä näkökulmia. Vaikka nuoren yleinen tietämys ja kokemukset karttuvat elämän myötä, ei kuitenkaan edellä mainituissa varhaisnuoruudessa saavutetuissa uudenlaisissa ajattelun muodoissa tapahdu enää olennaista muutosta. Varhaisnuoruuden ajattelun muutoksessa on kysymys uusien abstraktin ja loogisen ajattelun välineiden omaksumisessa. Varhaisnuoruuden muutos perustuu ihmisaivojen kypsymiseen ja edelleen kypsymisen mahdollistamaan uuden oppimiseen. (Nurmi & al. 128, 129.)

Yhteenvedon todettakoon, että puberteetin mukanaan tuomat biologiset muutokset, nuoruudessa tapahtuvat sosiaalisten suhteiden muutokset sekä nuoren ajattelumuotojen kehitys luovat pohjan nuoren psykososiaaliselle kehitykselle ja sitä myötä myös sosialisatiolle ja identiteetin kehitykselle. Nuori muodostaa omasta toiminnastaan saamansa palautteen ja omaan asemaansa perustuvien näkemysten perusteella käsityksen itsestään. Tätä prosessia on psykologiassa kutsuttu identiteetin muodostamiseksi, jolloin identiteetti tarkoittaa sitä, mitä nuori itsestään ajattelee. Nuoren saama palaute omista kyvyistä, vahvuuksista ja heikkouksista puolestaan luovat pohjan nuoren muodostamalle minäkuvulle. Lapsuudessa minää kuvataan usein hyvin konkreettisesti; nuoruudessa oman itsen määrittely saa abstraktimpia piirteitä. (Nurmi & al. 2010, 132.)

Perusopetuksen opetussuunnitelmien perusteisiin (2004) on kirjattu kaikkia uskonto-sidonnaisia ryhmiä koskeva ohjeeksi seuraavaa:

Uskonnon opetuksessa tarkastellaan elämän uskonnollista ja eettistä ulottuvuutta oppilaan oman kasvun näkökulmasta sekä laajempaa yhteiskunnallista ilmiönä. - - Uskonnon opetuksen tehtävänä on tarjota oppilaalle tietoja, taitoja ja kokemuksia, joista hän saa aineksia identiteetin ja maailmankatsomuksen rakentamiseen. Opetus antaa valmiuksia kohdata uskonnollinen ja eettinen ulottuvuus omassa ja yhteisön elämässä. (Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004, 204.)

Lukion opetussuunnitelman perusteissa (2003) kaikkia uskontosidonnaisia ryhmiä koskevana todetaan puolestaan seuraavaa:

Uskonnonopetuksen keskeinen tehtävä on perehdyttää opiskelija omaan uskontoonsa, sen kulttuuriperintöön sekä uskonnosta nousevaan elämäntarkasteluun ja eettiseen ajatteluun. - - Uskonnonopetus on erilaisia näkemyksiä huomioon ottavaa ja yksilöllistä vakaumusta kunnioittavaa. - - Uskonnonopetuksessa luodaan edellytykset ymmärtää uskontoja ja soveltaa tätä tietoa oman maailmankatsomuksen, kulttuurin ja yhteiskunnan jäsentämisessä sekä kulttuurien välisessä vuorovaikutuksessa. (Lukion opetussuunnitelman perusteet 2003, 158.)

Lukion opetussuunnitelman perusteet ohjeistaa myös opiskelijoiden arvioinnin kohdistuvan ennen kaikkea katsomuksellisten ajattelutaitojen hallintaan, jolla suunnitelman mukaan tarkoitetaan ”kykyä yhdistellä, eritellä ja arvioida uskontoja, uskonnon ja kulttuurin sekä uskonnon ja yhteiskunnan vuorovaikutusta” (Lukion opetussuunnitelman perusteet 2003, 158).

Näiden edellä mainittujen lainauksien perusteella voidaan siis sanoa yksilön identiteetin ja maailmankatsomuksen rakentumisen tukemisen olevan yksi keskeisimmistä

uskonnonopetuksen tavoitteista ja sitä myöten myös sisällöistä. Luonnollisesti opetuksen tehtävä on huomioida lapsen tai nuoren kehitys sekä hänen kykynsä ja valmiutensa ottaa vastaan ja käsitellä uutta tietoa. Näin voidaan olettaa, että myös oppikirjojen osalta löytyy eroavaisuuksia siirryttäessä yläkoulun opetuksesta lukion opetukseen. Oletan myös, että oppikirjojen visuaalisen materiaalin tehtävä on myös osaltaan tukea ja ”antaa aineksia” oppilaan identiteetin ja maailmankatsomuksen rakentamiseen. Tämän tutkimuksen yksi tehtävä onkin siis selvittää, millaisia nämä edellä mainitun kaltaiset ainekset ovat ja noudattavatko ne jotain selkeää logiikkaa: Mitä säännönmukaisuuksia tietyn etiikan teeman eli abortin kuvittamiseen liittyy ja millaista kuvaa oppikirjat omalta osaltaan rakentavat abortin teemasta – millainen arvomaailma ja pyhittämisen logiikka oppikirjoista välittyy?

5 VISUAALINEN KULTTUURI

Olen tässä luvussa ryhmitellyt työssäni käytettävät teoreettiset käsitteet kahteen ryhmään, jotka esitellään omissa alaluvuissaan. Ensimmäinen käsiteryhmä, *visuaalinen kulttuuri* ja *kuvanlukutaito* ovat eräänlaisia sateenvarjokäsitteitä, jotka toimivat ulkoisena teoreettisena viitekehyksenä omalle työlleni. Nämä käsitteet liittävät kuvallisuuden, kuvituksen, näkemisen ja kokemisen eri tutkimusalojen väliseen laajempaan kenttään. Näen visuaalisen kulttuurin käsitteenä, joka kattaa kaikki teoreettisesti merkitykselliset käsitteeni ja pitää siis sisällään niin oppikirjojen kuvallisuuden kuin kuvallisuuden kokemisenkin. Näen oppikirjat osana Janne Seppäsen määrittelemää visuaalista kulttuuria, joiden kuva-aineistojen tulkintaan ja ymmärtämiseen katsoja puolestaan tarvitsee sitä, mitä Seppänen ja Reijo Kupiainen kutsuvat kuvanlukutaidoksi.

Toinen alaluku käsittää *representaation*, *kuvan* ja *kuvituksen* käsitteen. Lähestyn kuvaa representaation käsitteen kautta: näen representaation esittämisenä ja tiedon välittämisenä, jonka välineinä kuvat toimivat. Kuvan ja kuvituksen käsitteet puolestaan avaavat enemmän sitä, mikä kyseisten elementtien tehtävä oppikirjoissa on. Kuvituksen näen oppikirjan verbaalista viestiä tukevana elementtinä, joka osaltaan toimii myös itsenäisesti: kuvitukseen kuuluvat kuvat kertovat myös omaa tarinaansa. Kuvitus tuo verbaaliselle sanomalle tukea, elävöittää sanoin kerrottua ja voi jopa tarjota erilaisen

näkökulman verbaalisen viestin rinnalle. Oppikirjoissa olevat kuvat ovat osaltaan luomassa niitä todellisuuksia, joita oppikirjoissa rakennetaan: näiden kuvien avulla luodaan mahdollisesti kuvaa opetettavasta uskonnosta. Kuvat lausuvat myös oman kommenttinsa kulloinkin käsiteltävään aiheeseen, ja se, miten mikin käsiteltävä aihe esitetään, saa nähdäkseni oman sävynsä siitä, miten aihetta kuvitetaan.

5.1 Visuaalinen kulttuuri ja kuvanlukutaito

Käsitteenä visuaalinen kulttuuri on paitsi häilyvä myös todella laaja, ja sitä voidaanakin Seppäsen mukaan tarkastella eri näkökulmista. Sekä termi *visuaalinen* että termi *kulttuuri* taipuvat moniin tarkoituksiin. Seppänen määrittelee visuaalisen kahdella tapaa. Adjektiivina visuaalinen kuvastaa jotakin esineen tai asian silmin havaittavaa ominaisuutta. Substantiivina visuaalisuus tarkoittaa puolestaan hänen mukaansa samaa kuin näkyvä todellisuus. Laajimmillaan voidaan Seppäsen mukaan visuaaliseen kuuluvaksi lukea myös mielikuvat ja kielen vertauskuvat. Kulttuurilla puolestaan tarkoitetaan ennen kaikkea ihmisen toimintaa. Ihmisen toiminnan kautta rakennetaan ympäristöä ja liitetään siihen merkityksiä. (Seppänen 2005, 16–17.)

Aivan visuaalisen kulttuurin ytimessä sijaitsee luonnollisesti kuvallisuus. Erityisesti esimerkiksi mainoskuvissa luodaan myös visuaalisia järjestyksiä, niin sanottuja kuvastojen merkityksellisiä säännönmukaisuuksia. Visuaalisen kulttuurin kautta luodaan myös identiteettejä; visuaalinen esitys tarjoaa katsojalleen mahdollisuuden rakentaa omaa identiteettiään. Visuaalisen kulttuurin katsotaan yleensä olevan täynnä erilaisia merkityksiä ja pitävän yllä kaavamaisia käsityksiä paitsi kauneudesta myös sukupuolesta ja yhteiskunnasta. Kuitenkin, kuten Seppänen toteaa, yleisesti ottaen tiedetään hyvin vähän siitä, miten ihmiset todella tulkitsevat ja kokevat meitä kaikkialla ympäröivää kuvallisuutta. Visuaalinen kulttuuri voidaan nähdä myös poliittisena: visuaalinen kulttuuri on täynnä valintoja siitä, mikä näkyy julkisuudessa ja mikä puolestaan ei. (Seppänen 2005, 11–14.) Samaan tapaan myös uskonnon oppikirjojen valmistus on liiketoimintaa, ja myös uskonnon oppikirjoissa näkyvä kuvallisuus luo eräänlaista todellisuutta. Se, mitä kuvissa näytetään ja mitä taasen ei, kertoo niistä tekijöiden valinnoista, jotka heijastelevat puolestaan tiettyjä käsityksiä tietyistä aihepiireistä. Huomionarvoista on kuitenkin myös se, että oppikirjojen kuvitus ei ole

työryhmän mieli-valtaista toimintaa. Yleistä on, että kuvittajilla on käytössä tietyt vaihtoehdot kuvitukseen, joiden puitteissa heidän on tehtävä valintansa.

Nyky aika edellyttää ihmisiltä kuva- ja medianlukutaitoa, jota esimerkiksi Kupiainen nimittää visuaaliseksi lukutaidoksi. Tämä on lukutaitoa, jota tarvitaan nimenomaan visuaalisessa kommunikaatiossa. Visuaalinen lukutaito on käsitteenä hyvin laaja, ja pitää sisällään erilaisten kuvien lisäksi myös esimerkiksi arkkitehtuurin ja muodin. Lukutaidolla tarkoitetaan sitä, miten tekstin lukija ymmärtää tekstin tuottamia merkityksiä; visuaalisesta lukutaidosta puhuttaessa esimerkiksi kuva voidaan ajatella jonkin kielen kaltaiseksi ja niin ikään voidaan ajatella myös visuaalisen tekstin järjestyvän jonkin säännön tai koodin varassa. (Kupiainen 2007, 37, 39, ks. myös Seppänen 2001.) Visuaalisen lukutaidon yksi perusedellytys on Kupiaisen mukaan kuvan tai muun visuaalisen objektin ymmärtäminen kommunikaatioksi. Erilaisten kuvien tarkastelu vaatii kykyä hahmottaa niissä esiintyviä sosiaalisia ja kulttuurisia merkityksiä. Tämä tarkastelu vaatii myös taitoa kyseenalaistaa erilaiset merkitykset. Laajassa mielessä visuaalinen lukutaito voidaan ymmärtää osallisuutena kulttuuristen merkityksien tuotantoon, vaihtoon ja vastaanottoon. (Kupiainen 2007, 43, 52.)

5.2 Representaatio, kuva ja kuvitus

Representaatiolla tarkoitetaan esittämistä, jonka tavoitteena on tarjota mahdollisimman hyvin totuutta mukaileva korvike todellisuudesta. Representaatio on erilaisilla tavoilla läsnä monissa inhimillisissä toiminnoissa kuten esimerkiksi erilaisissa merkeissä, kuvissa ja äänissä. Nämä representoivat eli esittävät jotain itsensä ulkopuolelta. Knuuttilan ja Lehtisen mukaan representaation käsite liittyy vahvasti juuri läsnäolon problematiikkaan. Käsitteellä pyritään kuvaamaan sitä, miten jokin poissa oleva korvautuu uudella läsnäolon muodolla, joka puolestaan esittää tätä jotakin poissa olevaa. Voidaan siis sanoa, että varsinaisen kohteen lisäksi on olemassa jokin tietoisuudessa koettu taikka ulkoisin representaation ilmaistu kohde, joka siis esittää varsinaista, alkuperäistä kohdetta. Laajassa mielessä representaation tehtävä on välittää tietoa. Perinteisesti representaatio onkin ymmärretty objektiksi, tilaksi tai ominaisuudeksi jonka tehtävä on viitata johonkin itsensä ulkopuolella olevaan. Representaatiot voidaan siis nähdä välikkappaleina, joiden tehtävä on välittää tietoa

jostakin itseään alkuperäisemmästä ja edustaa tätä. (Knuutila & Lehtinen 2010, 7, 11–12.)

Kai Mikkonen (2005, 43) määrittelee käsitteen kuva suureksi merkityksien ja metaforien varastonksi. Sanalla kuva voidaan siis nähdä monia eri merkityksiä ja sen käyttö arkipuheessa on todella monipuolista: Mikkosen mukaan käsite kuva voi paitsi tarkoittaa visuaalisesti koettavan todellisuuden esittämistä (esimerkiksi peilikuva) tai näkemisen prosessia yleensä, myös merkitä mentaalista kuvaa tai liittyä esimerkiksi mielikuvitukseen. Kuvan käsite voidaan nähdä myös abstraktina käsitteenä, jolloin se liittyy esimerkiksi yksilön maailman-kuvaan. Tähän työhön sopiva lähestymistapa kuvan käsitteeseen on Mikkosen esittämä määritelmä kuvasta optisesti havaittavana asiana. Tämän määritelmän sisälle kuuluvat käsitykset kuvasta esimerkiksi maalauksena, valokuvana tai kaiveruksena. (Mikkonen 2005, 43.) Kun tässä työssä puhun kuvasta, tarkoitan käsitteellä nimenomaan viimeisen määrittelyn kaltaista kuvaa.

Veijo Hietalan mukaan kuvan voiman ydin on siinä, että se jäljittelee ihmisen tavallista näköhavaintoa. Visuaalinen ärsykevirta on nykymaailmassa voimakas, ja valtaosa päivittäisestä informaatiosta saadaankin silmien kautta. Kuva on valmiiksi rajattu ja näin se suuntaa katsojan huomion siihen, mihin kuvaaja on halunnut huomion suuntautuvan. Hietalan mukaan kuva toimii vihjeenä, jonka ympärille katsoja itse rakentaa todenmukaisen näköhavainnon. (Hietala 1993, 9–11.) Myös Mikkonen asettaa paljon painoarvoa kuvan merkitykselle todellisuuden rakentajana:

Kuvan ja sanan suhteen hahmottamisella on ollut tärkeä rooli käsityksissä tiedosta ja todellisuuden esittämisestä. Kuvaa on käytetty tiedon takeena – ”Ihminen ei usko ennen kuin näkee”. Se on ymmärretty tiedon kohteeksi sekä eräänlaiseksi kaiken tietämisen viitekehyykseksi maailmankuvan merkityksessä. Katse on toiminut tiedon mittana ja vallan keinona. (Mikkonen 2005, 137.)

Kuvalla voidaankin nähdä moninaisia tehtäviä viestin tai tiedon välittäjänä. Katsoja huomaa kuitenkin usein ensimmäisenä voimakkaimmat ärsykkeet, kuten esimerkiksi kuvan esteettisyyden. Esteettisyyden lisäksi kuvalla voi olla monia muitakin funktioita. Kuva voi esimerkiksi auttaa ymmärtämään tekstissä esitettyjä merkityksiä tai tuoda uusia näkökulmia tekstin tarkastelemaan asiaan. Joskus kuvalla voidaan myös ilmaista sellaista, mitä ei muuten uskalleta äänen lausua. Kaikki kuvituksen tehtävät kietoutuvat

toisiinsa: dokumentoiva kuva antaa myös aina esteettisiä merkityksiä ja tämän lisäksi myös suuntaa huomiota. (Hatva 1993, 47.)

Oppikirjojen kuvituksella voidaan nähdä olevan kolmenlaisia tehtäviä: kuva ohjaa huomiota, tuottaa elämyksiä ja sisältää tiedollisia ominaisuuksia. Tarkkaavaisuuden suuntaaminen vaikuttaa aina siihen, mitä ihminen näkee. Huomio ohjautuu luonnollisesti esimerkiksi kiinnostavuuden mukaan, joka puolestaan ohjaa esimerkiksi kirjan aukeaman tarkastelua. Kuvan kiinnostavuuden synnyttävät Hatvan mukaan paitsi kuvan sisäiset myös sen ulkoiset tekijät. Sisäisiä tekijöitä ovat esimerkiksi kertomuksen tai kuvan juoni sekä se, mitä kuvassa tapahtuu. Ulkoisia tekijöitä ovat puolestaan kuvan muodolliset tekijät, kuten värit, sommittelu ja kuvan huomioarvo. Kuvituksen yksi tehtävä on myös tuottaa elämyksiä, jolloin korostuvat muut kuin kuvan tiedolliset ominaisuudet. Kaiken kaikkiaan kuvittaminen on monimutkainen prosessi, jossa monta tekijää vaikuttaa toisiinsa. Ensinnäkin kuvitus on useimmiten tilaustyö ja kuvittajan on huomioitava tilaajan ajatukset kuvitusta tehdessään. Kuvituksen lähtökohtana toimii kuvan ja tekstin suhde, ja näin kuvan voidaan myös Hatvan mukaan nähdä olevan alisteinen jollekin tietylle viestille. (Hatva 1993, 51, 137.)

5.2.1 Oppikirjojen kuvitus

Yleensä oppikirjojen kuvitusta aletaan suunnitella jo jonkin aiemmin valitun ja rajatun aihealueen ympärille. Näin teksti on olemassa jo ennen kuvitusta. Hatvan mukaan tämä asetelma ei kuitenkaan välttämättä ole paras. Kuvituksen suunnittelussa tulisi myös pohtia sitä, mitkä asiat ovat sellaisia, että ne luontevimmin kääntyvät kuvien kielelle. Näistä asioista pitäisi erottaa puolestaan ne, jotka vaativat ehdottomasti verbaalista selittämistä. Kuvitukselle onkin luonteenomaista se, että hetkittäin sana tarvitsee kuvaa todistusaineistoksi ja joskus puolestaan kuva taas sanaa omaksi tuekseen. Kuvituksen toteutus on valittava pragmaattisten tavoitteiden mukaan, sillä kuvan ja sanan suuri vastaavuus ei ole aina Hatvan mukaan paras mahdollinen kuvan ja tekstin suhde. Kuvan toteutustavalla on siis vaikutusta niin tunnistamiseen, ymmärtämiseen kuin muistamiseenkin. Ennen kaikkea kuvan tunnistaminen luo edellytyksiä ymmärtämiselle ja mieleen painamiselle. (Hatva 1993, 50, 52.)

5.2.2 Kuvan ja tekstin suhteesta

Kuvituksen ensisijainen tehtävä on siis välittää jokin sanoma. Näin myös kuva on helppo nähdä viestinnän välineenä. (Hatva 1993, 29.) Median ja visuaalisen kulttuurin tutkija W. J. T. Mitchell kirjoittaa teoksessaan *Iconology. Image, Text, Ideology* kuvan ja sanan välisestä suhteesta. Teoksessaan Mitchell käsittelee kuvan käsitettä ja sen suhdetta tekstiin: Mikä on kuva? Mikä on ero kuvien ja tekstin välillä? Mitchellin mukaan kuvan ja sanan välinen suhde heijastaa niitä suhteita, jotka katsoja asettaa symbolien ja maailman välille. Nämä suhteet esiintyvät siellä, missä tapahtuu representaatiota, merkityksenantoa ja kommunikaatiota. Mitchellin mukaan maailmaa tuotetaan verbaalisen ja visuaalisen välisessä dialogissa. (Mitchell 1986, 1, 43, 46.) Kuvan ja sanan välistä suhdetta W. J. T. Mitchellin hengessä tarkastelevassa artikkelissaan Mikkonen toteaaakin, että viestinnän välineinä kuva ja teksti eivät kuitenkaan aina sulaudu toisiinsa täydellisesti. Sekä kuvaa että tekstiä tarvitaan merkityksen tuottajana ja merkityksen tuottamiseen. (Mikkonen 1999, 118, ks. myös Mikkonen 2005.)

Kuva ja sana esiintyvät usein yhdessä, ja esimerkiksi juuri oppikirjat yhdistelevät kuvaa ja sanaa. Mikkosen mukaan kuvien merkitys voidaan nähdä tiiviisti kielelliseen kommunikaatioon sidoksissa olevana. Vaikka kirjoitus on aikojen myötä kehittynyt niin, ettei se enää ole riippuvainen kuvista, käytetään edelleen tekstin yhteydessä visuaalisia merkkejä tehokkaamman vaikutuksen aikaansaamiseksi. Verbaalisella ja visuaalisella esitysmuodoilla on eroja, ja niiden saumaton yhdistäminen onkin ongelmallista: esimerkiksi kirjainten muotoja voidaan halutessa tarkastella kuvana ja kuvan merkityksiä voidaan puolestaan aina yrittää muuttaa kielelliseen muotoon. Ero esitysmuotojen välillä ei myöskään aina ole itse teoksessa vaan katsojan näkökulmassa kyseiseen teokseen. Katsojan näkökulma korostuu myös silloin, kun kuvasta puhutaan: tällöin kuvan merkitys käännetään kielelliseen muotoon. Kuvasta puhuminen on Mikkosen mukaan siis jo itsessään kuvan kielellistämistä. (Mikkonen 2005, 13–15, 17, 21–24.) Kuten Hatva, Mitchell ja Mikkonen, näen kuvan viestin välittäjänä. Oppikirjojen suhteen on mielenkiintoista tutkia, millä tapaa niissä olevat kuvat puhuvat niin sanotusti tekstin ohi. Kerrotaanko kuvien avulla jotain sellaista, mitä ei tekstissä

uskalleta ääneen sanoa? Millä tapaa kuvat toimivat oppikirjoissa merkityksien tuottamisen välineinä?

Ajatus kuvan ja sanan suhteesta käännoksenä on oman työni kannalta hyvin olennainen. Koska näen kuvan ja sanan toimivan yhdessä vuorovaikutuksen kaltaisesti, on tärkeää valottaa kuvan ja sanan dynaamisen suhteen muotoja. Intersemioottinen käänno ei kuitenkaan sellaisenaan ole tarpeeksi kattava käsite juuri kuvan ja sanan kaksisuuntaisen vuorovaikutussuhteen vuoksi. Mikkosen mukaan kuvan ja sanan vuorovaikutus tapahtuukin dynaamisessa liikkeessä eri elementtien, tilojen ja ominaisuuksien välillä. (Mikkonen 2005, 40–41.)

Mikkosen mukaan puheeseen kuvan ja sanan vuorovaikutuksesta liittyy kaksi perustavanlaatuaista taustaoletusta. Ensimmäinen taustaoletus on, että kuvan ja sanan vuorovaikutuksesta puhuttaessa tiedetään, mitä käsitteillä teksti ja kuvat tarkoitetaan, mitä teksti ja kuvat ovat. Toinen oletus on, että tiedetään mitä vuorovaikutus puolestaan on. Yksi merkittävimmistä ongelmista kuvan ja sanan vuorovaikutuksen tutkimisessa onkin se, että käsitteet ”kuva” ja ”sana” tai ”teksti” voidaan määritellä lukemattomin eri tavoin. Esimerkiksi kuvan käsitteeseen ankkuroituu suunnaton määrä erilaisia merkityksiä ja kielikuvia. Kuvan käsitteen lisäksi siis myös sanan tai tekstin käsite on moniulotteinen ja vaikeasti rajattava. Mikkosen mukaan laajin määritelmä sanasta pitää sisällään kaiken merkityksenannon ja sen tulkinnan. (Mikkonen 2005, 43–44.)

Käsitteisiin liittyvän problematiikan lisäksi sanan ja kuvan suhteesta puhuttaessa on huomioitava myös toinen keskeinen ongelma. Kun puhutaan kuvan ja sanan suhteesta, indikoidaan siis näiden kahden erillisen ja toisistaan riippumattoman elementin välille jonkinlainen suhde. Mikkonen haastaakin lukijan pohtimaan, koskeeko tutkimus kuvan ja sanan suhdetta vaiko kuvan ja sanan *vuorovaikutusta*. Koska kuitenkin käytännössä kuva ja sana ovat todella harvoin toisistaan riippumattomia autonomisia yksiköitä, on ne saatettu vuorovaikutukseen lukuisin eri tavoin. Vuorovaikutuksesta huolimatta kuva ja teksti eivät varsinaisesti sulaudu täysin yhteen, vaikka ne muodostavat yhtenäisen kokonaisuuden jonka osia ei ole tarpeen erottaa toisistaan. Tällaista kuvan ja sanan suhdetta voidaan kuvata *ikonotekstin* käsitteellä. Käsite tarkoittaa eräänlaista kuvan ja sanan yhteistyötä tai -toimintaa, jossa kaksi yksikköä ovat kiinteästi yhteydessä

toisiinsa: teksti voi esimerkiksi olla olennainen osa kuvaa tai taideteosta. (Mikkonen 2005, 44, 48.)

Kuvan ja erityisesti sanan ja vuorovaikutuksen käsitteiden problematisoinnin jälkeen pääsemmekin pureutumaan siihen Mikkosen esittämään näkökulmaan, joka on nähdäkseni hyvin tärkeä oppikirjakuvituksen kannalta. Mikkosen mukaan voidaan puhua niin sanotusta *vuorottelufunktiosta* silloin, kun kuva ja sana (vuorovaikutuksen kautta) luovat yhdessä laajemman kokonaisuuden. Mikkonen käyttää ilmiöstä myös nimeä suturointi, jolla hän viittaa sekä ranskan että englannin kielen sanaan *suture*, joka voidaan suomentaa tarkoittamaan verbejä ommella, tikata tai saumata. (Mikkonen 2005, 72.)

Suturoinnin käsitteen avulla voidaan havainnollistaa yhä paremmin kuvan ja sanan dynaamista vuorovaikutussuhdetta. Suturoinnin ydin piilee siinä, että yhdistämällä kuvaa ja sanaa muodostuu se kokonaisrakenne, jolla todella on merkitystä. Erilaisissa viesteissä olevat kielelliset ja visuaaliset koodit luovat eri elementtien välille yhteyden ja niin ikään sulauttavat tai ompelevat katsojan tai lukijan osaksi kerrontaa. Mikkosen mukaan suturoinnilla tarkoitetaan sitä, että kuvan ja sanan välistä suhdetta täydennetään ja selvennetään. Suturointi tarkoittaa myös sitä, että kuvan ja sanan vuorovaikutuksen tehtävä on jatkaa toimintaa yhteen tuotujen eri elementtien välillä. Mikkosen mukaan suturointi täydentää kerronnallisia aukkoja, joita tekstin ja kuvien välille voi syntyä. Tällaisia aukkoja ovat esimerkiksi kahden kuvan tai kuvan ja sanan välillä tapahtumat näkökulman muutokset tai niiden välittämän informaation erot. (Mikkonen 2005, 72–73, 78.) Mikkonen kuvaa suturointia ja ”puutteen” kokemusta seuraavasti:

Suturoinnissa kuvalliset ja kielelliset yksiköt luovat identiteettiä koko merkityskokonaisuuteen. Kielellinen koodi tuo yhteen erillisiä kuvia, ja kuva yhdistää erillisiä tekstejä. Kuva ja sana tuovat kumpikin esille merkityksen ketjun, joka on jäänyt vielä täydentymättä. Toisaalta elementit paljastavat suturoinnissa oman riittämättömyytensä. [--] Kuvakirjoissa tyypillistä on kokemus eri elementtien välisestä ”puutteesta”: kuvakirjojen kuvien ei välttämättä edes ajatella olevan esteettisiä kokonaisuuksia, sillä ne ymmärretään osaksi laajempaa kokonaisuutta. (Mikkonen 2005, 73.)

Oman työni oppikirjatutkimuksen näkökulmasta Mikkosen käyttämä suturoinnin käsite tiivistää nähdäkseni sen, millä tapaa merkitykset muodostuvat yhdistämällä kuvaa ja sanaa ketjuksi, joka saattaa kantaa toisenlaista merkitystä kuin kuva ja sana yksinään. Merkityksenantoprosessi tapahtuu kuitenkin katsojasta tai lukijasta käsin: katsoja

täydentää kuvan ja tekstin välistä suhdetta omien mentaalisten, opittujen malliensa avulla. Joskus oppikirjan kuvitus ja teksti saattavat tarjota ristiriitaisia näkemyksiä käsiteltävään asiaan, jolloin suturoinnin tehtävä on aktivoida lukija täydentämään havaittuja aukkoja. Niinpä kuvat ja teksti oppikirjoissa ovat nähdäkseni jo sinällään merkityksen muodostajia – tosin niin, että ne ovat vielä täydennettävissä. Oppikirjan kuvitusta katsotaan myös toisella tavalla kuin taideteoksia: kuvat eivät ole itsenäisiä yksiköitä vaan elimellinen osa laajempaa kokonaisuutta. Tämä tuo myös oppikirjojen tarkasteluun oman puolensa.

6 VISUAALISUUS, USKONTO JA PYHYYS

Tässä luvussa käsiteltävä työni teoreettisten käsitteiden ryhmä, *visuaalisuus*, *uskonto* ja *pyhyys* puolestaan liittävät kuvan käsitteen uskontotieteen teoreettiseen kenttään. Ymmärrän taiteen ja uskonnon välisen suhteen Nina Kokkisen tapaan häilyvänä ja katsojan kautta määrittyvänä. Morganin tapaan liitän uskonnon oppikirjojen kuvitukseen vahvasti myös kokemuksellisuuden ja affektiivisen puolen, vaikken näekään (uskonnon oppikirjojen) kuvitusta Morganin tapaan visuaalisen hartaudentarjoituksen kohteina. Oppikirjojen kuvitusta voidaan käsitellä nähdäkseni myös pyhän käsitteen kautta. Käytänkin apunani Veikko Anttosen määritelmää pyhästä järjestystä ja rajanvetoa luovana käsitteenä.

Uskonnon ainoa välittymiskanava eivät ole vain virallisina pidetyt lähteet. Uskonto ei siis elä ja välity ainoastaan uskonnollisiin teksteihin, kuten esimerkiksi Raamattuun, koodattuna kielenä. Uskonto voidaan nähdä elimellisenä osana paitsi arkea, myös arjen kieltä ja siinä käytettyä sanastoa. Uskonnon ei voida sanoa olevan pinnallista: uskonto näyttäytyy Anttosen mukaan arjessa ja kulttuurissa syvälle juurtuneena ruumis- ja yhteisöperusteisena ajatteluna ja käyttäytymisenä. (Anttonen 2010, 86.) Uskontoa välitetään myös oppikirjojen kautta. Oppikirjat eivät sinällään ole virallisina pidettyjä uskonnollisia lähteitä – ainakaan samaan tapaan kuin juuri esimerkiksi uskontojen pyhät kirjat. Kuitenkin oppikirjoihin on tiivistetty, kuten opetussuunnitelmaankin on kirjattu, olennaisimpana pidetyt uskonnon opit, joiden kautta opiskelija saa kattavat tiedot opiskelun kohteena olevasta uskonnosta (ks. myös Häkkinen 2002). Nähdäkseni

esimerkiksi kuvituksen avulla (joskus nuorten etäisenä kokema) uskonto pyritään liittämään juuri arkeen. Samaan aikaan kuvitus tarjoaa erilaisia näkökulmia, jotka todella ikään kuin todistavat uskonnon olevan osa jokapäiväistä arkea. Anttosen näkemys ruumis- ja yhteisöperusteisesta ajattelusta näkyy myös oppikirjojen kuvituksessa: tietyt sosiaaliset normit vaikuttavat siihen, millä tapaa kuvaa luetaan, miten se ymmärretään.

Teoksessaan *Sacred Gaze. Religious Visual Culture in Theory and Practice* David Morgan tarkastelee visuaalista kulttuuria uskontojen tutkimuksen näkökulmasta. Morgan tarkastelee kuvaa ja kuvallisuutta sekä katsomista osana kulttuuria, eikä näe katsomista yksinomaan passiivisena toimintana. Morganin mukaan katsomisessa korostuu suhde ihmisen ja materiaalisen maailman välillä: katsominen on konstruktivistista, se on paitsi muistamista myös järjestyksen luomista. Morganin mukaan tämä selittää katsomisen pyhää aspektia monissa eri uskonnoissa – Morganille näkyvyys, *visibility*, onkin osaltaan nöyryymistä tuonpuoleisen edessä. Optisen näkemisen (näkeminen fyysisenä tapahtumana) lisäksi Morgan pureutuukin siis mielensisäiseen näkemisen prosessiin, jota juuri optinen näkeminen vahvistaa. Morgan näkeekin kuvat ennen kaikkea eräänlaisena pohjana tai runkona, jonka päälle ja varaan ihmisen mielen sisäinen kokemus rakentuu. (Morgan 2005, 48, 50, ks. myös Hietala 1993.) Morganin näkemyksen ydin piilee siis kuvan välineellisyyden korostuksessa. Kuva toimii eräänlaisena välittäjänä, joka ei itsessään ole kaikki, mikä katseen kohteena on. Sisäinen kokemus rakentuu materiaalisen kuvan ylle katsojasta käsin.

Morgan esittää kuvien voiman piilevän niiden kyvyssä ikään kuin vangita ihmisen mieli. Kuvien ja uskontojen välisestä suhteesta (esimerkiksi kuvat meditaation välineinä) kertoo myös Morgania mukaillen kuvien kyky saattaa mieli rauhalliseen tilaan ja pois turhautumisesta, raivosta ja muista negatiivisina koetuista tunteista. Kuvat koskettavat ihmisten tietoisuutta syvällisesti, ja voidaan jopa sanoa niin paikkaa kuin ihmisiäkin esittävien kuvien täyttävän ihmisen tietoisuuden. Kuvien voimakas suhde ihmisten ajattelumaailmaan ja mielikuvitukseen selittääkin Morganin mukaan kuvien monenlaista käyttöä esimerkiksi juuri kristillisissä kirkoissa ja muiden uskontojen pyhissä paikoissa. (Morgan 2005, 1–2.)

Morganin tutkimuksessaan käyttämä englanninkielinen termi *gaze* suomennetaan useimmiten sanoilla *katse* tai *tuijotus*. Kumpikaan näistä suomennoksista ei täydellisesti vastaa sitä, mitä Morgan käsitteellään tarkoittaa: Morgan korostaa erityisesti käsitteen käyttöä sen teknisessä merkityksessä. Morganin käyttämänä termi *gaze* osoittaa tietyn visuaalisuuden kentän, jossa sekä näkijä, näkeminen, näkemisen konventiot sekä näkemisen ruumiilliset, rituaaliset ja historialliset kontekstit muodostuvat yhdeksi. Hän kirjoittaa sanan merkitsevän käytäntöä, tapaa ja rutiinia sekä olevan jotain, mitä ihmiset tekevät tietoisesti tai tiedostamatta. Omassa työssäni sovellan Morganin tapaa käyttää käsitettä *gaze*, mutta suomennan sen vapaasti katsomiseksi. Katsomisella Morgan tarkoittaa monia eri tapoja *nähdä*. Jokainen näkemisen tapa määrittää ja muotoilee sitä suhdetta, joka vallitsee katsojan, kuvan ja representaation (sen, mitä kuva esittää) välillä. Näihin muotoiluihin ja määrittäisiin sisältyy puolestaan oletuksia siitä, mikä on näkyvää, millaisia sääntöjä näkyvyyteen liittyy, mikä on kuvissa uskottavaa ja mikä puolestaan ei sekä siihen, millaisena kuvien voima heijastuu niihin, jotka sitä katsovat. (Morgan 2005, 4–5.)

Morganin valitseman termin taustalla piilee ajatus siitä, että kyseisen käsitteen avulla voidaan hänen mukaansa havainnollistaa kuvien toimintaa yhä laajemmin. Pyhä katse ja katsominen voidaan Morganin mukaan ymmärtää sarjaksi tietynlaisia visuaalisia tapoja, käytäntöjä ja rutiineja. Näkeminen ja katsominen eivät Morganin mukaan ole ainoastaan toimintoja: näkeminen on, kuten Morgan asian ilmaisee, eräänlainen operaatio, joka nojaa paitsi tiettyihin oletuksiin, taipumuksiin, tapoihin ja rutiineihin myös historiaan ja kulttuurisiin käytänteisiin. Katsominen tapahtuu aina jossain kulttuurisessa ja historiallisessa kontekstissa – juuri tämä tekee katsomisesta merkityksellistä. Katsominen heijastelee konventioita, sääntöjä ja sopimuksia mahdollistaen erilaisten merkityksien ja kokemusten muodostumisen sekä katsomiseen osallisten välisten suhteiden erilaiset muodot. (Morgan 2005, 2–5, ks. myös Mikkonen 2005 ja luku 7 tässä työssä.)

6.1 Pyhä kulttuurisena kategoriana ja rajan merkitsijänä

Veikko Anttosen mukaan yksi eri uskontojen tyypillinen piirre on rajan vetäminen. Uskonnoille ominainen rajanvedon logiikka tarkoittaa Anttosen mukaan käytännön toiminnassa sitä, että paitsi eri asioille ja henkilöille sekä eri ajoille ja paikoille myös näiden välisille suhteille annetaan uskonnollisessa ajattelussa ja toiminnassa merkityksiä. Tällä toiminnalla tarkoitetaan sekä yhdistämisen että erottamisen toimenpiteitä. Ihminen on sosiaalinen olento, joka kasvaa ja kehittyy jatkuvassa vuorovaikutuksessa ympäristönsä kanssa. Ihmisten tavat, uskomukset, arvot ja arvostukset – olemistapa maailmassa – saavat ilmaisunsa ihmisen ajattelussa ja käyttäytymisessä. Samaten niin yhteisön kuin yhteiskunnan muodostuminen, luonnonresurssit ja maantieteellinen sijainti ovat osa niitä psykologisia ja sosiaalisia tekijöitä, jotka saavat ilmaisunsa ihmisten ajattelussa ja käyttäytymisessä. Näitä kaikkia ihmisyydelle olennaisia ajattelu- ja toimintaprosesseja voidaan Anttosen mukaan eri kriteerein pitää osana uskontoa tai uskonnollista maailmankatsomusta. (Anttonen 2010, 105–106.)

Kulttuuri ei kuitenkaan ole ainoa ihmisten uskontoperinteeseen liittyvien tekijöiden ja mekanismien taustalla vaikuttava tekijä. Kulttuuri voikin toimia apuna silloin, kun pyritään ymmärtämään erilaisia uskontoperinteen välittymiseen liittyviä tekijöitä ja mekanismeja. Kuten Anttonen kirjoittaa, tiettyyn uskontoperinteeseen kiinteästi kuuluvat toiminnot ja ajattelun mallit, kuten esimerkiksi ihmisten arkea jäsentävät ja jaksottavat juhlat ja rituaalit, eri jumalia koskevat myyttiset kertomukset ja yksilön eri elämänkausiin ja -vaiheisiin liittyvät yhteisön toimintatavat, voidaan ymmärtää huomattavasti paremmin peilaamalla niitä ”kulttuurin tarjoamaa peiliä” vasten. Yksilön persoonallisuus muovautuu aina suhteessa häntä ympäröivään muiden ihmisten muodostamaan kulttuuriin ja ryhmään. Yksilön kasvuun liittyvät tekijät ovat myös aina kulttuurisidonnaisia, ja ilmenevät selkeinä erilaisissa tavoissa kasvattaa uusia jäseniä osaksi yhteisöä. Nämä tekijät ovat osa ja ilmenevät myös yhteiskunnan arvoissa ja asenteissa, jotka on tiivistetty tiettyihin symboleihin. (Anttonen 2010, 106.)

Myös Salome Tuomaalan tutkimuksissa elämän pyhyys rakentuu ympäröivän yhteiskunnan arvonmuodostuksen mukaan. Silloin kun abortoiva nainen nähdään

rationaalisena, tietoisena ja yksilöllisenä toimijana, jätetään Tuomaalan mukaan syrjään tietyt uskonnolliset ilmaisut. Nämä ilmaisut nousevat kuitenkin esiin Tuomaalan aineistosta. Hänen keräämässään aineistossa uskonto liittyy naisten ajattelumaailmassa eettisen toimijuuden rakentamiseen suhteessa paitsi itseen myös muihin. Aineistosta nousee esille, että joskus uskontoon liittyvät tavat arvottaa aborttia ovat jännitteessä tai jopa ristiriidassa tasa-arvoa korostavan merkityksenannon kanssa: keskiössä on, nähdäänkö abortti naisen itsenäiseen päätösvaltaan kuuluvana positiivisena oikeutena vaiko pyhää kosmosta ja jumalallista järjestystä rikkovana päätöksenä. (Tuomaala 2011, 171–172.) Tuomaalan aineistosta nousee esille erityisesti kolmenlaisia korostuksia, kun kertoja sijoittuu uskonnolliseen kenttään. Keskiössä ovat tällöin Jumalan läsnäolo kertojan elämässä, katumuksen ja anteeksiannon merkitys sekä se, miten kertoja määrittää pyhyden omassa elämässään: Liittyykö pyhyys kristinuskon määrittämiin arvostuksiin vaiko esimerkiksi henkilön ajatuksiin omasta ruumiistaan ja itsemääräämis-oikeuksistaan?

Tuomaalan aineistossa Jumala näyttäytyy paitsi sattuman myös luonnonlakien säätelijänä, ja monissa Tuomaalan keräämissä kertomuksissa korostuu abortoivan naisen jumalayhteys kun aborttia pohdittaessa. Myös naisten käsitykset oikeasta ja väärästä asettuvat usein suhteessa Jumalaan. (Tuomaala 2011, 146, 171.) Niin ikään myös katumus ja anteeksianto liittyvät naisten kokemuksiin abortista. Tuomaala kirjoittaakin, että ”[a]ineistoni perusteella abortin kokeneiden on reagoitava katumuksen merkityksiin vähintäänkin erottautumalla niistä” (Tuomaala 2011, 157). Tällä Tuomaala tarkoittaa sitä, että katuminen nähdään olennaisena osana aborttikokemusta. Katumus on toki selkeä osa erityisesti kristillissävytteisiä kertomuksia, mutta Tuomaala on havainnut katumuksen teemojen esiintyvän myös niissä kertomuksissa, joista kristillistä sävyä ei muuten välity. Tuomaala näkeekin katumuksen eräänlaisena toimijuuden ideana, joka liittyy siihen, miten aborttiin suhtaudutaan ja aborttitekoa arvioidaan. Naisten kertomuksissa abortin anteeksiantavana osapuolena toimii joko Jumala tai abortoidun lapsen sielu. (Tuomaala 2011, 156–157.)

Tuomaalan aineistossa kristillisissä kertomuksissa abortti nähdään pyhää likaavana tekona, joka rikkoo elämän tärkeimpiä arvoja. Pyhyden määrittelyssä elämään ja luonnon järjestykseen liittyvät myös luonto ja luonnollinen: Pyhä luonto ja Jumalan tahto nähdään omaehtoisina toimijoina. Joskus pyhänä nähdään myös raskaana oleva

nainen. Tuomaalan keräämissä kertomuksissa luonto nähdään usein arkista itseä suurempana elementtinä, ja juuri luonnon ja elämän kunnioittaminen voidaan Tuomaalan mukaan liittää kristinuskon ”suurempaan”: Jumalaan. Siinä missä itsen ulkopuolinen auktoriteetti voi olla Jumala, voi se myös olla luonto parantajana, määrittelemätön pyhä tai eräänlainen naisellinen ”luontoäiti”. (Tuomaala 2011, 152, 154, 166.)

Kun tämän työn alkupuolella esitetyissä tutkimuskysymyksissä viitataan oppikirjojen kuvituksen lähestymiseen niissä esiintyvän pyhyiden kautta, viitataan tällä Veikko Anttosen käsitykseen pyhästä kulttuurisena kategoriana sekä kulttuuristen arvorajausten osoittajana, joka ilmaisee eron tekemistä ja rajan vetämistä sekä osoittaa jonkin asian tai toiminnan sosiaalisen arvon. Kulttuurisena kategoriana pyhä käsittää Anttosen mukaan sekä ne kulttuuriset prosessit, jotka kohdistuvat yhteisön näkökulmasta sisäänpäin että ne prosessit, jotka puolestaan kohdistuvat yhteisöstä ulospäin. Käsite pyhä voi siis toimia käsitteellisen rajan attribuuttina esimerkiksi asioille, ajoille ja paikoille, jotka sosiaalinen ryhmä on rajannut erilleen kyseessä olevien asioiden puhtauden vuoksi ja joita erinäiset kiellot ja määräykset suojaavat – kuten nähdäkseni esimerkiksi käsitykset abortista. Toisaalta pyhä voi toimia attribuuttina rajalle, joka erottaa jonkin torjutun asian, esimerkiksi yhteisöön kohdistuvat uhka- tai riskitekijät. Anttosen mukaan juuri esimerkiksi aika- ja paikkakategorioita, instituutioita ynnä muita määrittävä symbolinen pyhä on eräänlainen leikkauspiste, jossa vastakkaiset voimat kohtaavat. Pyhä on käsitteellinen raja, josta yhteisöä vahvistava tai heikentävä liike alkaa ja päättyy. (Anttonen 1996, 90–91, 106, 154–155.) Anttosen mukaan teoriaa pyhästä voidaan soveltaa erityisesti empiiriseen uskontotieteeseen ja erilaisiin kulttuurisiin aineistoihin. Pyhä-teorian avulla voidaan selvittää, mitä sosiaalisia arvoja normitetaan ja suojellaan. Sosiaaliset arvot ovat yhteiskunnassa pyhäksi luokiteltuja asioita, joihin kohdistettua toimintaa siis pyritään säätelemään joko julkilausuttujen tai sanattomasti viestittyjen kieltojen, määräyksien ja sääntöjen avulla. (Anttonen 2010, 107–108.)

Omassa työssäni lähestyn Anttosen määrittelemää pyhän käsitettä kahdesta eri näkökulmasta. Vaikka työssäni nousevat eritoten kristillisen etiikan tarkastelussa luonnollisesti esille uskonnon määrittelemä pyhä, en pyri lähestymään pyhän käsitettä pelkästään teologisen semantiikan kautta. Teologisella semantiikalla Anttonen tarkoittaa juuri esimerkiksi kristinuskon teologiaa, jossa pyhä käsitteenä on ennen kaikkea

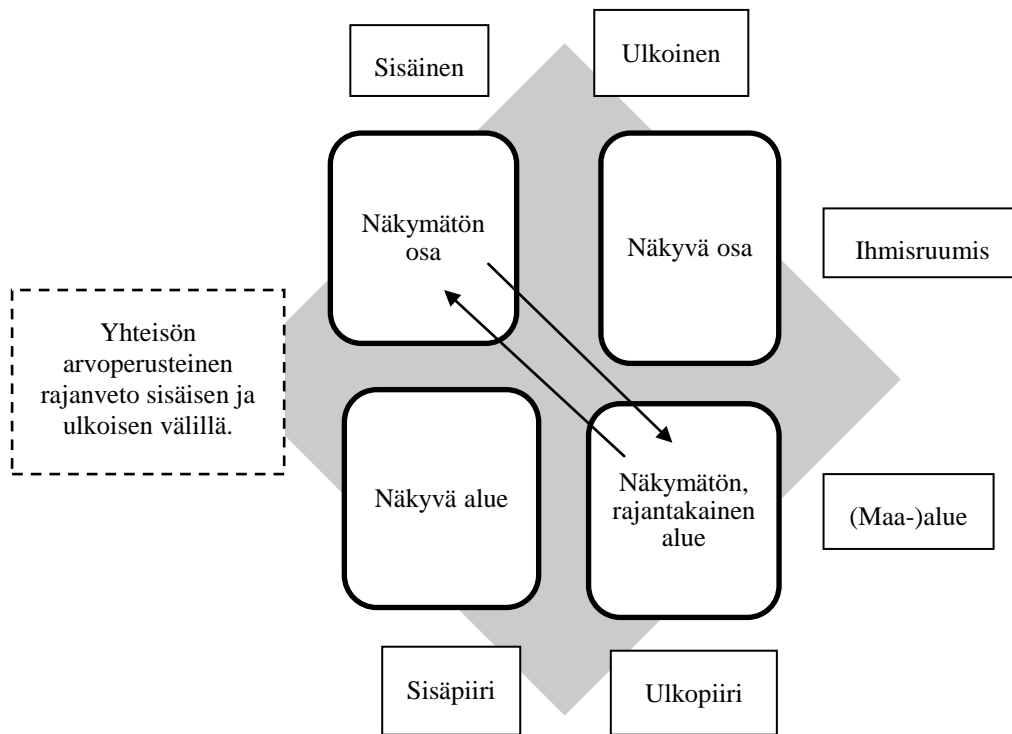

Jumalan ja yksilön attribuutti ja pyhän attribuutilla puolestaan pyritään ilmaisemaan Jumalan kvaliteetteja yksilöissä. Eri uskontojen teologioissa pyhä viittaa usein tunnuspiirteisiin, joilla määritetään jumaluutta, tuonpuoleista tai kulttuurin ylintä metafyyksistä prinssiippiä. (Anttonen 1996, 91, 96–97.) Uskonnon oppikirjojen kannalta on luonnollisesti tärkeää se, millä tapaa kristinuskon opeissa määritellään pyhä. Kuten Anttonenkin kirjoittaa, yleisesti kun puhutaan pyhästä, sen oletetaan usein viittaavan kiinteästi uskontoon. Perinteisen ajattelutavan mukaan pyhien asioiden alkuperää onkin etsittävä ensisijaisesti uskonnoista. Tämän ajattelumallin mukaan pyhyys muodostuu Jumalan ja ihmisen välisissä kohtaamisissa, jotka sijoittuvat eri aikoihin ja paikkoihin. Pyhä ymmärretään tällöin Jumalan erilaisina ominaisuuksina niin asioissa, esineissä ja ihmisissä kuin ajoissa ja paikoissakin, ”joissa ihminen on kokenut jotain ylimalaista, järjestyttävää ja sanoinkuvaamatonta”. (Anttonen 2010, 118.) Pyhän käsitteen teologisen käyttötavan lisäksi ja osaksi sen sijasta näen hedelmälliseksi lähtökohdaksi oman työni kannalta lähestyä pyhyyttä ja pyhää juuri erityislaatuisten tai arvokkaiden asioiden erilleen asettamisen ja rajaamisen logiikan kautta. Anttosen mukaan pyhä on kielellinen ilmaus erinäisille ilmiöille, esineille ja asioille, jotka on erotettu muista samaan kategoriaan kuuluvista asioista. Näihin erilleen rajattuihin pyhiin ilmiöihin, esineisiin ja asioihin liitetään sääntöjä, määräyksiä ja kieltoja. (Anttonen 1996, 91, 96–97.)

6.2 Pyhyys ja pyhittäminen

Veikko Anttosen teoria pyhästä tarkastelee pyhää sen kulttuurisen logiikan kautta. Anttosen mukaan teorialla on kaksi tarkoitusta. Ensinnäkin sen tarkoitus on osoittaa ne merkitykset, joita pyhä-termillä on ilmaistu. Toiseksi teorian tarkoitus on osoittaa ne tietorakenteet, jotka ovat vaikuttaneet eniten pyhän muotoutumiseen kulttuurista kategoriointia ohjaavana käsitteenä. Anttosen teoria rakentuu kolmen yleisen ihmisten ajattelua ja käyttäytymistä ohjaavan tietorakenteen varaan. Nämä ovat ruumiillisuus, yhteisöllisyys ja territoriaalisuus, jolla viitataan ihmisten johonkin (maa-)alueeseen kohdistuvaa hallinnan ja kuulumisen tunnetta. Nämä kolme tietorakennetta ovat uskonnollis-sosiaalisen metaforakielen perustavia osia, jotka toimivat sekä yksilöllisen että yhteisöllisen käyttäytymisen lähtökohdana. Teoria korostaa sosiospatiaalisia (eli sosiaalisia ja avaruudelliseen tilaan liittyviä) luokituksia lähtökohdana, joiden varaan

yhteisöelämä ja yhteisön rituaalinen käyttäytyminen rakentuvat. (Anttonen 2010, 139–140.)

Kuvio 1: Anttosen teoria pyhästä. (Anttonen 2010, 142.)

Anttosen teoria pyhästä kategoriarajana rakentuu ristikkäisille vastaavuussuhteille (ks. kuvio 1, ks. myös Anttonen 2010, 142). Vastaavuussuhteet ilmenevät sekä ihmisruumiin sisä- ja ulkopuolen että maa-alueen tai ihmisryhmän sisä- ja ulkopiirin välillä. Anttonen kuvaa teoriaansa sosiospatiaalisten luokitusten näkökulmasta, joiden avulla voidaan löytää suhde ihmisruumiin ja maa-alueen välillä. Ihmisruumiin sisäpuoli ja maa-alueen ulkopiiri vastaavat toisiaan: molemmat ovat havaitsemattomissa, näkymättömiä. Ihmisruumiin ulkopuoli ja maa-alueen sisäpuoli ovat myös suhteessa toisiinsa: molemmat ovat havaittavia. (Anttonen 2010, 140.)

Ihmisruumiin ulkopuoli ja maa-alueen sisäpiiri kytetään Anttosen mukaan symbolisiin toimenpitein tilaan sekä sosiaaliseen arvonmuodostukseen, joka tapahtuu yhteisöelämän sisäpiirissä. Sisäpiiri voidaan ymmärtää paitsi symbolisena tai käsitteellisenä ryhmänä (esimerkiksi heimo, uskonto) tai kirjaimellisesti territoriaalisena ryhmänä, jolla on selkeät rajat. Anttosen mukaan sisäpiirin rooli on perustavanlaatuinen, kun puhutaan yhteisöstä ja sen normeista. Sisäpiiri luo perustan yhteisöllisyydelle ja sen arvoihin

perustuvalla käyttäytymiselle rajaamalla erilleen yksityisen ja yleisen, yksilöllisen ja yhteisöllisen sekä luonnollisen ja yliluonnollisen. Sisäpiirin arvomaailmaa, joka siis heijastuu rajanvetoihin, ilmaistaan erilaisten rituaalien ja toimintakäytäntöjen avulla. Arvomaailma siis heijastuu siihen, miten sisäpiiri ymmärtää ja rajaa ulkopuolisen, vieraan tai toisen. Veikko Anttosen mukaan pyhän teoria tiivistyy käsitykseen siitä, että pyhä ei ole kohde vaan ensisijaisesti suhde. (Anttonen 2010, 140–141.)

Pyhä sellaisenaan ei Anttosen mukaan myöskään ole minkään asian, henkilön tai ilmiön ominaisuus, vaan se on mentaalinen käsite, jonka suhde ulkoiseen objektiin on mielivaltainen. Anttonen näkeekin mielikuvaprosessin tärkeässä osassa objektin merkityksen muodostumisessa. Objektin pyhyys määrittyy merkityksenannon kautta. (Anttonen 1996, 33.) Pyhyden käsite muodostuu siis yksilön merkityksenannon kautta, samaan tapaan kuin Nina Kokkinen kirjoittaa taiteen merkityksien dynaamisuudesta ja pyhyden rakentumisesta teoksien pinnalle inhimillisen toiminnan seurauksena. Oppikirjojen kuvitus ei ole sinänsä sitä, mitä länsimaisessa kulttuurissa saatetaan ymmärtää pyhäksi taiteeksi, tai mitä pyhän taiteen usein ajatellaan edustavan. Päinvastoin: oppikirjoissa esiintyvät kuvat edustavat useimmiten jotakin sellaista, mikä voidaan nähdäkseni mieltää populaariksi kuvastoksi. Kuitenkin juuri nämä kuvat ovat tulleet valikoiduksi kuvittamaan uskonnon oppikirjaa ja liitetyiksi tiettyihin, tässä kohtaa esimerkiksi kristillisen etiikan aihepiireihin – ja samaan aikaan jotkin kuvat on jätetty pois.

Nähdäkseni oppikirjojen kuvitus kertoo siitä, miten käsiteltävänä oleva aihepiiri koetaan tiettyinä aikana tiettyssä paikassa. Merkitys kuvalle ei kuitenkaan jää tähän, vaan jatkuu siellä missä kuvan katsoja rakentaa sille lisää merkityksiä omista kokemuksistaan ja olosuhteistaan lähtöisin. Tekstin, kuvan ja kuvatekstin suhde rakentaa pyhän merkityksiä. Näiden avulla voidaan erottaa jokin asia pyhäksi, kuten esimerkiksi ihmiselämä. Kuvan pyhyden rakentuminen riippuu siitä, minkä yhteisö – oppikirjan tekijät ja lukijat (opettajat ja oppilaat) – näkevät pyhänä. Veikko Anttosen teorian hyöty piilee siis sen ymmärtämisessä, miten pyhyys rakentuu suhteiden verkostona rajaten asioita ja olioita paitsi sisäiseen ja ulkoiseen myös näkyvään ja näkymättömään. Sekä oppikirjojen kuvien sisällössä että niiden tarkastelussa pääosassa on se, mitä mikin yhteisö ja minä aikana ymmärtää pyhäksi. Oppikirjan tekeminen, sen lukeminen ja sen

käyttäminen opetusvälineenä tapahtuu aina jossakin kulttuurisessa kontekstissa. Tämä on prosessi, johon osallistuvat ovat myös tietyn kulttuurisen kontekstin lapsia.

Artikkelissaan ”Mitä on pyhä taide?” Nina Kokkinen pureutuu pyhän ja taiteen välisen suhteen problematiikkaan. Kokkinen kysyy, mitä pyhä taide oikeastaan on ja edelleen, mikä puolestaan tekee jostakin teoksesta uskonnollisen. Yksiselitteistä vastausta kysymykseen ei löydy, ja Kokkinen kirjoittaa juuri länsimaisen kulttuurin kuva- ja uskontokäsityksistä sekä siitä, kenen kokemus lopulta pyhittää jonkin taideteoksen tai määrittää itse pyhyyttä. Kaiken kaikkiaan Kokkinen näkee uskonnollisen kokemuksen arvaamattomana ilmiönä; mikä toiselle näyttää pyhänä voi jollekin toiselle olla aivan jotakin muuta. Kokkinen kirjoittaaakin merkityksien synnyttävän kokemuksia, jotka rakentuvat ennen kaikkea katsojasta ja tätä ympäröivistä olosuhteista käsin. Kokkisen mukaan yksi taideteos voi siis näyttää samaan aikaan niin sanotusti sekä pyhänä että pahana. Hän kirjoittaaakin taiteeseen liittyvien merkityksien olevan alati liikkeessä – näiden merkityksien muodostumista ohjaavat paitsi kulttuuriset kontekstit ja tulkinnat myös yksittäiset ihmiset. Kokkisen mukaan voidaankin sanoa, ettei taiteen takaa lopulta löydy mitään pysyvää tai muuttumatonta, jonka varaan tietyn pyhyiden voisi rakentaa vaan merkitykset ja kokemukset rakentuvat teoksen pinnalle ennen kaikkea inhimillisen toiminnan seurauksena. Voidaan siis sanoa, että itsestään selvää pyhää taidetta ei ole olemassakaan. (Kokkinen 2010, 12–14.)

Teoksessaan *Visual Piety* David Morgan kirjoittaa uskonnollisesta ilmaisusta ja niistä tavoista, joilla uskonnolle annetaan visuaalinen muoto. Taiteella ja uskonnolla on monimutkainen suhde, johon Morganin tutkima visuaalinen hartaudenharjoitus tarjoaa yhden lähestymistavan. Morgan esittää visuaalisen hartaudenharjoituksen eräänlaisena kokoelmana toimintaa, asenteita ja ideoita, jotka liitettyinä erilaisiin populaarikuviin strukturoivat pyhän kokemusta. Morganin mukaan visuaalinen hartaudenharjoitus ikään kuin mitätöi dualistisen jaottelun hengen ja aineen välillä: visuaalisessa hartaudenharjoituksessa ajatus ja käyttäytyminen sulautuvat yhdeksi. Morgan näkee maailman paitsi sosiaalisena myös historiallisena konstruktiona, jossa myös visuaaliset kuvat ovat yksi osa. Kuten Kokkinen, myös Morgan näkee kuvat dynaamisina. Tämänkaltaisen muutoksen myötä syntyy tarinoita, joita kuvista kerrotaan yhä uudelleen ja uudelleen. Populaarien uskonnollisten kuvien (*religious popular images*) merkitys piilee Morganin mukaan siinä, mitä niillä on antaa todellisuuden sosiaalisille

konstruktiolle. Kuvat ilmaisevat kaikkea kokemuksen eri aspekteja ja uskonnollisilla kuvilla onkin moninaisia käyttötapoja. Erityisesti kuvien empaattisuus ja sympaattisuus ovat tunnetiloja, jotka edustavat uskojan epäjatkuvaa asemaa suhteessa ylimaalliseen tai toisiin ihmisiin taikka suhteessa kuvaan. Empatia ja sympatia ovat Morganin mukaan samankaltaisia emotionaalisia prosesseja, jotka kuitenkin ovat erilaisia paitsi sosiaalisilta myös eettisiltä seurauksiltaan. Kuvan sosiaalisella ja emotionaalisella tilalla on merkitystä sen kannalta, miten kuvakieli tai kuvasto toimii. (Morgan 1998, 2–3, 7–9, 17, 59.)

7 AINEISTON ANALYYSI: ABORTTI JA PYHÄ ELÄMÄ OPIKIRJOISSA

Keskustelu abortista nostaa vahvasti esille kysymyksen kristinuskon opista sekä käsityksen siitä, että ihminen on luotuna olentona Jumalan kuva ja sen vuoksi arvokas. Käsitys luomisesta ja elämää kunnioittava ajatusmaailma johtavat elämän ymmärtämiseen pyhäksi. Yleisesti ottaen esimerkiksi aborttiin liittyvässä kerronnassa pyhitetään elämää – kysymykseksi jää, kenen elämää: äidin, molempien vanhempien, syntyneiden lasten vai syntymättömän lapsen, jonka henki on abortissa kyseessä.

7.1 Syntiset katuivat ja julistajat

Tuomaalan tutkimassa ja analysoimassa Kirkko&kaupunki -lehden keskusteluissa aborttia puolustavat ovat pääasiassa naisia, joista useimmat ovat itse omakohtaisesti kokeneet abortin. Aborttia puolestaan vastustavat Tuomaalan tutkimuksen mukaan miehet, joista useimmilla näyttää olevan vastaus käsillä olevaan aborttiongelmiaan. Abortti on yksi mielipidekirjoittelun aihe, jonka kautta nousevat pinnalle yhteisön erilaiset ristiriidat. Tuomaalan mukaan aborttikeskusteluille on ominaista, että niissä määritellään arvoja, uskomuksia ja identiteettejä ainoastaan jännitteiden ja ongelmien kautta. (Tuomaala 2002, 21.) Tarkastelen tässä luvussa Tuomaalan analysoimaa Kirkko&kaupunki -lehden mielipidekirjoittelua koskien kysymystä abortista. Tuomaalan tutkimusaineistosta nostan esille erityisesti sellaisia näkökulmia, jotka olennaisina näyttävät myös oman aineistoni analyysissä.

Yleisesti ottaen naisten kertomuksia omasta abortistaan sävyttää ennen kaikkea tuska, suru ja syyllisyys. Mielenkiintoista on, että Kirkko&kaupunki -lehden mielipidekirjoituksissa katuva syntistä lohdutettiin jopa syntien anteeksi julistamisella ja synninpäästöllä. Taasen aborttia koskevassa kerronnassa yhdistyvät syntisen naisen ja armahtavan Jumalan – julistavan miehen – roolit. (Tuomaala 2002, 22–23.) Tuomaala kirjoittaa kristillisessä kontekstissa tapahtuvasta aborttikeskustelusta miehen ja naisen näkökannalta seuraavasti:

Jos nainen haluaa keskustella – puhua ja saada vastauksia – abortista kristillisessä kontekstissa hänen on tultava keskustelun paikalle armoa anellen, pyytäen anteeksi kohdullisuuttaan, mahdollisuuttaan kantaa lasta, haluaan nauttia heteroseksuaalisesta ja -sukupuolisesta kanssakäymisestä johon sisältyy lisääntymisen mahdollisuus. Ja haluaako mies keskustella – puhua ja saada vastauksia – abortista kristillisessä kontekstissa? Käsillä olevassa keskustelussa hän idealisoi rakkauden ja totuuden ja puhuu niistä, taistelee kuvitteellisen täydellisyyden puolesta, unohtaen elämän, aistillisuuden, hedelmällisyyden, syntymän, kasvun, kuoleman, sairauden, väkivallan ja kivun. (Tuomaala 2002, 27.)

Tuomaalan mukaan aborttikeskustelussa puhujat asettuvat kahtaalle kahdella eri tavalla. Aborttikeskusteluissa puhujat jakaantuvat abortin puoltajiin ja vastustajiin mutta myös sukupuolittuneesti miehiin ja naisiin. Tuomaalan mukaan sukupuoli näkyy keskusteluissa sekä tapana esittää oma mielipiteensä että tapana seistä oman mielipiteensä takana. Mieskirjoittajat esittävät yleensä itsensä koko nimen avulla titteleineen, kun taas naiset anonymisoituvat nimimerkkien taakse. (Tuomaala 2002, 21.) Aborttikeskusteluissa Tuomaala esittelee neljä eri tapaa argumentoida oman asiansa puolesta. Tarkastelen seuraavassa Tuomaalan aineistoon nojaten sitä, miten abortin vastustajat, puolustajat ja neutraalit sovittelijat argumentoivat omia mielipiteitään sekä sitä, miten sikiötä tai lasta käytetään argumentaation välineenä sekä Tuomaalan aineistossa että oppikirjojen kuvituksissa.

Tuomaalan tutkimuksen mukaan abortin vastustajien argumentointi nojaa ennen kaikkea universaaleihin ja yhteisesti (luterilaisessa yhteisössä) luotettaviksi tunnustettuihin auktoriteetteihin, kuten kristilliseen Jumalaan ja Raamatun sanaan, kuten esimerkiksi kymmeneen käskyyn. Miehet toimivat eräänlaisina julistajina, jotka eivät kuitenkaan luo itsestään kuvaa aktiivisina toimijoina suhteessa aborttiin. Raamattua lainataan Tuomaalan mukaan aktiivisesti aborttia vastustavissa kirjoituksissa ja esimerkiksi yhdessä Tuomaalan esittelemässä mielipidekirjoituksessa viitataan Paavalin ensimmäiseen kirjeeseen tessalonikalaisille: ”Älkää sammuttako Henkeä” (1. Tess. 5:19). (Tuomaala 2002, 22, 25–26.) Myös evankelis-luterilaisen uskonnon

oppikirjoissa aborttia käsiteltäessä voidaan vedota tällaisiin yhteisesti tunnustettuihin auktoriteetteihin (ks. tarkemmin luku 4.1.2). Paitsi tekstissä, myös oppikirjojen kuvituksessa heijastuu myös auktoriteettien korostaminen.

Uusi Arkki 3 -oppikirjan kuvituksessa voidaan nähdä esimerkki Tuomaalan kuvaamasta tyypillisestä abortin vastustajasta. Kuvassa (kuva 7) aborttia vastustaa suunnilleen keski-ikäinen mies. Oppikirjan sivulla kuva sijaitsee Raamattua ja Psalmien kirjaa lainaavan tekstiruudun alapuolella (ks. alaviite 11). Miehellä on kädessään punainen, STOP-merkkiä jäljittelevä kyltti, jossa kuitenkin lyhyen ja ytimekkään sanoman sijasta on teksti ”STOP ABORTION NOW”.

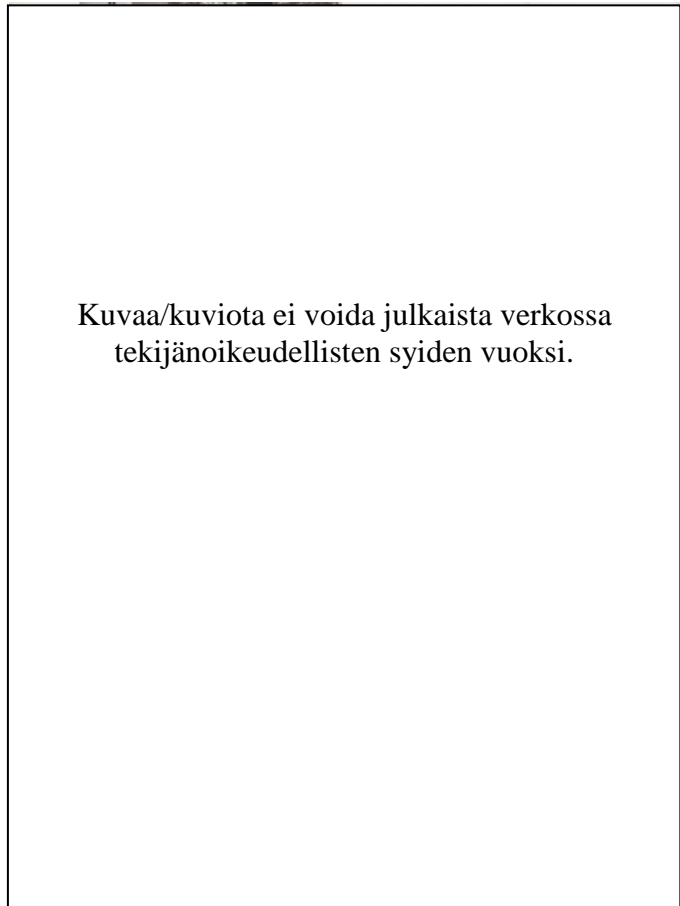
Miehen vieressä on irvokkaana lasten rattaat, jotka ammottavat tyhjyyttään kuten abortoidun naisen kohtu. Rattaisiin on kiinnitetty musta kyltti, jossa on vaalealla värillä pienen lapsen kasvojen kuva sekä tämän ympärillä teksti ”Face It – Abortion Kills!”. Miehen toiminnan tarkoitusperät ja kuvassa välittyvä viesti tuskin jäävät katsojalle epäselväksi. Kuvatekstissä kuitenkin kerrotaan vielä kyseessä olevan aborttia vastustavan mielenosoittajan. (Hallamaa & al. 2011, 134.) Kuvan mieshenkilö näyttäytyy juuri Tuomaalan kuvaamana abortin vastustajana, julistajana, joka argumentoinnissaan selkeästi haluaa paitsi järkyttää katsojaansa, myös vedota Raamattuun ja dekalogiin eli kymmenen käskyn lakiin.

Theo-oppikirjan viimeinen kuva (kuva 11) esittää myös mielenosoittajia (vrt. *Uusi Arkki 3* -oppikirjan kuva) – tällä kertaa mieltään osoittavat naiset. Valokuvan alareunassa on kahden naisen päät, pääosa kuvasta on tarkennettu kyltteihin heidän takanaan. Kylteissä on esitetty ristiriitaisia viestejä: toisissa kehoitetaan englan-niksi äänestämään kyllä, toisissa taas ei. Kuvassa näkyy yhteensä kolme kylttiä, joiden

Kuvaa/kuviota ei voida julkaista verkossa tekijänoikeudellisten syiden vuoksi.

Aineiston kuva 7. (Hallamaa & al. 2011, 134.)

sisällöt vasemmalta oikealla ja ylhäältä alas ovat seuraavallaiset: ”Vote yes” (pitkän mallinen valkoinen kyltti/lakana, jossa teksti kulkee ylhäältä alas), seuraavana punavalkoinen kyltti, jossa marja-puuron värisellä taustalla valkoinen logo ”Alliance for a NO vote” ja sen alapuolella valkoisella teksti: ”RAPED, PREGNANT, SUICIDAL... don’t let her die”. Ja valkoisella pohjalla tämän jälkeen: ”Vote NO”. Kyltin alapuolella toinen kyltti, jossa sinisellä taustalla valkoinen teksti: ”Vote yes”, ja tämän alapuolella valokuva nauravasta äidistä ja vauvasta. Kuvan

Aineiston kuva 11. (Heinimäki & Järveläinen 2003, 96.)

alapuolella vielä sinisellä taustalla keltainen teksti ”Support Women Protect the Unborn” ja tekstin alla logo ”ProLife campaign”. (Heinimäki & Järveläinen 2003, 96.) Kyseinen kuva tarjoaa täysin erilaisen näkökulman abortin vastustamiseen. Ensinnäkin, mieltään osoittavat naiset. Toisaalta, kyseiset naiset sijoittuvat sekä aborttia puoltavalle että vastustavalle kannalle. Abortista voidaan siis perustellusti olla vähintäänkin kahta eri mieltä – lopullista vastausta kysymykseen ei ole löytynyt.

Salome Tuomaalan mukaan kristillinen aborttiin liittyvä mielipidekeskustelu asettaa toimijat selkeille paikoilleen, jossa ”nainen on katuva kokija ja mies asiantuntija” (Tuomaala 2002, 4). Tuomaalan mukaan julkisuudessa käydyt keskustelut abortista ja siihen liittyvistä kokemuksista hahmottavat abortin ja abortoivan naisen ristiriitaisesti. Suomalaisessa yhteiskunnassa abortti ymmärretään Tuomaalan mukaan yksilön autonomisen toimimisen kautta ja oikeus aborttiin nähdään naisen oikeutena. Tuomaalan tutkimuksien mukaan tästä huolimatta abortissa merkittäviksi toimijoiksi saattavat kuitenkin muodostua esimerkiksi sikiön, universaalin moraaliteorian, lääkärin

tai Jumalan hahmot, kuten on nähtävissä esimerkiksi kristillisessä mielipidekeskustelussa (ks. Tuomaala 2002).

Aborttia puolustavissa puheenvuoroissa kertojan oma kokemus nousee keskeiseksi osaksi mielipiteen muodostumista. Kokemus abortista toimiikin Tuomaalan mukaan muutaman naiskirjoittajan argumentoinnin taustalla olevana auktoriteettina. Vastuuta naiskertojat eivät siirrä muille: vastuu abortista on naisella, tekijällä itsellään – päätöksen perusteluissa naiset saattavat viitata mieheen, lähimmäisiinsä tai heitä ympäröivään yhteiskuntaan. Kertomuksissa naisten vapaa tahto asettuu vastakkain olosuhteiden pakon kanssa. Kuitenkin kuvauksissa kerrotaan vastuullisesta ja aktiivisesta naisesta siinä missä miehet esitetään passiivisena. Tuomaala summaa aborttia puolustavan naisen argumentoinnin lopputulokseksi usein naisen syyllisyyden taikka illusion jonkinlaisesta kaikkivoipaisuudesta. (Tuomaala 2002, 22–25.)

7.2 Lapsen ääni

Yksi argumentoinnin keino Tuomaalan tutkimissa mielipidekirjoituksissa on sikiön tai lapsen hahmon käyttäminen. Aborttia koskevassa mielipidekirjoittelussa halutaan aborttiuhan alla olevien lasten äänen lisäksi aika ajoin nostaa esille myös ei-toivottujen lasten äänet: miltä on tuntunut elää vahinkolapsena maailmassa, jossa ei ole ollut suunniteltua sijaa omalle itselle? Samaan aikaan puhutaan lapsen oikeudesta ihmisarvoiseen elämään. Tuomaalan mukaan sekä abortin vastustajia että sen puolustajia yhdistää ehdoton lapsirakkaus, vaikkakaan yhtenäisyyttä mielipiteiden välillä ei olekaan kaikista lapseen ja lapsuuteen liittyvistä seikoista. Ristiriitoja nostavat pintaan esimerkiksi se, miten lapsi ja lapsen tarpeet ymmärretään sekä se, mikä tekee alkiosta taikka sikiöstä lapsen. Aborttilain puolustajille lapsi näyttäytyy vaativana, omia ja erityisiä tarpeita omaavana, elämään ja maailmaan kiinnittyvänä olentona. Aborttilain vastustajille lapsi näyttäytyy puolestaan toisenlaisena. Tuomaala kirjoittaakin, että ”[o]n kuin ihmisen alku ilmestyisi abortin vastustajien maailmaan Jumalan kosketuksesta eikä miehen ja naisen kohtaamisen ja yhteyden seurauksena”. (Tuomaala 2002, 29–30.) Samanlaista lapseen viittaavaa argumentointia on havaittavissa myös oppikirjojen kuvituksessa. Lapsen – kuolleeseen tai elävään – vetoaminen tulee esille puolessa aineistoni kuvista. Kuvien aiheet voidaan ryhmitellä kolmeen luokkaan. Ensimmäisessä

kuvataan lasta sikiövaiheessa (kuolleen kohdun ulkopuolella tai elävänä kohdussa), toisessa puolestaan syntynyttä vauvaa ja kolmannessa jo elämänsä alkutaipaleella olevaa pientä lasta.

Sikiötä esittävässä kuvassa kohdun sisäinen, ihmissilmältä yleensä piilossa oleva maailma tuodaan näkyville. Paitsi että tähän salaiseen maailmaan luodaan näin kurkistusikkuna, on kuvitukselle tyypillistä myös sikiön inhimillisten piirteiden korostaminen. Teknologian kehittyminen ja ultraäänikuvien mahdollistuminen on tuonut muutenkin uudenlaisen näkökulman kasvavan lapsen tarkasteluun. Aikaisemmin mahdoton on muuttunut mahdolliseksi, ja sikiön kasvua voidaan seurata hyvin tarkasti.

Kuvaa/kuviota ei voida julkaista verkossa tekijänoikeudellisten syiden vuoksi.

Aineistoni ensimmäinen, sikiötä

Aineiston kuva 4. (Holm & al. 2011, 90.)

kuvaava kuva (kuva 4) löytyy *Lipas 9* -oppikirjasta. Aborttia käsitellään siinä luvun *Elämänkaaren etiikka* alaluvussa *Elämän alku*. Abortin käsittely keskittyy yhdelle aukeamalle, josta katsojan silmiin osuvat leipätekstistä lihavoimalla korostetut sanat ”keino-hedelmöitys”, ”geeniteknologia”, ”sikiöseulonnat”, ”kloonaus” ja ”abortti”. Näiden avainsanojen avulla voidaan jo havaita, että aukeama käsittelee elämän alun eettisiä ongelmia laajasti aina lapsettomuudesta ja lääketieteen etiikasta raskauden keskeytykseen. Käsillä oleva kuva sijaitsee oppikirjan aukeaman vasemmassa alalaidassa. Vanhempi ja harjaantunut katsoja tunnistaa oitis kyseessä olevan ultraäänikuvan: kuvassa on sinimusta tausta, jossa vauvan pää ja vartalon yläosa näkyvät vihertävänä. Itse kuvan sisällön tarkasteluun tarvitaan kuitenkin harjaantuneempaa silmää, eikä itselleni avautunut esimerkiksi vauvan asento ennen kuin tarkastelin hieman kuvatekstiä: ”Modernin tekniikan avulla sikiön kehitystä voidaan

seurata jo kohdussa. Kolmikuinen sikiö imee peukaloaan ultraäänikuvassa.” (Holm & al. 2011, 90.) Pelkkää kuvaa katsomalla sikiön kehitykseen kuuluvaa liikettä on vaikea tunnistaa, mutta kuva hahmottuu ainakin itselleni paremmin heti kuvatekstin luettuani. Samalla ultraäänikuvan tunnelma muuttuu täysin: koen samantyyppisen havahtumisen kuin elokuvan *Juno*¹⁶ päähenkilö, joka päättää luopua oman lapsensa abortista kuultuaan faktan, jonka mukaan

Kuvaa/kuviota ei voida julkaista verkossa tekijänoikeudellisten syiden vuoksi.

sikiön kynnet alkavat kasvaa jo varhaisella iällä. Juuri tieto siitä,

Aineiston kuva 9. (Heinimäki & Järveläinen 2003, 94.)

kuinka meidän kaltaisemme sikiö on, herättää katsojassa ristiriitaisia tunteita – totta kuitenkin on että sikiön kehitykseen liittyy jo paljon kaikkea, mikä liittää syntymättömän kohdun ulkopuoliseen maailmaan: sikiö esimerkiksi kuulee, maistaa, oppii ja liikkuu¹⁷. Se, että abortoitavassa iässä oleva sikiö imee peukaloaan tekee ajatuksen abortista vastenmielisemmäksi: eikö tuollaisiin liikkeisiin kykenevä ihmisen alku ole jo niin inhimillinen, että abortti todella tuntuu perustavanlaatuisia ihmisoikeuksia vastaan rikkovalta teolta?

Myös seuraavassa kuvassa, joka löytyy *Theo*-oppikirjasta (kuva 9) siirrytään naisen roolin tarkastelusta naisen ruumiin rajojen sisäpuolelle: seuraavassa oppikirjan kuvassa on valokuva sikiöstä naisen kohdussa. Sikiö on vielä elämänsä alkutaipaleella, sen iho on hyvin ohut, verisuonet näkyvät hyvin, silmät ammottavat mustina aukkoina eikä sen

¹⁶ Elokuva *Juno* on Jason Reitmanin vuonna 2007 ohjaama draamakomedia, joka kertoo nuoren naisen (Ellen Paige) edesottamuksista hänen ei-toivotun raskautensa myötä.

¹⁷ Lapsen kehitystä ennen syntymää on esim. psykologiassa tutkittu jonkin verran. Ks. esim. Hämäläinen, Laine, Aaltonen & Revonsuo (toim.) 2006: *Mieli ja aivot. Kognitiivisen neurotieteen oppikirja*.

ruumis ole vielä kovin kehittynyt. Tässäkin kuvassa syntymättömän lapsen ääni nousee esille, mutta hieman eri sävyisenä kuin aikaisemmissa kuvissa: aikaisemmissa kuvissa syntymätön lapsi esitettiin hyvin inhimillisenä, ”abortin uhan alla olevana” pienenä ihmisen alkuna. Käsillä olevassa kuvassa näin ei kuitenkaan ole asian laita, vaan voitaisiin puhua siitä, mihin sekä oppikirjoissa että Tuomaalan mielipidekirjoitusten analyysissä viitataan ”Hengen liekkiä” – lapsi tässä kuvassa häidin tuskin tunnistuu lapseksi ja kuten kuvatekstikin kysyy: ”Kuuluvatko ihmisoikeudet jo potentiaaliselle ihmiselle?” Myös oppikirjan teksti antaa tilaa vaihtoehdoille. Kun tekstissä käsitellään ihmisen elämän alun problemaattista kysymystä, päättyy kappale seuraavaan lauseeseen tiivistäen nähdäkseni sen, mitä molemmista tähän asti käsitellyistä oppikirjan kuvista on välittynyt: ”Elämä pysyy lopulta suurena salaisuutena, joka ei ole loppuun asti meidän hallittavissamme ja selitettävissämme.” (Heinimäki & Järveläinen 2003, 94.)

Uusi Arkki 3 -oppikirjan kuvituksessa sikiö on siirretty turvallisesta kohdusta ulkopuolelle. Kyseessä olevassa kuvassa (kuva 6) esitetään noin kymmenen viikon ikäinen sikiö ihmisen kädellä. Kuvassa oleva sikiö voisi siis olla abortoitu, vaikkakaan ei ulkomuodostaan päätellen ole kyseistä operaatiota läpi käynyt; on mahdollista, että kyseessä on eräänlainen muovimalli. Kuvaan on liitetty myös kuvateksti, jossa katsoja haastetaan pohtimaan ihmiselämän alkua: ”Milloin ihmisestä tulee ihminen? Perustele.” (Hallamaa & al. 2011, 133.) Nähdäkseni kyseessä oleva kuva edustaa juuri sen tyyppistä arvottamisen logiikkaa, jota myös Anttosen pyhää koskevassa teoriassa voidaan nähdä (ks. kuvio 1). Oppikirjan kuva toimii myöskin ristikkäisten vastaavuussuhteiden varassa: siinä leikitellään ruumiin sisä- ja ulkopuolta koskevan

Kuvaa/kuviota ei voida julkaista verkossa tekijänoikeudellisten syiden vuoksi.

Aineiston kuva 6. (Hallamaa & al., 133.)

teoriassa voidaan nähdä (ks. kuvio 1). Oppikirjan kuva toimii myöskin ristikkäisten vastaavuussuhteiden varassa: siinä leikitellään ruumiin sisä- ja ulkopuolta koskevan

ajattelumallin kautta. Siinä missä ihmisruumiin sisäisen osan tulisi olla näkymätön, on tässä kuvassa revitty ruumiin ulkopuolelle, näkyviin. Tämä kaikki sotii sitä arvotettua rajanvetoa vastaan, jonka olemme oppineet yhteiskuntamme ja kulttuurisen kontekstimme kautta ja uskon, että juuri siksi käsillä oleva kuva näyttäytyy niin järkyttävänä ja perusarvoja ravistelemana. Toisaalta kuvassa voidaan nähdä myös toisenlaista symboliikkaa: ihmisen kämmen ja pieni ihmisen alku, ”hengen liekki” tällä kämmenellä viittaavat vahvasti erääseen virteen¹⁸, joka tuskin on kenellekään suomalaiselle tuntematon.

Kuvaa/kuviota ei voida julkaista verkossa tekijänoikeudellisten syiden vuoksi.

Aineiston kuva 1. (Heininen & al. 2011, 369.)

Editan kustantamassa *Eeden*-oppikirjasarjan kolmannessa osassa abortti käsitellään lyhyesti yhdessä tekstiruudussa, jonka yhteydessä on yksi, tosin suuri ja lähestulkoon puolet koko sivun pinta-alasta käsittävä kuva (kuva 1), jonka huomioarvo aukeaman kontekstissa on suuri. Valokuvassa on kuvattu kahta ihmistä – mahdollisesti äitiä ja tämän lasta – sylkkäin. Lapsi näyttää vasta syntyneeltä, ehkä liiankin pieneltä. Lapsi makaa avuttomana, hennon näköisenä ja pienenä aikuisen rinnalla, suu auki ja katse kohotettuna kohti hoitajaansa. Aikuisella on puolestaan kädessään pullo, josta lasta ruokitaan letkulla suoraan tämän suuhun. Kuvateksti selvittää lapsen kohtaloa tarkemmin: ”Lain mukaan raskaus voidaan keskeyttää erityisistä syistä 24

---

¹⁸ Virsi numero 499, Jumalan kämmenellä: ”Jumalan kämmenellä ei pelkää lintunen. Jumalan kämmenellä ei pelkää ihminen. Kaikille tilaa riittää, kaikille paikkoja on. Jumalan kämmenellä ei ketään ole onneton. Jumalan kämmenellä ei pelkää lintunen, Jumalan kämmenellä ei pelkää ihminen. Kaikille tilaa riittää, kaikille paikkoja on. Jumalan kämmenellä ei kukaan ole turvaton. Jumala meitä kutsuu nyt suojaan turvaamaan. Jumala meitä kutsuu ja kantaa voimallaan. Milloinkaan ei hän hylkää, lastensa kanssa hän on. Jumalan kämmenellä ei kukaan ole turvaton.”

raskausviikkoon mennessä. Lääketiede pystyy pelastamaan samanikäisiä keskosia.” (Heininen & al. 2011, 369.) Kuvateksti siis vihjaa kuvan lapsen kohdalla kyseessä olevan (toivotun) liian varhain syntyneen vauvan. Tällainen vauva on, jos mahdollista, täysiaikaistakin vauvaa tiukemmin riippuvainen hoitajastaan. Samaan aikaan kuvan vauvan ylösluotu katse ja avuttomuus haastavat katsojan pohtimaan yhä enemmän sitä, mikä on aikuisen rooli suhteessa jälkikasvuunsa. Lukijana ja kuvan katsojana kuulen ja näen tekstin taustalla syytöksen: lain mukaan annetaan mahdollisuus abortoida lapsi, joka kaikin tavoin on jo ihminen, elinkelpoinen, ja joka lääketieteen avulla voisi jatkaa kasvuaan.

Kyseessä oleva oppikirjan kuva sijoittuu eräänlaiseen koko sivun kattavaan tekstiruutuun, jonka otsikko on *Abortti eettisenä kysymyksenä*. Tekstissä lukeekin abortin olevan yksi haastavimmista etiikan ongelmista, sekä selvitetään sitä, mitkä syyt antavat lääketieteellisen tai sosiaalisen perusteen abortille. Vaikka tekstissä nousee selkeästi esille elämän arvo ja sen ehdoton kunnioitus ja erityisesti kristillisten kirkkojen kielteinen kanta aborttiin, nostetaan siinä esille myös abortin tekemisen vaikeus sekä henkinen kipu, joka abortista saattaa seurata: ”Abortin läpikäynyttä ihmistä on kuunneltava ja tuettava.” (Heininen & al. 2011, 369.)

Oppikirjan aborttia koskeva osio on liitetty lukuun *Elämää on suojeltava*, joka tarkastelee kristillistä etiikkaa dekalogin viidennen käskyn, ”Älä tapa”, valossa. Fyysisesti lähinnä aborttia koskevaa kuvaa on leipätekstin alaotsikko *Elämän pyhyys* joka tiivistää elämän

Kuvaa/kuviota ei voida julkaista verkossa tekijänoikeudellisten syiden vuoksi.

Aineiston kuva 12. (Hanki & al. 2010, 105.)

arvon siihen, että ” - kaikki elämä on pyhää ja Jumalan erityisessä suojeluksessa”. Vaikka aborttia käsittelevässä kuvaruudussa otetaan esille sosiaaliset syyt aborttiin, puhutaan siinä vahvasti haluamisesta: ”Sosiaalisilla syillä tarkoitetaan sitä, että äiti ei ikänsä, elämäntilanteensa tai varattomuutensa takia halua synnyttää lasta.” (Heininen & al. 2011, 368–369.) Kuten Salome Tuomaalan tutkimuksista on käynyt ilmi, ei abortti ole läheskään aina halun tai tahdon asia – aborttipäätökseen päädytään usein syistä, jotka lasta odottavan naisen on pakko kohdata halusi hän tai ei. Oppikirjan teksti ja kuvitus heijastelevat nähdäkseni vahvasti aborttia vastustavaa kantaa, vaikka näennäisesti esille on otettu myös muita asianlaitoja. Erityisen mielenkiintoisesti näen kuvan heijastelevan niitä lapsen ja lapsuuteen liitettyjä seikkoja, joista Tuomaala puhuu osana aborttia puoltavien henkilöiden kerrontaa: aborttilakia puolustaville henkilöille lapsi näyttääytyy Tuomaalan tutkimuksen mukaan paitsi vaativana myös erityistarpeita omaavana olentona. (Tuomaala 2002, 30.)

Juuri tällaisena myös Eeden-oppikirjasarjassa kuvataan vastasyntynyt lapsi.

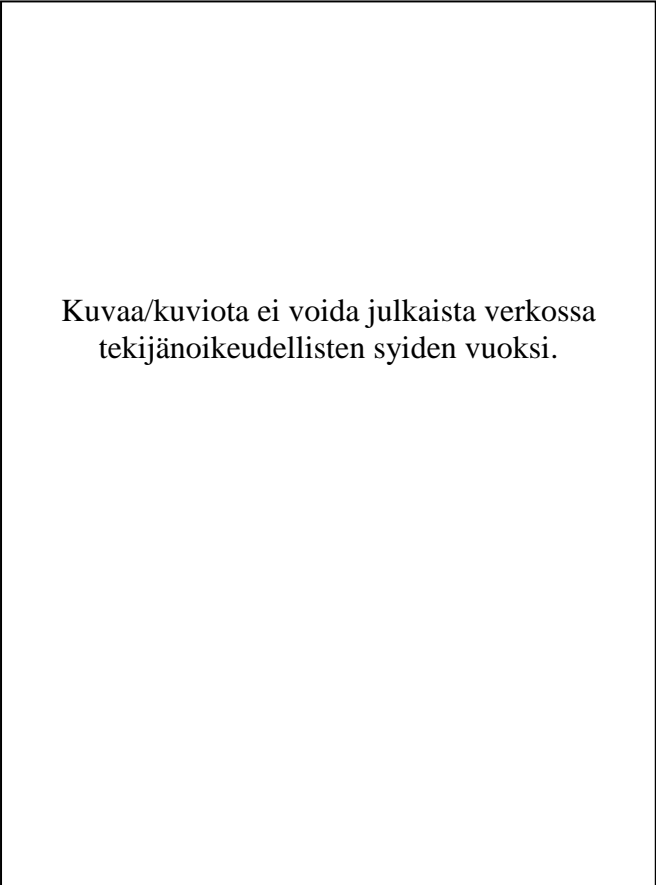
Sekä *Silta*-oppikirjasarjan kolmannen osan ensimmäisessä aborttiin liittyvässä kuvassa (kuva 12) että Otavan kustantamassa *Askeleet*-oppikirjasarjassa abortin aiheetta (kuva 2) lähestytään hieman toisenlaisesta näkökulmasta kuin aikaisemmissa kuvaesimerkeissä. *Silta*-oppikirja esittää lämmintunnelmaisen tilanteen aikuisen miehen ja pienen vauvan välillä. Maisemasta,

Kuvaa/kuviota ei voida julkaista verkossa tekijänoikeudellisten syiden vuoksi.

Aineiston kuva 2. (Isotalo & al. 2005, 248.)

savitalosta ja taustalla juoksentelevasta kanasta päätellen kuvan henkilöt ovat kenties jonkin kehitysmaan asukkaita. Mies istuu kuvassa onnellisen näköisenä, vauva

syllissään. (Hanki & al. 2010, 105.) Otavan kustantamassa *Askeleet*-oppikirjassa aborttia aiheena käsitellään puolestaan ensimmäisen kerran luvussa *Elämän arvo*, joka alkaa viittauksilla Raamattuun ja siinä esiintyviin näkemyksiin elämästä, sen arvosta ja kuolemasta. Abortti käsitellään tarkemmin alaluvussa *Jos raskaus ei olekaan toivottu* joka nostaa esille kysymyksen siitä kenen oikeuksista abortissa on kysymys: syntymättömän lapsen, kantavan äidin vaiko isän. Aborttia käsittelevällä sivulla on yksi kuva, joka kattaa lähes puolet sivun pinta-alasta. Valokuvassa näkyy oranssihehkuinen tausta, jonka katsojana oletan olevan auringonlasku, sekä kahden ihmisen silhuetit. Kuvassa aikuinen makaa maassa selällään ja tämän ojennetuilla käsivarsilla on lapsi kuin lentoon lähdössä. Kuva on tunnelmallinen, ja antaa katsojalle vaikutelman lämpimästä yhdessäolon hetkestä perheen parissa. Kuvateksti nostaa esille kääntöpuolen: ”Jokainen lapsi tarvitse tunteen siitä, että on toivottu ja rakastettu.” (Isotalo & al. 2005, 248.) Salome Tuomaalan tutkimassa aborttia koskevassa kerronnassa yksi tapa argumentoida abortin puolesta tai sitä vastaan oli juuri sikiön tai lapsen hahmon tai puheäänien käyttäminen. Tuomaalan aineistossa aborttia koskeva keskustelu nostaa esille myös ei-toivottujen lasten äänet ja kysymyksen siitä, millaista on sellaisen lapsen elämä joka ei ole toivottu. Tämäntyyppinen keskustelu liittyy vahvasti lapsen oikeuteen saada hänen ihmisarvonsa mukainen elämä sekä hyvät ja riittävät vanhemmat. (Tuomaala 2002, 30.)

Kuvaa/kuviota ei voida julkaista verkossa tekijänoikeudellisten syiden vuoksi.

Aineiston kuva 5. (Holm & al. 2011, 91.)

Yksi aineiston ajatuksia herättävimmistä kuvista löytyy *Lipas 9* -oppikirjan sivuilta (kuva 5). Aborttia käsittelevän tekstiaukeaman oikeassa yläalaidassa olevassa kuvassa nuori nainen raottaa roskalaatikkoa muistuttavaa betoniseinässä olevaa luukkua

syllissään kapaloitu vauva, jota tämä katsoo intensiivisesti. Harmaaseen luokkuun on kirjoitettu punaisella teksti ”Babyklapp[e]”¹⁹ eikä katsojalle jää epäselväksi, minne vauva on menossa. Kuvatekstissä ”roskalaatikon” mysteeriä avataan kertomalla, että kyse on saksalaisesta vauvaluukusta: ”Sairaalan vauvaluukun kautta äiti voi jättää tuntemattomana lapsensa adoptoitavaksi, jos hänellä ei ole mahdollisuutta pitää lasta. Kuvan vauvaluukku on käytössä saksalaisen kaupungin synnytyssairaalassa.” (Holm & al. 2011, 91.) Kuva lausuu sanan aborttia vastaan: synnytetyn, ei-toivotun lapsen voi antaa adoptoitavaksi jopa anonymisti, jos ei halua lasta itse pitää. Tästä heijastuu myös ajatus lapsen oikeuksista: adoptio (sekä aborttikin) ovat parempia vaihtoehtoja kuin elää ei-toivottuna lapsena.

7.3 Vanhempien oikeudet ja abortti

Salome Tuomaalan väitöskirjatyön lähtökohtana ovat ensisijaisesti naisten oikeudet. Tuomaala kirjoittaa, että yhtä hyvin työn lähtökohtana olisivat voineet olla myös lasten oikeudet – ”lapsen oikeus kasvaa kohtuullisissa oloissa, vanhemmuuteen halukkaiden ja kykenevien ihmisten huomassa”. (Tuomaala 2011, 19.) Tuomaalan mukaan aborttia onkin tarkasteltava laajemmin kuin vain lakien luomissa puitteissa: lait on muotoiltu poliittisia päämääriä ajatellen. Aborttioikeutta tulisi ajatella Tuomaalan mukaan yhdessä muiden reproduktiivisten oikeuksien kanssa mutta myös suhteessa työelämään, taloudelliseen tasa-arvoon ja ruumiillisen itsemäärityksen mahdollisuuksiin. Yksilön mahdollisuus päättää omasta lisääntymisestään on myös Tuomaalan mukaan yhteydessä ilmaisunvapauteen ja elämäntapaan sekä seksuaalisuuteen, tunteisiin ja uskontoon. Tuomaalan väitöskirjassa nousee esille abortin tehneiden naisten äänet, ja juuri abortin kokeneiden ihmisten näkökulma on Tuomaalan mukaan tärkeä paitsi puhuttaessa abortista myös siitä tehtävissä tutkimuksissa. Tuomaala kirjoittaaakin, että abortista, sen syistä, seurauksista ja moraalista puhutaan usein niin, ettei kuulla kokemuksia abortista. (Tuomaala 2011, 21.)

Tuomaalan mukaan julkisuudessa käydyt keskustelut abortista hahmottavat aborttoimisen ja aborttoivan naisen hyvinkin ristiriitaisesti: oikeus aborttiin nähdään toteutuneena ja olemassa olevana naisten oikeutena, jossa kuitenkin keskeiseksi

---

¹⁹ Babyklappe on saksaa ja tarkoittaa suomeksi vauvaluukua.

toimijaksi saattavat nousta esimerkiksi sikiön, universaalien moraaliteorian, lääkärin tai (maskuliinisen) Jumalan hahmot. Vaikka naiset kuvattaisiinkin esimerkiksi julkisissa keskusteluissa vastuullisiksi abortista, ei näitä naisia välttämättä kuvata niin sanottuina oman elämänsä toimijoina vaan tilalla on Tuomaalan mukaan yleistyksiä naisista, heidän motiiveistaan ja arvomaailmastaan. Suomalaisessa mielipidekirjoittelussa ja moraalifilosofiassa abortti nähdään Tuomaalan mukaan kuitenkin naisen yksilöllisenä päätöksenä, jota näkökannasta riippuen joko puolustetaan tai moralisoidaan. (Tuomaala 2011, 56, 72.)

Uskonnollisessa ja eettisessä puheessa aborttiin liittyvät arvot ovat moraalisen maailman rakennusaineita. Tuomaalan analysoimassa aineistossa niin uskontoon kuin tunteisiin liittyvät erilaiset puhutavat ja käytännöt nostavat esiin ajatuksia siitä, mitä haastateltavien mukaan on ”mitä meillä on tapana tehdä”, ”mitä naisen kuuluu tuntea” ja ”mitä naiset tuntevat aborttiin liittyen”. Nämä ajatukset ohjaavat sitä, miten abortoivan naisen ”kuuluu” toimia ja tuntea. (Tuomaala 2011, 60, 67.)

Päätös abortista ei Tuomaalan mukaan tapahdu luonnollisestikaan tyhjiössä: päätökseen abortista vaikuttavat useat tekijät, jotka kietoutuvat sekä äitiyteen, vanhemmuuteen ja lapseen – lisääntymisestä päättäminen on Tuomaalan mukaan myös äitiydestä ja perheestä päättämistä. Tuomaala kirjoittaa seuraavasti omasta aineistostaan esiin nousseista aborttipäätökseen liittyvistä pohdinnoista:

Aborttipäätös tapahtuu tunteiden ja arjen lomassa, tämänhetkisestä ja tulevasta selviytymisen ajattelemisen kanssa. Se kietoutuu kertojan ihmissuhteisiin. Kertomuksissa ei päätetä vain syntymättömän kohtalosta vaan tunnustellaan ja arvioidaan ennen kaikkea oman elämän voimavaroja, suuntia, mahdollisuuksia ja mahdottomuuksia. Päätös on myös sen hahmottamista, kuka kertoja haluaa olla, millaisen elämän hän tahtoo. Eikä vain mitä hän itse tahtoo: kyse on siitäkin, mitä raskaaksi tulleelta naiselta tahdotaan, kuka ja kuinka hänen oletetaan olevan. (Tuomaala 2011, 79.)

Tuomaalan tutkimissa kertomuksissa paitsi äidiksi tulemiselle myös äitinä olemiselle nähdään useita eri ehtoja eri aikoina ja eri tilanteissa. Nämä ehdot muodostuvat kulttuurin ja yhteiskunnan kautta. Aborttipäätökseen vaikuttavat Tuomaalan mukaan ensisijaisesti halu tulla äidiksi mutta myös elämänvaihe, suhteet, perhe, työ ja taloudelliset resurssit. Nämä kaikki vaikuttimet sisältävät Tuomaalan tutkimien naisten kertomuksissa yhteiskunnallisia oletuksia ja järjestyksiä. Tuomaalan mukaan naiset saattavatkin päättää abortista itse – päätöstä tehdessään he ovat kuitenkin paitsi

lähiympäristönsä, myös ”sosiaalipolitiikan ja työmarkkinoiden sukupuolia ohjailevien oletuksien alaisia”. (Tuomaala 2011, 101.)

Theo-sarjan etiikan oppikirja aloittaa abortin teeman lähestymisen aineistoni yleisimmästä lähestymistavasta poikkeavalla tavalla. Tässä kuvassa (kuva 8) ei viitata millään tapaa suoraan aborttiin, vaan kuvassa on esitetty takaa päin kuvattuna nainen pyöräilemässä tyhjää asfaltoitua katua pois päin valokuvaajasta. Naisella on yllään lämpimät, arkisen oloiset vaatteet ja päässään pyöräilykypärä. Taustalla näkyy hiljainen lähiömaisema, asuntoja ja suojatie liikennemerkkeineen. (Heinimäki & Järveläinen 2003,

93.) Aineistosta poikkeava kuva on ensinnäkin sillä tapaa, että siinä esitetään yksinäinen nainen, eikä kuvassa ole mukana mitään lapsen tai aborttiin viittaavaa. Nähdäkseni juuri tässä kuvassa korostuu vanhempien näkökulma lapsen abortointiin. Elämä esitetään pyhänä, tässä kohtaa ei ainoastaan lapsen: myös vanhempien elämä on pyhä.

Kuvaa/kuviota ei voida julkaista verkossa tekijänoikeudellisten syiden vuoksi.

Aineiston kuva 8. (Heinimäki & Järveläinen 2003, 93.)

Kuvaa/kuviota ei voida julkaista verkossa tekijänoikeudellisten syiden vuoksi.

Nähdäkseni kuva yhdistää abortin Tuomaalan tapaan laajempaan kontekstiin: kyseessä ei ole ainoastaan naisen ja lapsen elämästä ja kuolemasta päättäminen. Aborttioikeuksien ajattelu olisikin Tuomaalan mukaan hedelmällisempää jos näitä oikeuksia tarkasteltaisiin yhdessä paitsi muiden reproduktiivisten oikeuksien myös työelämän, taloudellisen tasa-arvon ja ennen kaikkea ruumiillisen itsemäärityksen mahdollisuuksien valossa. Se, että yksilöllä on vapaus päättää,

j
a Aineiston kuva 10. (Heinimäki & Järveläinen 2003, 95.)

t
kaako tämä sukuaan vai ei, on Tuomaalan mukaan kiinteästi yhteydessä yksilön kykyyn ilmaista itseään, toteuttaa omaa elämäntapaansa sekä olla paitsi seksuaalinen myös tunteva ja uskonnollinen yksilö. Tuomaalan tutkimuksen aborttikerronnan mukaan ei aborttipäätös ole koskaan helppo, vaan päätöstä punnitaan ja pohditaan usein monelta eri kannalta. Tuomaalan aineistossa päätös abortista kietoutuu naisen elämään yleensä, eikä aborttipäätös ikinä koske ainoastaan syntymättömän lapsen elämää. Aborttikerronnassa abortista päätetään arvioimalla omaa elämää: sen voimavaroja, mahdollisuuksia ja mikä tärkeintä, oman elämän suuntaa. (Tuomaala 2011, 21, 79.)

Samaan tapaan kyseessä olevan oppikirjan kuvassa on kuvateksti, joka haastaa katsojan pohtimaan: ”Luokkatoverisi kertoo harkitsevansa aborttia. Mitä sanot hänelle?” (Heinimäki & Järveläinen 2003, 93.) Tuomaalan tutkimuksen kerronnan tapaan myös oppikirja kuvineen ja kuvateksteineen haastaa katsojan pohtimaan aborttiin liittyviä erilaisia mahdollisuuksia ja mahdottomuuksia. Tässä kohtaa, kuten kuvassakin, nousee

vahvasti esille naisen rooli mahdollisena äitinä ja aktiivisena toimijana suhteessa aborttiin sekä oman elämänsä arvioijana.

Myös seuraavaksi käsiteltävä kuva (kuva 10) on erityislaatuinen suhteessa muuhun aineistoon. Kyseessä on aineiston ainoa kuva, jossa tietääkseni kuvataan jotain muusta tunnetusta lähteestä. Katsoja havaitsee jo ensi näkemältä, että kyseessä on niin kutsuttu still-kuva jostakin elokuvasta. Kuvassa oleva mieshenkilö näyttääkin kieltämättä tutulta. Kuvan miehellä on yllään lääkärielle kuuluva päähine, lääkäreille tyypillisen värinen vihertävänharmaa kauluspaita, housut ja henkselit. Miehen kaulassa roikkuu hengityssuoja. (Heinimäki & Järveläinen 2003, 95.) Kuvaan liitetty kuvateksti selvittää tarkemmin miksi juuri tällainen kuva on esitetty abortin käsittelyn yhteydessä:

John Irvingin romaaniin perustuva elokuva Oman elämänsä sankari kertoo orpokodissa kasvaneesta miehestä, joka itse vastustaa aborttia, mutta tekee niitä, koska on taitava abortintekijä. Hänen kotiseudullaan abortit ovat lailla kiellettyjä. Mies perustelee toimintansa sillä, että on parempi, että hän tekee ammattitaitoisesti abortteja, koska muuten naiset kääntyisivät taitamattomien puoskareiden puoleen. Mies toivoo aborttien laillistamista jotta hän voisi lopettaa niiden tekemisen ja ohjata asiakkaansa sairaaloihin. (Heinimäki & Järveläinen 2003, 95.)

Kuva kuvateksteineen viittaa oppikirjan leipätekstissäkin käsiteltyyn vaiheeseen myös Suomen historiassa. Suomessa säädettiin vuonna 1950 aborttilaki, jonka myötä naisille annettiin oikeus anoa raskauden keskeytystä. Tähän vuoteen asti raskauden keskeyttäminen oli ollut rikos. Kaksikymmentä vuotta myöhemmin astui voimaan uusi laki, joka salli raskauden keskeyttämisen myös sosiaalisin perustein. (Heinimäki & Järveläinen 2003, 94–95, ks. myös Tuomaala 2011, 26–27.) Myös Tuomaala on väitöstutkimuksessaan kuvannut aborttien laittomuutta ja sen negatiivista vaikutusta abortin laittomasti teettävän naisen terveyteen. (Ks. esim. Tuomaala 2011, 79–83.) Myös Ritva-Liisa Sumun toimittamassa kirjassa *Abortti. 250:n suomalaisnaisen kokemukset vastentahtoisista raskauksista, abortista ja sterilisaatiosta* (1970) kuvataan laittomin abortein aikaansaatuja vahinkoja ja terveydellisiä haittoja. Yksi lainaus aineistosta kuuluu:

Tämä tyttö kävi enkelintekijän luona. Mutta ei hän onnistunut. Tytön jalat halvaantuivat ja lapsi syntyi kuitenkin. (Sumu 1970, 39.)

Poikkeuksellisena osana aineistoa oppikirja ja sen käsillä oleva kuva näyttäytyy siinä suhteessa, että se nostaa esille aborttien laillisuuteen liittyvän problematiikan. Jos

aborttia ei lain mukaan saisi tehdä, lisääntyisivät oletettavasti abortit omin tai niin sanotun puoskarin, ”enkelintekijän” avulla. Nähdäkseni on tärkeää ottaa huomioon myös abortin ja siihen liitetyn lainsäädännön tämä puoli.

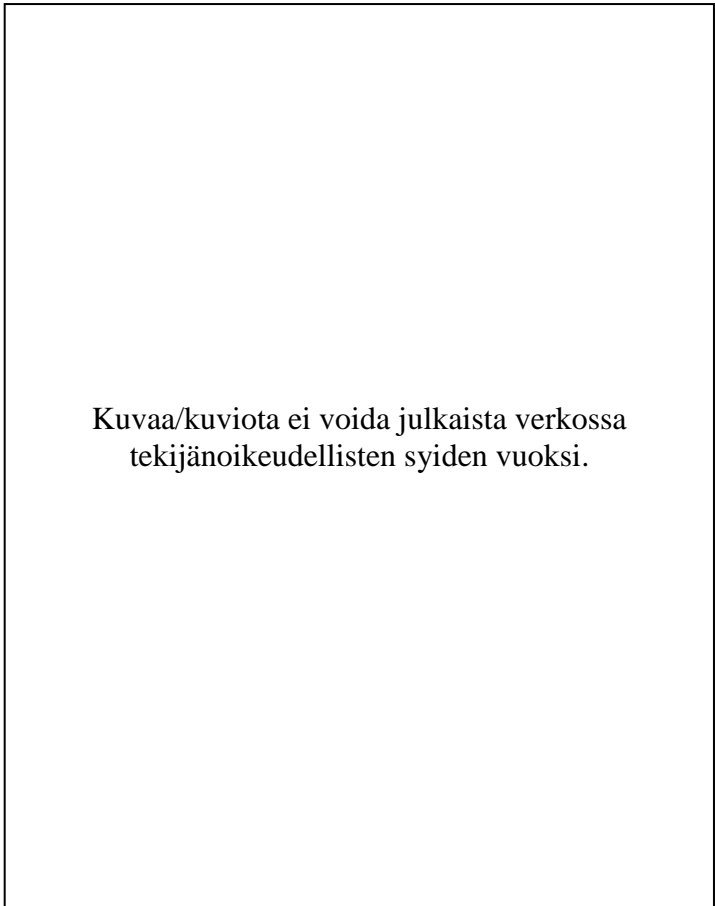
7.4 Uskonnon ja toiminnan suhde

Askeleet-oppikirjassa abortin aiheeseen palataan vielä myöhemmin oppikirjan loppuosassa tekstin käsitellessä tieteen ja erityisesti lääketieteen ongelmia. Kyseiseen laajempaan teemaan liittyvä abortin aiheen kuvitus (kuva[t] 3) muodostaa omassa aineistossani poikkeuksellisen yksikön: tässä kohden käsittelen kaksi toisiinsa tiiviisti liitettyä kuvaa yhtenä kokonaisuutena. Syynä tähän on se, että kyseessä oleva kahden

kuvan yhdistelmä on aineistossani ainoa kaltaisensa, siinä kuvat on liitetty osittain päällekkäin sekä se, että kuvat liittyvät sisällöllisesti nähdäkseni kiinteästi toisiinsa. Kysymyksessä on suuren ja pienen kuvan yhdistelmä, joka yhdessä kattaa lähestulkoon kokonaan yhden sivun. (Isotalo & al. 2005, 294.)

Ylempi ja samalla myös isompi valokuva esittää miestä, joka valkoisessa takissaan tuo oitis mieleen lääkärin tai tutkijan. Mies istuu elektroniikkaa täynnä

olevan työpöydän ääressä mikroskooppiin katsoen. Pöydällä näkyy myös tietokoneen näppäimistö, hiiri sekä näyttö, jossa valkoisia palloja. Osittain ison kuvan päällä, sen vasemmassa alareunassa on kuvattuna koeputkea pitelevä käsi. Koeputkessa on

Aineiston kuva 3. (Isotalo & al. 2005, 294.)

kasvustoa, joka muistuttaa katsojaa lähinnä heinäkasvista. Kuvitus on sinänsä ensi näkemältä mitään sanomaton ja vasta leipätekstin otsikko *Sikiödiagnostiikka – onko lapsi terve vai sairas?* herättää katsojan mielenkiinnon. Leipätekstissä pohditaan sitä, millä tavoin kehittyvä lääketiede vaikuttaa abortin mahdollisuuteen jos syntymätön lapsi todetaan esimerkiksi vaikeasti sairaaksi tai kehitysvammaiseksi. Kuviin liitetty kuvateksti avaa asiaa edelleen: ”Tieteellistä tutkimusta voidaan käyttää sekä hyvään että pahaan.” (Isotalo & al. 2005, 294.) Sikiödiagnostiikka herättää siis kysymyksiä liittyen siihen, onko olemassa jotain tiettyä tilannetta, jossa abortti saisi suuremman oikeutuksen. *Askeleet*-oppikirjassa näkökulma jätetään lukijan päätettäväksi.

Osaltaan lääketieteen kehitystä kuvastaa myös *Lipas*-sarjaan kuuluvan oppikirjan kuva (kuva 14), joka liittyy kiinteästi kyseisen oppikirjan leipätekstissä esiteltyyn ehkäisymenetelmien käyttöön osana aborttikeskustelun problematiikkaa. Kyseisessä kuvassa on raskaustesti ja siihen kuuluva pahvipakkaus. Pakkauksessa on puolestaan teksti: ”- - [A]ny time of the day from the first day of missed pe[riod] - -”. (Hanki & al. 2010, 107.) Lääketieteen kehityksen myötä raskaustestit ovat apteekkien käsikauppa-

tavaraa, ja jokaisella on siis mahdollisuus parhaaksi katsomallaan hetkellä selvittää, onko raskaana vai ei. Raksaustestin voi tehdä jo raskauden ensimmäisillä viikoilla, ja näin syntyy mahdollisuus puuttua alkavaan elämään jo hyvin varhaisessa vaiheessa. Samaan aikaan katsojassa raskaustestin näkeminen saattaa herättää hyvin moninaisia tunteita: jollekin se merkitsee odotusta, intoa ja toivoa, toiselle taas kauhua, pelkoa ja ahdistusta. Kuvan herättämät tunteet ovat tässä

kohtaa ristiriitaiset. Toisaalta

Kuvaa/kuviota ei voida julkaista verkossa tekijänoikeudellisten syiden vuoksi.

Aineiston kuva 14. (Hanki & al. 2010, 107.)

kuva operoi kahdella tapaa vapautta koskevien käsityksien kanssa, ja toisaalta se taas saattaa merkitä vankilaa, josta vapautuminen on yksilölle tärkeää.

Salome Tuomaalan väitöskirjatutkimuksen mukaan paitsi uskonnollinen kuuluminen myös kertojan uskonnollinen suuntautuminen sekä rajaavat toimijuutta suhteessa aborttiin että antavat erilaisia mahdollisuuksia niille, jotka abortista kertovat. Tuomaala käsitteleekin väitöskirjassaan sitä, millaista muotoa ja toiminnan suuntaa kertojien uskonnollisuus luo eettisiin käsityksiin abortista. Tuomaalan mukaan hänen keräämästään aineistosta nousee ensinnä esille se, miltä uskonnolliset arvotukset naisista tuntuvat. Toiseksi erilaiset uskonnolliset arvonmuodostukset myös muovaavat kertojien käsityksiä itsestään, omasta ruumiistaan, elämästään ja kosmoksesta, maailmankaikkeudesta järjestäytyneenä kokonaisuutena. Tuomaalan käyttämässä aineistossa näkyvät selkeästi kristilliset vaikutteet ja juuri kristillisten aborttiin kantaa ottavien lausumien helppo saatavuus kertoo Tuomaalan mukaan juuri uskonnon kentän tärkeydestä, kun määritellään aborttiin liittyviä eettisiä käsityksiä. (Tuomaala 2011, 140–141.)

Tuomaalan tutkimuksessa uskonnollisuus näyttäytyy ennen kaikkea aborttikokemuksistaan kertovien naisten tapoina ajatella, toimia ja tuntea. Uskonnollisuus ei kuitenkaan Tuomaalan aineistossa näyttäydy aina traditionaalisenä, vaan sisältää myös eriäviä uusia henkisen etsinnän tapoja. Näin uskonnolla on Tuomaalan haastatteleminen naisten elämässä monia muotoja. Tuomaala kuvaa naisten uskonnollisia ilmaisuja kuvitteellisena janan, jonka toisessa päässä on jokin yliluonnollinen auktoriteetti, esimerkiksi Jumala, ja tämän kuuleminen (kristillisen etiikan periaatteet) ja kyseisen janan toisessa päässä puolestaan aidon oman itsen kunnioittaminen ja kuunteleminen. (Tuomaala 2011, 143–144, 168.)

Se, että aborttikokemuksia tarkastellaan abortin kokeneiden naisten toimijuuden kannalta, ei sulje pois uskonnollista aspektia. Vaikka tunnustuksellinen uskonto suuntaakin vahvasti eettistä toimijuutta, Tuomaalan mukaan sekä eettiset että eksistentiaaliset olemassaoloa koskevat kysymykset saattavat limittyä uskonnolliseen uudensuuntautumisilla tavoilla. Tällöin uskonnollisuuden keskiössä ei ole välttämättä tunnustuksellisuus ja transsendentti, tuonpuoleinen, vaan naisen elämä ja ruumiillisuus. (Tuomaala 2011, 169.)

Kuvaa/kuviota ei voida julkaista verkossa tekijänoikeudellisten syiden vuoksi.

Aineiston kuva 13. (Hanki & al. 2010, 106.)

Lipas-sarjan viimeisessä kuvassa

(kuva 13) näkyy hoidettu metsäinen maisema. Maassa puiden juurella on paksuja kankaita ja lukuisia pieniä erivärisiä tuuliviirejä. Katsojalle kuva aukeaa mysteerinä, eikä kuvan merkitys avaudu yhtäkkiä ensi katsomalla. Kuvatekstissä tarkennetaan kuvan merkitystä: ”Abortoitujen sikiöiden muistolehto Pohjois-Japanissa.” (Hanki & al. 2010, 106.) Kuva tarjoaa aineistoni valtavirrasta poikkeavan lähestymistavan aborttiin: abortti ei tarkoita unohtamista. Oma abortoitua lasta on sallittua muistella ja kunnioittaa. Myös omassa väitöskirjatyössään Salome Tuomaala ottaa esiin naisten halun rakentaa suhdetta abortoituun lapseensa esimerkiksi sytyttämällä kynttilä lapselle kotona (Tuomaala 2011, 142).

8 AINEISTON MONET KASVOT

Siinä, miten aineistooni kuuluva kuva-aineisto painottuu eri opetusasteiden välillä, on havaittavissa selkeitä eroja. Vaikka kuvallisuus opetuksessa liitetään vahvasti alakoulun opetukseen, oli kuitenkin suurempi osuus tutkimistani kuvista kirjoittajan yllätykseksi lukion oppikirjoista. Eli neljäntoista kuvan primaarimateriaalista viisi oli yläkoulun kirjoista ja yhdeksän puolestaan lukion oppikirjoista. Vaikka yläkoulun oppikirjoista kuvia löytyi vähemmän, olivat ne kuitenkin kooltaan keskimäärin suurempia kuin lukion oppikirjoissa olevat kuvat. Toisaalta abortti aiheena, ja tämän työn myötä paljastuneet kuvituksen teemat selittävät painopistettä jonkin verran. Yläkoululaisia kypsempien lukioikäisten on luonnollisesti helpompi lähestyä aborttiin liittyvää kuvitusta ja niiden sisältämiä merkityksiä sekä mahdollisesti analysoida ja tutkia oppikirjoissa olevia kuvia lähemmin.

8.1 Kuvien ja tekstin yhteistoiminta

Tutkimassani aineistossa oppikirjoissa olevat kuvat toimivat nähdäkseni kahdella tapaa: ne toisaalta tulkitsevat ja tukevat tekstiä ja toisaalta taas asettuvat tekstin rinnalle muodostaen siitä oman näkökulmansa. Nykyaikaisissa oppikirjoissa, kuten esimerkiksi tämän työn aineistossa, kuvitus on runsasta. Vaikka kuvituksen toimivuudesta ja merkityksestä ollaankin yleisesti montaa eri mieltä, tämän tutkimuksen valossa kuvat näyttävät merkittävinä osana oppikirjojen kokonaisuutta.

Kuva ja teksti yhdessä muodostavat sen kokonaisuuden, johon oppikirjojen tiedollinen anti sijoittuu. Itsessään tekstin ei oppikirjoissa tulisi sisältää suuria tiedollisia aukkoja, vaikkakin etiikan kursseista puhuttaessa on ensisijaisen tärkeää jättää tilaa myös oppilaan omalle ajattelulle ja pohdinnalle. Tämä tila näyttyy tulkintani mukaan osana oppikirjojen visuaalista antia. Mikkonen (2005, 73) nimittää tekstin ja kuvan väliin jäävien kerronnallisten aukkojen täyttämistä suturoinniksi ja juuri tämä käsite kuvaa nähdäkseni hyvin sitä prosessia, jota oppikirjojen visuaalisen ja verbaalisen materiaalin välillä tapahtuu.

Sekä kuvaa että tekstiä tarvitaan sekä merkityksen tuottajana että merkityksen tuottamiseen, ja kuvien avulla voidaan saada aikaan tehokkaampi vaikutus kuin pelkästään tekstin avulla (Mikkonen 1999, 118; Mikkonen 2005, 15). Kuvituksella on vaikutusta myös esimerkiksi oppikirjoissa esitetyn tiedollisen aineksen tunnistamiseen, ymmärtämiseen ja mieleen painamiseen. Kuvien käytön yksi salaisuus piilee siinä, että kuva ohjaa huomiota ja tuottaa elämyksiä. (Hatva 1993, 51–52.) Näin kuvien anti opetukselle näyttäytyy merkittävänä seikkana, jota ei sovi ohittaa. Kuvien avulla voidaan oppijalle tarjota sellaisia elämyksiä, joita pelkästään verbaalisella ilmaisulla ei voida tuottaa. Katsominen on konstruktivistista toimintaa, jossa kuvat koskettavat ihmisen tietoisuutta syvältä (Morgan 2005, 48).

8.2 Elämän ja kuoleman kuvat

Salome Tuomaalan aineistossa abortti nähdään pyhää likaavana tekona erityisesti silloin, kun kerronta liittyy tiiviisti kristinuskon oppeihin. Tällöin pyhyys liataan rikkomalla elämän tärkeimpiä arvoja vastaan. Toisaalta Tuomaalan aineistossa pyhyyttä määritellään myös toista kautta, jolloin pyhään järjestykseen liitetään myös elämä ja luonto tai esimerkiksi raskaana oleva nainen. (Tuomaala 2011, 152, 154, 166.) Aineistoni oppikirjoissa kuvamateriaalin erot liittyvät siihen, mitä kuvissa esitetään ja millainen tunnelma kuvista välittyy. Salome Tuomaalan tutkimukset ovat tarjonneet yhden lähtökohdan tarkastella oppikirjoissa esiintyviä abortin teeman kuvituksia ja esimerkiksi sitä, millä tapaa lapsen tai vanhempien toimijuutta oppikirjoissa käsitellään ja kuvataan.

Tutkimieni oppikirjojen abortin teeman kuvitus voidaan kuvien aiheiden, sisältöjen ja niistä välittyvien merkityksien kautta jakaa neljään ryhmään, jotka löytyvät myös Salome Tuomaalan tutkimasta aborttikerronnasta. Oppikirjojen kuvissa näkyy sekä miehinen että naisellinen asiantuntijuus suhteessa aborttiin, sekä aikuisten toimiminen auktoriteetteihin vetoavina julistajina. Auktoriteettina oppikirjojen kuvituksessa toimii nähdäkseni toisaalta Raamattu ja toisaalta lääketiede ja sen mahdollisuudet. Samaan aikaan oppikirjojen verbaalinen aines nivoutuu tiiviisti Raamatun sanoman ja kristinuskon keskeisten opetuksien ympärille.

Joistain kuvista välittyy myös puolestaan vahvasti lapsen ääni. Yksi tapa kuvata aborttia tutkimissani oppikirjoissa on elävän tai kuolleen lapsen esittäminen kuvassa. Elävä lapsi on voitu kuvata joko syntymättömänä naisen kohdun sisällä, syntyneenä ja joskus varttuneena kiinni elämässä tai poikkeuksellisesti yhdessä kuvassa potentiaalisesti abortoituna ihmisen kämmenellä. Nähdäkseni juuri kuva ”abortoidusta” sikiöstä on aineistossani shokkiarvoltaan suurin ja pysähdyttävin. Kaikissa tähän ryhmään kuuluvissa kuvissa nousee vahvasti esiin lapsen ääni ja syntyneen tai syntymättömän uuden ihmisen näkökulma aborttiin. Tämä näkökulma kuitenkin vaihtelee vahvasti oppikirjojen välillä: joissain oppikirjoissa ääni on selkeästi aborttia vastustava ja vetoaa sikiön inhimillisyyteen. Toisissa puolestaan lukija ja katsoja haastetaan toisenlaiseen ajatteluun: Entä jos lapsi ei olekaan haluttu?

Vahvasti lapsen haluamiseen ja toivomiseen liittyy kysymys vanhempien oikeudesta toisaalta omaan ruumiiseensa ja toisaalta omaan elämäänsä. Abortti ei ikinä tapahdu tyhjiössä, vaan päätökseen vaikuttavat lukuisat eri tekijät ja ympäristöstä tulevat odotukset. Aborttiin liittyy lukuisia erilaisia mahdollisuuksia ja mahdottomuuksia, ja kuten Tuomaala asian esittää, yksilön oikeus päättää oman sukunsa jatkamisesta liittyy kiinteästi yksilön kykyyn ilmaista itseään, toteuttaa omaa elämäntapaansa ja olla esimerkiksi seksuaalinen, tunteva ja uskonnollinen ihmisyyksilö. Tähän ryhmään lukemissani kuvissa ainoastaan toiseen (kuva 10) liitettyssä kuvatekstissä esitetään selkeästi aborttiin positiivisesti suhtautuva kanta. Ryhmän toinen kuva (kuva 8) puolestaan ei viittaa millään tavoin suoraan aborttiin, eikä toteuta muutenkaan aineistossa esille tulevia säännönmukaisuuksia. Katsojana näen kuitenkin kuvan kertovan naisen oikeudesta omaan itseensä ja ruumiiseensa.

Viimeisessä kuvaryhmässä olen liittänyt kiinteästi yhteen sekä uskonnollisuuden että toiminnan aspektin. Tähän kuvaryhmään kuuluvissa kuvissa esiintyy selkeästi toimintaan liittyviä aiheita: lääketiede ja muistaminen. Vaikka ryhmän kuvien asemoituminen suhteessa aborttiin on kaksijakoinen ja kahdessa kuvassa (kuva[t] 3 ja kuva 14) kuvan aiheina on selkeästi lääketieteeseen liittyviä elementtejä, liittyvät nämä kuvat yksilön toimintaan suhteessa aborttiin. Viimeisenä käsiteltävässä kuvassa toiminta on kuitenkin toisenlaista, ja liittyy aikaan abortin jälkeen. Kuolleen, abortoidun sikiön muistelu nostaa esille jälleen uudenlaisen näkökulman elämään ja kuolemaan. Tässä aborttia ei nähdä pahana, syntisenä asiana, joka tulisi pyrkiä unohtamaan, vaan kuolleen

lapsen vanhemmilla on oikeus paitsi surra myös muistaa lastaan riippumatta siitä, minkä vuoksi lapsen elämä ei voinut jatkua. Tuomaalan tutkimuksissa uskonnollisuus näyttäytyy abortista kertovien henkilöiden tapoina paitsi ajatella myös toimia ja tuntea. Tuomaalan tutkimissa kertomuksissa uskonnollisuudella itsellään on monia, traditionaalista uskonnollisuudesta poikkeavia muotoja. Tällaisesta traditionaalisen uskonnollisuuden rikkoontumisesta kertoo myös oppikirjoissa kuvattu sikiöiden muistolehto Japanissa. Toisaalta Tuomaalan mukaan uskonnollisuus voi keskittyä myös kertojien omaan ruumiiseen, jolloin juuri mahdollisuus aborttiin nousee tärkeämmäksi.

Oppikirjoista rakentuva kuva abortin teemasta on siis hyvin moninainen. Arvomaailmaltaan kuvat sijoittuvat tiiviisti kristillisen etiikan näkemysten piiriin, vaikka joitain poikkeuksia aineistosta löytyykin. Nämä poikkeukset eivät kuitenkaan tule esille totuusina, vaan ne lähinnä esitetään vaihtoehtoisina ajattelun ja mielipiteen muodostuksen malleina siinä missä niin sanottu oikea tapa suhtautua aborttiin löytyy Raamatusta, kristillisestä etiikasta ja ajatuksesta erityisesti syntymättömän lapsen ihmiselämän pyhydestä.

Erityisesti ihmissikiötä kuvaavat kuvamateriaalit näyttävät nähdäkseni toimivan tekstiä tukevana elementtinä. Tällöin kysymys siitä, koska elämä tosiaan alkaa, jätetään lukijan päätettäväksi. Lukijalle ei erinäisten sikiön ikäviikkojen esittäminen aborttilain nojalla välttämättä avaa sitä, minkälaisesta ihmisenalusta on kysymys – kuvituksen kautta sikiön inhimillisyyteen päästään käsiksi paitsi nopeasti myös kouriintuntuvasti. Sikiötä esittävässä kuvissa näyttäytyy myös selkeästi pyhyden määrittäminen kategoriarajojen kautta, kuten Veikko Anttonen teoriassaan pyhän rakentumisesta esittää. Pyhä elämä kohdun sisällä on se paikka, jonne se kuuluu ja samaan aikaan normaalisti näkymättömän olennon tekeminen näkyväksi aiheuttaa katsojassa hyvinkin voimakkaita tuntemuksia; kohdun symbolinen, hedelmällisyyteen ja turvaan liittyvä merkitys on rikkoutunut ja sikiö on tuotu maailmaan, näkyville, ennen aikojaan ja luonnottomasti. Kategoriarajojen ylitys tapahtuu niin ikään myös kuvassa, jossa sikiö on otettu kokonaan kohdun ulkopuolelle. Katsoja tunnistaa kyseisen paikan olevan sopimaton näin pienelle sikiölle, josta seuraa nopeasti johtopäätös lapsen kuolemasta. Samaan tapaan keskosena syntynyt lapsi on joutunut sisäpuolelta ulkopuolelle liian aikaisin ja vaatii avuttomana erityistä kohtelua ja hoitoa.

Yhteiskunnassa pyhäksi luokiteltuihin asioihin kohdistuvaa toimintaa pyritään säätelemään julkilausuttujen tai sanattomasti viestittyjen kieltojen, määräyksien ja sääntöjen avulla (Anttonen 2010, 108). Pyhä on ennen kaikkea suhde, ja tietyn objektin pyhyys määrittyy siihen liitetyn merkityksenannon kautta (Anttonen 2010, 14; Anttonen 1999, 33). Taiteen ja esimerkiksi tässä työssä analysoitujen kuvien takaa ei löydy mitään sinänsä pyhää, vaan pyhyys rakentuu teoksen pinnalle inhimillisen toiminnan seurauksena (Kokkinen 2010, 14). Se, mikä kuvissa hahmotetaan pyhänä ja puhtaana tai toisaalta epäpyhänä ja tavallisuudesta poikkeavana, riippuu aina katsojasta ja siitä kulttuurisesta viitekehystä josta kuvaa katsotaan – pyhän elämän arvottaminen riippuu luonnollisesti arvioijan paikantumisesta erilaisten mielipiteiden ja näkemysten kenttään.

Evankelis-luterilaisen uskonnon abortin teeman kuvitus kiteytyy tulkintani mukaan käsitykseen pyhästä elämästä. Elämän pyhyys määrytyy kuitenkin monilla eri tavoilla. Toisaalta se rakentuu teologisen semantiikan ja kristinuskon etiikan oppien varaan, toisaalta kyse taas on nähdäkseni Veikko Anttosen pyhäteorian kaltaisesta rajanvedon kautta tapahtuvasta pyhittämisen logiikasta. Oppikirjojen kuvitus on kuvitusta pyhänä koetusta elämästä ja kuolemasta – avoimeksi kuitenkin jätetään se, kenen elämästä tai kuolemasta on kyse. Vaakalaudalla ovat sekä lapsen että aikuisen, nykyisen tai tulevan elämä sekä toisaalta lapsen kuolema ja aikuisen symbolinen kuolema hänen rikottuaan omaa ruumistaan, tahtoaan ja itsemääräämisoikeuttaan vastaan. Painopiste elämän pyhyuden välillä painottelee äidin tai vanhempien – yleisesti ottaen kohdun ulkopuolella odottavan perheyhteisön – sekä kehittyvän ja kasvavan ihmisyyksilön välillä.

9 LOPUKSI

Evankelis-luterilaisen uskonnon oppikirjojen tutkiminen niiden sisältämän kuvallisen materiaalin kautta nostaa esille visuaalisen kulttuurin ja oppilaiden kuvanlukutaidon merkityksen tärkeyden. Se, mitä aiheita oppikirjoissa käsitellään ja millä eri tavoilla eri aiheet esitetään, saa paljon tukea oppikirjojen kuvastoista. Paitsi että oppikirjojen kuvallisuus näyttäytyy merkittävänä myynninedistämiskeinona, on sillä myös nähdäkseni tärkeä pedagoginen funktio myös yläkoulun ja lukioiden oppikirjoissa.

Ympyrä siis sulkeutuu eräällä tapaa kun huomioidaan se, mitkä olivat omat motiivini tämän työn tekemiseen. Kiinnostus visuaalisuuteen ja kuvien käyttöön uskonnonopetuksessa johti tähän työhön, joka puolestaan on palvellut itseäni sen ymmärtämisessä, mitkä todella ovat kuvien käytön monet mahdollisuudet opetuksessa.

Kuvanlukutaidon ja visuaalisen lukutaidon merkityksen kasvaminen nykyaikana asettaa sekä koulujen oppilaat että opettajat yhä suurempien haasteiden eteen. Se, miten monipuolisesti tiettyjä oppikirjojen teemoja pystytään kuvittamaan, mahdollistaa myös kulloinkin opetettavan aiheen mahdollisimman monipuolisen käsittelyn. Kuten analysoimieni oppikirjojenkin materiaalista voidaan havaita, kuvituksen aiheet ovat mitä moninaisemmat: abortin teeman kuvituksen aiheina voivat olla aikuiset ihmiset, syntyneet ja elävät, syntymättömät ja jopa kuolleet lapset, erinäiset esineet, maisemat tai vaikkapa elokuvista lainattu materiaali. Kysymys oppikirjojen kuvituksesta ja kuvien annista opetukseen liittyy myös kiinteästi opetussuunnitelmiin: Annetaanko kuvissa sopivia aineksia oppilaan kasvun ja identiteetin tukemiseen? Tuomaalan näkemyksiä abortin monista kasvoista ei sovi jättää tässä huomiotta – uskoakseni asia ei ole sen yksioikoisempi myöskään nuoren ihmisen ajattelu-maailmassa.

Oppikirjojen syvällisen tutkimuksen myötä myös kirjoittajalle on myös rakentunut erilainen käsitys siitä, millä tavoin tiettyä aihekokonaisuutta voidaan kuvata ja kuvittaa. Kauneus on katsojan silmissä, sanotaan, ja sama pätee oppikirjojen tarkasteluun. Oppikirjojen materiaaleista osa oli mitäänsanomattomampia kuin toiset, ja osasta puolestaan olisi riittänyt sanottavaa omaksi työkseen. Toisaalta aihetta olisi voinut lähestyä myös muista näkökulmista. Oman kiinnostukseni lähtökohdista tarkasteltuna yksi keskeisimmistä uusista lähestymistavoista olisi kuvitusta ja kuvien katsomista koskevan empiirisen aineiston kerääminen ja sen tarkastelu, miten oppikirjan kuvat todella havaitaan ja mikä on niiden anti juuri oppimisen kannalta.

Työn tekeminen herätti myös pohtimaan Salome Tuomaalan väitöskirjan ynnä muun tutkimuksen antia. Abortin käsittely aiheena koskettaa nuoria: se, miten abortti koetaan ja millaisia tunne-kokemuksia siihen liittyy, ovat tärkeitä seikkoja nuorten naisten ja miehen, mahdollisesti jopa tulevien vanhempien maailmassa. Päätös abortista ei ole yksiselitteinen, vaan vaatii aina vaihtoehtojen punnitsemista, ajattelua sekä toisten

ihmisten mielipiteiden kuuntelua ja huomioon ottamista. Ei ole siis yhdentekevää, kuinka näitä aiheita käsitellään julkisuudessa ja esimerkiksi juuri oppikirjojen sivuilla.

LÄHTEET

Tutkimusaineisto

Hallamaa, Jaana & Jussi Ikkala & Johanna Jämsä & Meri-Satu Sama'neh & Katri Vappula

2011 *Uusi Arkki 3: Etiikka*. Helsinki: Edita.

Hanki, Katri & Outi Könni & Pekka Manninen & Seppo Nyysönen

2010 *Silta 3: Etiikka ja kirkon oppi*. Helsinki: WSOYpro Oy.

Heinimäki, Jaakko & Petri Järveläinen

2003 *Theo. Oikein väärin. Lukion uskonto osa 3*. Helsinki: Otava.

Heininen, Simo & Jari Jolkkonen & Kimmo Ketola & Petri Merenlahti & Annikki Junnonen & Pia Jussila & Katriina Laturi & Mia Stenius

2011 *Eeden. Maailmanuskonnot. Kirkkohistoria ja kirkkotieto. Raamattu ja etiikka*. Helsinki: Edita.

Holm, Kristiina & Mari Kronlund & Jarno Parviola & Riitta Vaaramo

2011 *Lipas 9. Raamattu ja etiikka*. Helsinki: WSOYpro Oy.

Isotalo, Seppo & Tiina Lehtinen & Katriina Vartiainen

2005 *Askeleet*. Helsinki: Otava.

Kuvalähteet

Aineiston kuva 1

Heininen, Simo & Jari Jolkkonen & Kimmo Ketola & Petri Merenlahti & Annikki Junnonen & Pia Jussila & Katriina Laturi & Mia Stenius

2011 *Eeden. Maailmanuskonnot. Kirkkohistoria ja kirkkotieto. Raamattu ja etiikka*, 369. Helsinki: Edita. Kuvalähde Gorilla: Bård Løken.

Aineiston kuva 2

Isotalo, Seppo & Tiina Lehtinen & Katriina Vartiainen

2005 *Askeleet*, 248. Helsinki: Otava. Kuvalähde Lehtikuva Oy: Dale Peterson.

Aineiston kuva 3

Isotalo, Seppo & Tiina Lehtinen & Katriina Vartiainen

2005 *Askeleet*, 294. Helsinki: Otava. Kuvalähde All Over Press.

Aineiston kuva 4

Holm, Kristiina & Mari Kronlund & Jarno Parviola & Riitta Vaaramo

2011 *Lipas 9. Raamattu ja etiikka*, 90. Helsinki: WSOYpro Oy. Kuvalähde Lehtikuva: Rex Features.

Aineiston kuva 5

Holm, Kristiina & Mari Kronlund & Jarno Parviola & Riitta Vaaramo
2011 *Lipas 9. Raamattu ja etiikka*, 91. Helsinki: WSOYpro Oy. Kuvalähde
Lehtikuva: Geilert / Sipa Press.

Aineiston kuva 6

Hallamaa, Jaana & Jussi Ikkala & Johanna Jämsä & Meri-Satu Sama'neh & Katri Vappula
2011 *Uusi Arkki 3: Etiikka*, 133. Helsinki: Edita. Kuvalähde Suomen
Kuvapalvelu Oy: Science Photo Library / David Parker.

Aineiston kuva 7

Hallamaa, Jaana & Jussi Ikkala & Johanna Jämsä & Meri-Satu Sama'neh & Katri Vappula
2011 *Uusi Arkki 3: Etiikka*, 134. Helsinki: Edita. Kuvalähde Shutterstock.

Aineiston kuva 8

Heinimäki, Jaakko & Petri Järveläinen
2003 *Theo. Oikein väärin. Lukion uskonto osa 3*, 93. Helsinki: Otava.
Kuvalähde Lehtikuva.

Aineiston kuva 9

Heinimäki, Jaakko & Petri Järveläinen
2003 *Theo. Oikein väärin. Lukion uskonto osa 3*, 94. Helsinki: Otava.
Kuvalähde Lehtikuva.

Aineiston kuva 10

Heinimäki, Jaakko & Petri Järveläinen
2003 *Theo. Oikein väärin. Lukion uskonto osa 3*, 95. Helsinki: Otava.
Kuvalähde Suomen elokuva-arkisto.

Aineiston kuva 11

Heinimäki, Jaakko & Petri Järveläinen
2003 *Theo. Oikein väärin. Lukion uskonto osa 3*, 96. Helsinki: Otava.
Kuvalähde Lehtikuva.

Aineiston kuva 12

Hanki, Katri & Outi Könni & Pekka Manninen & Seppo Nyysönen
2010 *Silta 3: Etiikka ja kirkon oppi*, 105. Helsinki: WSOYpro Oy. Kuvalähde
Suomen Kuvapalvelu: Science Photo Library.

Aineiston kuva 13

Hanki, Katri & Outi Könni & Pekka Manninen & Seppo Nyysönen
2010 *Silta 3: Etiikka ja kirkon oppi*, 106. Helsinki: WSOYpro Oy. Kuvalähde
Annu Wilenius.

Aineiston kuva 14

Hanki, Katri & Outi Könni & Pekka Manninen & Seppo Nyysönen
2010 *Silta 3: Etiikka ja kirkon oppi*, 107. Helsinki: WSOYpro Oy. Kuvalähde
Suomen Kuvapalvelu: Science Photo Library / C. Cordelia Molloy.

Tutkimuskirjallisuus

Ahjopalo-Nieminen

1999 *Kuvittajan keinot*. Helsinki: Kirjayhtymä Oy.

Alenius-Taipalus, Anu

2003 *Opetuskertomukset uskonnonopetuksessa, Oikeilla jäljillä – oppimateriaalin sisällön analyysi*. Www-muodossa oleva pro gradu - tutkielma. Kasvatustiede, Jyväskylän yliopisto.
<URL:
<https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/10204/G0000416.pdf>>.

Anttonen, Veikko

1996 *Ihmisen ja maan rajat. 'Pyhä' kulttuurisena kategoriana*. Helsinki: SKS.
2010 *Uskontotieteen maastot ja kartat*. Helsinki: SKS.

Hannus, Matti

1996 *Oppikirjan kuvitus. Koriste vai ymmärtämisen apu*. Turku: Turun yliopisto.

Hatva, Anja

1993 *Kuvittaminen*. Helsinki: Rakennustieto.

Hietala, Veijo

1993 *Kuvien todellisuus. Johdatusta kuvallisen kulttuurin ymmärtämiseen ja tulkintaan*. Helsinki: Kirjastopalvelu Oy.

Hytönen, Maarit

2003 *Kirkko ja nykyajan eettiset kysymykset*. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 80. Helsinki: Kirjapaja Oy.

Häkkinen, Kaisa

2002 *Suomalaisen oppikirjan vaihteita*. Helsinki: Suomen tietokirjailijat.

Innanen, Tapani

2005 *Opetussuunnitelmasta oppimiseen*. Teoksessa Kallioniemi, Arto & Luodeslampi, Juha (toim.) *Uskonnonopetus uudella vuosituhanella*, 183–195. Helsinki: Kirjapaja Oy.

Jyväskylän yliopiston Koppa

2012 *Hermeneutiikka*. <URL:
<https://koppa.jyu.fi/avoimet/hum/metelmapolkuja/metelmapolku/tutkimusstrateg>>.

Kallioniemi, Arto & Juha Luodeslampi (toim.)

2005 *Uskonnonopetus uudella vuosituhanella*. Helsinki: Kirjapaja Oy.

Knuuttila, Tarja & Lehtinen, Aki Petteri

- 2010 Johdanto: Representaatio – tiedon kivijalasta tieteiden työkaluksi. Teoksessa *Representaatio. Tiedon kivijalasta tieteiden työkaluksi*, 7–31. Helsinki: Gaudeamus.

Kokkinen, Nina

- 2010 Mitä on pyhä taide? –*Synsygus* 5/2010, 12–14.
<URL: <http://www.suol.fi/images/stories/tiedostot/syn0510.pdf>>

Korhonen, Tetta

- 2010 *Sukupuoli ala-asteen uskonnon ja elämäkatsomustiedon oppikirjojen kuvissa*. Www-muodossa oleva pro gradu -tutkielma. Uskontotiede, Helsingin yliopisto.
<URL: <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/24872/sukupuol.pdf?sequence=1>>.

Kupiainen, Reijo

- 2007 Voiko kuvaa lukea? Visuaalisen lukutaidon kysymyksiä. Teoksessa Leena-Maija Rossi & Anitta Seppä (toim.) *Tarkemmin katsoen. Visuaalisen kulttuurin lukukirja*, 36–54. Helsinki: Gaudeamus.

Lahtinen, Martti & Timo Lankinen & Antero Penttilä & Arto Sulonen

- 2005 *Koulutuksen lainsäädäntö käytännössä*. Jyväskylä: Tietosanoma.

Morgan, David

- 2005 *The Sacred Gaze. Religious Visual Culture in Theory and Practice*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.
1998 *Visual Piety. A History and Theory of Popular Religious Images*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.

Mikkonen, Kai

- 2005 *Kuva ja sana. Kuvan ja sanan vuorovaikutus kirjallisuudessa, kuvataiteessa ja ikonoteksteissä*. Helsinki: Gummerus.
1999 Kuvan ja sanan suhteesta. Visuaalisen ja verbaalisen esittämisen rajankäyntiä W.J.T. Mitchellin mukaan. Teoksessa Kirsi Saarikangas (toim.) *Kuvasta tilaan. Taidehistoria tänään*, 115–145. Tampere: Vastapaino.

Mitchell, W. J. T.

- 1986 *Iconology. Image, Text, Ideology*. Chicago & London: University of Chicago Press.

Nurmi, Jari-Erik & Timo Ahonen & Heikki Lyytinen & Paula Lyytinen & Lea Pulkkinen & Isto Ruoppila

- 2010 *Ihmisen psykologinen kehitys*. Helsinki: WSOYpro Oy.

Oksanen, Markku & Veikko Launis & Seppo Sajama

2010 *Etiikan lukemisto*. Helsinki: Gaudeamus.

Opetushallitus

2004 *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet*. <URL:

http://www.oph.fi/download/139848_pops_web.pdf>.

2003 *Lukion opetussuunnitelman perusteet*. <URL:

http://www.oph.fi/download/47345_lukion_opetussuunnitelman_perusteet_2003.pdf>.

Seppänen, Janne

2001 *Katseen voima. Kohti visuaalista lukutaitoa*. Tampere: Vastapaino.

2005 *Visuaalinen kulttuuri. Teoriaa ja metodeja mediakuvan tulkitsijalle*. Tampere: Vastapaino.

Sumu, Ritva-Liisa

1970 *Abortti. 250:n suomalaisnaisen kokemukset vastentahtoisista raskauksista, abortista ja sterilisaatiosta*. Helsinki: Tammi.

Tamminen, Kalevi & Laulikki Vesa

1982 *Miten opetan uskontoa. Uskonnon didaktiikka*. Kirjapaja.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos

2012 *Raskaudenkeskeytykset*. URL: <

<http://www.stakes.fi/FI/Tilastot/Aiheittain/Lisaantyminen/raskaudenkeskeytykset/index.htm>>

Tuomaala, Salome

2002 *Ruumiita mahdollisuuksien rajoilla. Kokemuksia, kertomuksia ja keskustelua abortista*. Helsinki: Tasa-arvolain neuvottelukunta, sosiaali- ja terveysministeriö.

2011 *Keskeytyksiä elämässä. Naisten toimijuudet aborttikertomuksissa*. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Tuomi, Jouni & Anneli Sarajärvi

2009 *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Jyväskylä: Gummerus.

LIITTEET

Liite 1: Taulukko aineistoon kuuluvista kuvista.

Millainen kuva? (Taidekuva, valokuva, graafi, kartta)	Mitä kuva esittää, mitä kuvassa on?	Millä sivulla kuva sijaitsee, kuvan sijainti sivulla / aukeamalla, sijainti suhteessa tekstiin, kuvan koko	Kuvateksti	Leipätekstin aiheet
1 Valokuva ihmisiä (aikuinen ja syntynyt vauva)	Valokuvassa kaksi ihmistä, vastasyntynyt lapsi ja ilmeisesti lapsen äiti. Lapsi on avuttoman, hennon ja pienen näköinen, makaa aikuisen rinnalla. Vauvalla mahaletku, ja aikuisella kädessään pullo josta vauvaa ruokitaan.	S. 369, kuva sijaitsee oikean sivun ulkoreunassa, tietolaatikon teksti kuvan vasemmalla puolella, kuvan koko 15,5 x 9 cm. (139,5 cm ²)	<i>Lain mukaan raskaus voidaan keskeyttää erityisistä syistä 24 raskausviikkoon mennessä. Lääketiede pystyy pelastamaan samanikäisiä keskosia.</i>	”Abortti eettisenä kysymyksenä”, ”Elämän pyhyys”.
2 Valokuva, kaksi ihmistä (aikuinen ja lapsi)	Valokuvassa näkyy kaunis auringonlasku sekä kahden ihmisen siluetit. Aikuinen makaa maassa selällään ja lapsi on riemukkaan näköisenä hänen käsivarsillaan. Varsin tunnelmallinen, ehkä myös hieman romantisoiva kuva.	S. 248, kuva sijaitsee vasemmalla sivulla aivan sivun alareunassa. leipäteksti on kuvan yläpuolella, kuvan koko on n. 8 x 12,5 cm. (100 cm ²)	<i>Jokainen lapsi tarvitsee tunteen siitä, että on toivottu ja rakastettu.</i>	”Jos raskaus ei olekaan toivottu”
3 Kaksi valokuvaa esitetty tiiviisti yhdessä. Toisessa valokuvassa aikuinen mies mikroskoopin kanssa ja toisessa koeputki, jota pitelee käsi.	Ylempi ja isompi kuva esittää miestä, ilmeisesti lääkäriä tai tutkijaa. Mies istuu valkoinen takki päällä edessään mikroskooppi, johon hän katsoo. Miehen edessä työpöydällä on teknisiä laitteita, näppäimistö ja kuvaruutu, jossa näkyy palloja. Osittain kuvan päällä on pienempi kuva, jossa käsi pitelee koeputkea. Koeputken sisällä on jotain ruohon näköistä.	S. 294, isompi kuva sijaitsee vasemman puolisen sivun yläreunassa ja pienempi kuva liittyy siihen alhaalla, ison kuvan vasemmassa reunassa. Leipä-teksti on ison kuvan alapuolella sekä pienemmän kuvan oikealla puolella. Iso kuva: 11 x 15 cm (165 cm ²), pieni kuva: 8 x 5 cm (40 cm ²) Yhteispinta-ala: 197,5 cm ²	<i>Tieteellistä tutkimusta voidaan käyttää sekä hyvään että pahaan.</i>	”Sikiödiagnostiikka – onko lapsi terve vai sairas?”
4 Valokuva (ultraäänikuva) ihminen (vauva, syntymätön)	Kuvan tunnistaa selkeästi ultraäänikuvaksi, jonka sisältöä on kuitenkin hieman vaikeampi hahmottaa.	s. 90, kuva aukeaman vasemman sivun alareunassa, leipäteksti yläpuolella, kuvan koko 6,5 x 11 cm. (71,5 cm ²)	<i>Modernin tekniikan avulla sikiön kehitystä voidaan seurata jo kohdussa. Kolmikuinen sikiö imee peukaloaan ultraäänikuvassa.</i>	”Elämän alku”
5 Valokuva ihmisiä (aikuinen nainen ja vauva)	Nainen raottaa roskalaatikon näköistä luukua, jossa on teksti ”Babyklappe”. Naisen sylissä on vauva, jota tämä katsoo.	s. 91, kuva aukeaman oikeanpuoleisen sivun ylälaudassa, leipäteksti kuvan alapuolella, kuvan koko 9,5 x 14,5 cm. (137,75 cm ²)	<i>Sairaalan vauvaluukun kautta äiti voi jättää tuntemattomana lapsensa adoptoitavaksi, jos hänellä ei ole mahdollisuutta pitää lasta. Kuvan</i>	”Elämän alku”

			<i>vauvaluukku on käytössä saksalaisen kaupungin synnytysairaalas-sa.</i>	
6 Valokuva ihmisiä (aikuinen ja vauva, syntynyt / abortoitu)	Kuvassa kämmenellä pieni ihmisen (?) sikiö.	Edita/Uusi Arkki 3: Etiikka, s. 133, kuva sijaitsee sivun alareunassa, leipäteksti yläpuolella, kuvan koko n. 11 x 8,5 cm (93,5 cm ²)	<i>Milloin ihmisestä tulee ihminen? Perustelee.</i>	”Elämän alku”
7 Valokuva ihminen (mies)	Kuvassa mies, joka seisoo kädessään aborttia vastustava kyltti jossa lukee punaisella taustalla valkoisella tekstillä ”Stop abortion now”. Vieressä lastenvaunut, joihin kiinnitetty myös kyltti. Kyltissä mustalla pohjalla pienen lapsen kasvojen kuva ja teksti ”Face It – Abortion Kills!”	S. 134, kuva sivun vasemmalla alareunassa, leipäteksti kuvan oikealla puolella, kuvan koko n. 6 x 10,5 cm (63 cm ²)	<i>Abortin vastustaja osoittaa mieltään.</i>	”Milloin elämä alkaa?”
8 Valokuva, ihminen (nainen)	Valokuvassa nainen pyöriilee tyhjää katuja pois päin kuvaajasta. Naisella on päällään arkiset vaatteet (fleece, mustat housut, lenkkeilykengät) ja kypärä päässään. Kauempana näkyy kaksi suojatien liikennemerkkiä ja taloja.	S. 93, kuva aukeaman vasemmalla sivulla, sivun oikeassa alalaidassa. Leipäteksti on kuvan vasemmalla puolella ja osittain sen päällä. Kuvan koko on 13,5 x 9 cm. (121,5 cm ²)	<i>Luokkatoverisi kertoo harkitsevansa aborttia. Mitä sanot hänelle?</i>	”Raskaus alkaa munasolun hedelmöitymisestä” ja ”Mistä ihmiselämä alkaa?”
9 Valokuva, ihminen (sikiö)	Valokuvassa ihmisen sikiö kohdussa. Aika irvokas kuva, sikiön verisuonet näkyvät hyvin, samaten napanuora. Silmät kuin mustat aukot.	S. 94, kuva on vasemmalla sivulla sivun yläreunassa, leipäteksti alapuolella. Kuvan koko 9 x 11 cm. (99 cm ²)	<i>Kuuluvatko ihmisoikeudet jo potentiaaliselle ihmiselle?</i>	”Lailliset ja laittomat abortit”, myös edellisen sivun leipäteksti.
10 Valokuva, ihminen	Valokuva taitaa olla stillkuva jostain, elokuvasta kuvassa oleva henkilö näyttää kovin tutulta. Kuvassa mies, jolla on päässään lääkärin hattu ja kaulassa roikkuu hengityssuoja. Miehellä on yllään kauluspaita ja housut, joissa henkselit.	S. 95, kuva sijaitsee oikean puoleisen sivun oikeassa yläreunassa, leipäteksti on kuvan vasemmalla puolella ja osittain alapuolella. Kuvan koko 10 x 7 cm. (70 cm ²)	<i>John Irvingin romaaniin perustuva elokuva Oman elämänsä sankari kertoo orpokodissa kasvaneesta miehestä, joka itse vastustaa aborttia, mutta tekee niitä, koska on taitava abortintekijä. Hänen kotiseudullaan abortit ovat lailla kiellettyjä. Mies perustelee toimintansa sillä, että on parempi, että hän tekee ammattitaitoisesti abortteja, koska muuten naiset kääntyisivät taitamattomien puoskareiden puoleen. Mies toivoo aborttien laillistamista jotta hän voisi lopettaa niiden</i>	Edellisen sivun (ks. yllä) aihe jatkuu. Muita alaotsikoita kuvan kanssa samalla sivulla: ”Teini-ikäisten abortit lisääntyneet Suomessa” ja ”Kirkkojen kannat raskauden keskeytykseen”.

			<i>tekemisen ja ohjata asiakkaansa sairaaloihin.</i>	
11 Valokuva, kaksi ihmistä (naisia)	Valokuvan alareunassa kahden naisen päät, pääosa kuvassa kylteissä heidän takanaan. Kylteissä ristiriitaisia viestejä (äänestä kyllä, äänestä ei). Kuvassa näkyy kolme kylttiä, joiden sisällöt vasemmalta oikealla ja ylhäältä alas: "Vote yes" (pitkän mallinen valkoinen kyltti/lakana, jossa teksti kulkee ylhäältä alas), seuraavana punavalkoinen kyltti, jossa marjapuuron värisellä taustalla valkoinen logo "Alliance for a NO vote" ja sen alapuolella valkoisella teksti: "RAPED, PREGNANT, SUICIDAL... don't let her die". Ja valkoisella pohjalla tämän jälkeen: "Vote NO". Kyltin alapuolella toinen kyltti, jossa sinisellä taustalla valkoinen teksti: "Vote yes", ja tämän alapuolella valokuva nauravasta äidistä ja vauvasta. Kuvan alapuolella vielä sinisellä taustalla keltainen teksti "Support Women Protect the Unborn" ja tekstin alla logo "ProLife campaign".	S. 96, kuva sijaitsee vasemman sivun vasemmassa ylälaidassa. Kuvan koko 12,5 x 7 cm. Leipäteksti kuvan oikealla puolella ja osittain alapuolella. (87,5 cm ²)	<i>Abortin laillistamisen kannattajia ja vastustajia samassa mielenosoituksessa Yhdysvalloissa.</i>	"Abortit eivät vähene lakia tiukentamalla"
12 Valokuva kaksi ihmistä (mies ja lapsi)	Lämmintunnelmainen kuva tummaihoisesta miehestä ja pienestä lapsesta. Kuva saattaa olla otettu ehkä jostain kehitysmaasta. Mies istuu ilman paitaa lapsi sylissään. Taustalla hiekalla kävelee kana.	s. 105, koko sivun yläreuna, leipäteksti alkaa kuva alapuolelta, kuvan koko n. 9,5 x 15 cm (142,5 cm ²)	<i>Riippumatta ajasta tai kulttuurista uuden elämän syntyminen on suuri tapahtuma sekä yksilölle että yhteisölle. Syntyminen turvaa tulevaisuuden. Ugandalainen isä lapsineen.</i>	"Perheeseenmittelu" ja "Raskauden keskeytys"
13 Valokuva maisema	Hoidetun metsäin maisema, maassa paksuja kankaita ja pieniä erivärisiä tuuliviirejä.	s. 106, koko sivun alareuna, leipäteksti sijoitettu kuvan yläpuolelle, kuvan koko n. 10,5 x 14,5 cm (152,25 cm ²)	<i>Abortoitujen sikiöiden muistolehto Pohjois-Japanissa.</i>	"Kirkkojen kanta aborttiin"
14 Valokuva, esine	Kuvassa raskaudesta ja pakkaus. Pakkauksessa teksti: "...ny time of the day from the first day of missed pe..."	s. 107, pieni kuva oikeanpuoleisen sivun vasemmassa ylälaidassa. Leipäteksti lähestulkoon kokonaan oikealla puolella omassa palstassaan. Kuvan koko 3,5 x 5 cm (17,5 cm ²)	<i>Milloin elämä alkaa? Kuvassa raskaudesta.</i>	Edellisen sivun (ks. yllä) aihe jatkuu, myös "Lapsettomuus" (pois abortin aiheesta)

Liite 2: Evankelis-luterilaisen uskonnon ylioppilaskoe, kevät 2012, kysymykset 1–6.

Luettavissa sähköisenä osoitteessa URL:

<http://abitreenit.yle.fi/files/abitreenit/evlut_uskonto_kevat_2012.pdf> Viitattu

23.3.2012.

YLIOPPILASTUTKINTO-
LAUTAKUNTA

EVANKELIS-LUTERILAISEN USKONNON KOE
14.3.2012

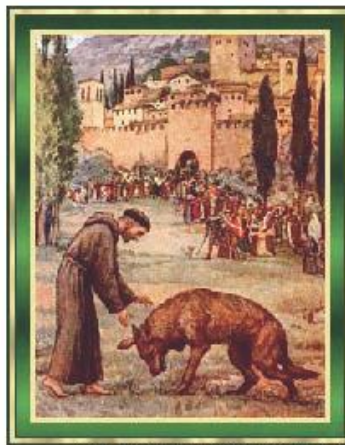
1

Enintään 6 tehtävään saa vastata. Tehtävät arvostellaan pistein 0–6, paitsi muita vaativammat, +lla merkityt jokeritehtävät, jotka arvostellaan pistein 0–9. Moniosaisissa, esimerkiksi a-, b- ja c-kohdan sisältävissä tehtävissä voidaan erikseen ilmoittaa eri alakohtien enimmäispistemäärät.

1. Profeetta Muhammadin asema ja merkitys islamissa
2. Lännen ja idän kirkkojen eroon vuonna 1054 johtaneet syyt
3. Millä perusteilla Jeesusta voidaan pitää historiallisena henkilönä?
4. Selitä seuraavat uskontoihin liittyvät termit. Anna myös yksi esimerkki uskontoperinteestä, jossa termi esiintyy.
  - a) samaani
  - b) ahimsa
  - c) inkarnaatio
5. Miten ihminen pelastuu luterilaisen uskonkäsityksen mukaan?
6. Franciscus Assisilainen on katolisen kirkon luonnon suojelemisen pyhimys. Myös muiden kirkkojen ympäristöaktivistit ovat hakeneet hänestä innoitusta. Mikä Franciscus Assisilaisen elämässä ja opetuksessa selittää hänen ajankohtaisuutensa ympäristökysymyksissä? Voit käyttää kuvia apunasi.

<www.stfranciscus.org>
Luettu 2.2.2011.

<<http://www.catholicgarden.com/fwolf.html>>
Luettu 2.2.2011.

Liite 3: Jeesuksen Vuorisaarna (Matt. 5–7). Luettavissa sähköisenä osoitteessa URL: <<http://raamattu.uskonkirjat.net/servlet/biblesite.Bible>>. Viitattu 2.10.2012.

Autuaaksijulistus

1 Nähdessään kansanjoukot Jeesus nousi vuorelle. Hän istuutui, ja opetuslapset tulivat hänen luokseen.

2 Silloin hän alkoi puhua ja opetti heitä näin:

3 "Autuaita ovat hengessään köyhät, sillä heidän on taivasten valtakunta.

4 Autuaita murheelliset: he saavat lohdutuksen.

5 Autuaita kärsivälliset: he perivät maan.

6 Autuaita ne, joilla on vanhurskauden nälkä ja jano: heidät ravitaan.

7 Autuaita ne, jotka toisia armahtavat: heidät armahdetaan.

8 Autuaita puhdassydämiset: he saavat nähdä Jumalan.

9 Autuaita rauhantekijät: he saavat Jumalan lapsen nimen.

10 Autuaita ovat ne, joita vanhurskauden vuoksi vainotaan: heidän on taivasten valtakunta.

11 "Autuaita olette te, kun teitä minun tähteni herjataan ja vainotaan ja kun teistä valheellisesti puhutaan kaikkea paha.

12 Iloitkaa ja riemuitkaa, sillä palkka, jonka te taivaissa saatte, on suuri. Niinhän vainottiin profeettojakin, jotka elivät ennen teitä.

Suolana ja valona maailmassa

13 "Te olette maan suola. Mutta jos suola menettää makunsa, millä se saadaan suolaiseksi? Ei se kelpaa enää mihinkään: se heitetään menemään, ja ihmiset tallaavat sen jalkoihinsa.

14 "Te olette maailman valo. Ei kaupunki voi pysyä kätkössä, jos se on ylhäällä vuorella.

15 Eikä lamppua, kun se sytytetään, panna vakan alle, vaan lampunjalkaan. Siitä sen valo loistaa kaikille huoneessa oleville.

16 Näin loistakoon teidänkin valonne ihmisille, jotta he näkisivät teidän hyvät tekonne ja ylistäisivät Isääne, joka on taivaissa.

Jeesus ja laki

17 "Älkää luulko, että minä olen tullut lakia tai profeettoja kumoamaan. En minä ole tullut kumoamaan, vaan toteuttamaan.

18 Totisesti: laista ei häviä yksikään kirjain, ei pieninkään piirto, ennen kuin taivas ja maa katoavat, ennen kuin kaikki on tapahtunut.

19 Sitä, joka jättää laista pois yhdenkin käskyn, vaikkapa kaikkein vähäisimmän, ja siten opettaa, kutsutaan taivasten valtakunnassa vähäisimmäksi. Mutta sitä, joka noudattaa lakia ja niin opettaa, kutsutaan taivasten valtakunnassa suureksi.

20 Minä sanon teille: ellette te noudata Jumalan tahtoa paljon paremmin kuin lainopettajat ja fariseukset, te ette pääse taivasten valtakuntaan.

Vihasta ja riidasta

21 "Teille on opetettu tämä isille annettu käsky: 'Älä tapa.' Se, joka tappaa, on ansainnut oikeuden tuomion.

22 Mutta minä sanon teille: jokainen, joka on vihoissaan veljelleen, on ansainnut oikeuden tuomion. Samoin jokainen, joka sanoo veljelleen: 'Senkin hölmö', on ansainnut Suuren neuvoston tuomion, ja se, joka sanoo: 'Sinä hullu', on ansainnut helvetin tulen.

23 "Jos siis olet viemässä uhrilahjaasi alttarille ja siinä muistat, että veljelläsi on jotakin sinua vastaan,

24 niin jätä lahjasi alttarin eteen ja käy ensin sopimassa veljesi kanssa. Mene sitten vasta antamaan lahjasi.

25 "Tarjoa vastapuolellesi sovintoa jo silloin, kun vielä olet hänen kanssaan matkalla oikeuteen. Muuten hän saattaa luovuttaa sinut tuomarille ja tuomari vartijalle, ja niin sinut teljetään vankilaan.

26 Usko minua: sieltä sinä et pääse, ennen kuin olet maksanut kaiken viimeistä kolikkoa myöten.

Avioriksesta

27 "Teille on opetettu tämä käsky: 'Älä tee aviorikosta.'

28 Mutta minä sanon teille: jokainen, joka katsoo naista niin, että alkaa himoita häntä, on sydämessään jo tehnyt aviorikoksen hänen kanssaan.

29 Jos oikea silmäsi viettelee sinua, repäise se irti ja heitä pois. Onhan sinulle parempi, että menetät vain yhden osan ruumiistasi, kuin että koko ruumiisi joutuu helvettiin.

30 Ja jos oikea kätesi viettelee sinua, hakkaa se poikki ja heitä pois. Onhan sinulle parempi, että menetät vain yhden jäsenen, kuin että koko ruumiisi joutuu helvettiin.

31 "On myös opetettu, että jos mies tahtoo erota vaimostaan, hänen on annettava tälle erokirja.

32 Mutta minä sanon teille: jokainen, joka hylkää vaimonsa muun syyn kuin haureuden tähden, ajaa hänet aviorikokseen. Ja aviorikoksen tekee myös se, joka nai miehensä hylkäämän naisen.

Vannomisesta

33 "Vielä teille on opetettu nämä isille annetut käskyt: 'Älä tee väärää valaa' ja 'Pidä, mitä olet Herralle valalla vannonut'.

34 Mutta minä sanon teille: Älkää vannoko lainkaan. Älkää taivaan kautta, sillä se on Jumalan valtaistuini,

35 älkää maan kautta, sillä se on hänen jalkojensa koroke, älkääkään Jerusalemin kautta, sillä se on suuren kuninkaan kaupunki.

36 Älä myöskään vannoo pääsi kautta, sillä et sinä pysty muuttamaan ainuttakaan hiustasi mustaksi etkä valkoiseksi.

37 Kun myönnätte, sanokaa vain: 'Kyllä', kun kiellätte, sanokaa: 'Ei.' Enempi on pahasta.

Rakastakaa vihamiehiänne

38 "Teille on opetettu: 'Silmä silmästä, hammas hampaasta.'

39 Mutta minä sanon teille: älkää tehkö pahalle vastarintaa. Jos joku lyö sinua oikealle poskelle, käännä hänelle vasenkin.

40 Jos joku yrittää oikeutta käymällä viedä sinulta paidan, anna hänelle viittasikin.

41 Jos joku vaatii sinut mukaansa virstan* matkalle, kulje hänen kanssaan kaksi.
[Alkutekstissä , noin 1,5 kilometriä.]

42 Anna sille, joka sinulta pyytää, äläkä käännä selkäsi sille, joka haluaa lainata sinulta.

43 "Teille on opetettu: 'Rakasta lähimmäistäsi ja vihaa vihamiestäsi.'

44 Mutta minä sanon teille: rakastakaa vihamiehiänne ja rukoilkaa vainoojienne puolesta,

45 jotta olisitte taivaallisen Isänne lapsia. Hän antaa aurinkonsa nousta niin hyvälle kuin pahoille ja lähettää sateen niin hurskaille kuin jumalattomille.

46 Jos te rakastatte niitä, jotka rakastavat teitä, minkä palkan te siitä ansaitsette? Eivätkö publikaanitkin* tee niin? [Publikaanit olivat tullien ja verojen kerääjiä, jotka palvelivat vallanpitäjiä omaksi edukseen.]

47 Jos te tervehditte vain ystäviänne, mitä erinomaista siinä on? Eivätkö pakanatkin tee niin?

48 Olkaa siis täydellisiä, niin kuin teidän taivaallinen Isänne on täydellinen.

Almut, rukous ja paasto

1 "Varokaa tuomasta hurskaita tekojanne ihmisten katseltavaksi, muuten ette saa palkkaa taivaalliselta Isältänne.

2 "Kun siis autat köyhiä, älä toivotta siitä niin kuin tekopyhät tekevät synagogissa ja kujilla, jotta ihmiset kiittelisivät heitä. Totisesti: he ovat jo palkkansa saaneet.

3 Kun annat almun, älköön vasen kätesi tietäkö mitä oikea tekee,

4 jotta hyvä tekosi pysyisi salassa. Isäsi, joka näkee myös sen, mikä on salassa, palkitsee sinut.

5 "Kun rukoilette, älkää tehkö sitä tekopyhien tavoin. He asettuvat mielellään synagogiin ja kadunkulmiin rukoilemaan, jotta olisivat ihmisten näkyvissä. Totisesti: he ovat jo palkkansa saaneet.

6 Kun sinä rukoilet, mene sisälle huoneeseesi, sulje ovi ja rukoile sitten Isääsi, joka on salassa. Isäsi, joka näkee myös sen, mikä on salassa, palkitsee sinut.

7 "Rukoillessanne älkää hokeko tyhjää niin kuin pakanat, jotka kuvittelevat tulevansa kuulluiksi, kun vain latelevat sanoja.

8 Älkää ruvetko heidän kaltaisikseen. Teidän Isänne kyllä tietää mitä te tarvitsette, jo ennen kuin olette häneltä pyytäneetkään.

9 Rukoilkaa te siis näin: -- Isä meidän, joka olet taivaissa! Pyhitetty olkoon sinun nimesi.

10 Tulkoon sinun valtakuntasi. Tapahtukoon sinun tahtosi, myös maan päällä niin kuin taivaassa.

11 Anna meille tänä päivänä jokapäiväinen leipämme.

12 Ja anna meille velkamme anteeksi, niin kuin mekin annamme anteeksi niille, jotka ovat meille velassa.

13 Äläkä anna meidän joutua kiusaukseen, vaan päästä meidät pahasta.* [Myöhäisissä käsikirjoituksissa on lisäksi sanat: "Sillä sinun on valtakunta ja voima ja kunnia iankaikkisesti. Aamen."]

14 "Jos te annatte toisille ihmisille anteeksi heidän rikkomuksensa, antaa myös taivaallinen Isänne teille anteeksi.

15 Mutta jos te ette anna anteeksi toisille, ei Isännekään anna anteeksi teidän rikkomuksianne.

16 "Kun paastoatte, älkää olko synkän näköisiä niin kuin tekopyhät. He muuttavat muotonsa surkeaksi, jotta kaikki varmasti huomaisivat heidän paastoavan. Totisesti: he ovat jo palkkansa saaneet.

17 Kun sinä paastoat, voitele hiuksesi ja pese kasvosi.

18 Silloin sinun paastoasi eivät näe ihmiset, vaan Isäsi, joka on salassa. Isäsi, joka näkee myös sen, mikä on salassa, palkitsee sinut.

Jumala ja mammona

19 "Älkää kootko itsellenne aarteita maan päälle. Täällä tekevät koi ja ruoste tuhojaan ja varkaat murtautuvat sisään ja varastavat.

20 Kootkaa itsellenne aarteita taivaaseen. Siellä ei koi eikä ruoste tee tuhojaan eivätkä varkaat murtaudu sisään ja varasta.

21 Missä on aarteesi, siellä on myös sydämesi.

22 "Silmä on ruumiin lamppu. Jos silmäsi on terve, koko ruumiisi on valaistu.

23 Jos silmäsi ovat huonot, koko ruumiisi on pimeä. Jos siis se valo, joka sinussa on, on pimeyttä, millainen onkaan pimeys!

24 "Kukaan ei voi palvella kahta herraa. Jos hän toista rakastaa, hän vihaa toista; jos hän toista pitää arvossa, hän halveksii toista. Te ette voi palvella sekä Jumalaa että mammonaa.

Jumalan huolenpito

25 "Sen tähden minä sanon teille: älkää huolehtiko hengestänne, siitä mitä söisitte tai joisitte, älkää ruumiistanne, siitä millä sen vaatettaisitte. Eikö henki ole enemmän kuin ruoka ja ruumis enemmän kuin vaatteet? 26 Katsokaa taivaan lintuja: eivät ne kylvä, eivät ne leikkaa eivätkä kokoa varastoon, ja silti teidän taivaallinen Isänne ruokkii ne. Ja olettehan te paljon enemmän arvoisia kuin linnut!

27 Kuka teistä voi murehtimalla lisätä elämänsä pituutta kyynäränkään vertaa?

28 "Mitä te vaatetuksesta huolehditte! Katsokaa kedon kukkia, kuinka ne nousevat maasta: eivät ne näe vaivaa eivätkä kehrää.

29 Minä sanon teille: edes Salomo kaikessa loistossaan ei ollut niin vaatetettu kuin mikä tahansa niistä.

30 Kun Jumala näin pukee kedon ruohon, joka tänään kasvaa ja huomenna joutuu uuniin, niin tottahan hän teistä huolehtii, te vähäuskoiset!

31 "Älkää siis murehtiko: 'Mitä me nyt syömme?' tai 'Mitä me juomme?' tai 'Mistä me saamme vaatteet?'

32 Tätä kaikkea pakanat tavoittelevat. Teidän taivaallinen Isänne tietää kyllä, että te tarvitsette kaikkea tätä.

33 Etsikää ennen kaikkea Jumalan valtakuntaa ja hänen vanhurskasta tahtoaan, niin teille annetaan kaikki tämäkin.

34 Älkää siis huolehtiko huomispäivästä, se pitää kyllä itsestään huolen. Kullekin päivälle riittävät sen omat murheet

Ohjeita ja lupauksia

1 "Älkää tuomitko, ettei teitä tuomittaisi.

2 Niin kuin te tuomitsette, niin tullaan teidät tuomitsemaan, ja niin kuin te mittaatte, niin tullaan teille mittaamaan.

3 Kuinka näet roskan veljesi silmässä, mutta et huomaa, että omassa silmässäsi on hirsi?

4 Kuinka voit sanoa veljellesi: 'Annapa kun otan roskan silmästäsi', kun omassa silmässäsi on hirsi?

5 Sinä tekopyhä! Ota ensin hirsi omasta silmästäsi, vasta sitten näet ottaa roskan veljesi silmästä.

6 "Älkää antako koirille sitä, mikä on pyhää, älkääkä heittäkö helmiänne sikojen eteen, etteivät ne tallaa niitä jalkoihinsa ja käy teidän kimppuunne ja raatele teitä.

7 "Pyytäkää, niin teille annetaan. Etsikää, niin te löydätte. Kolkuttakaa, niin teille avataan.

8 Sillä jokainen pyytävä saa ja jokainen etsijä löytää, ja jokaiselle, joka kolkuttaa, avataan.

9 Ei kai kukaan teistä anna pojalleen kiveä, kun hän pyytää leipää?

10 Tai käärmettä, kun hän pyytää kalaa?

11 Jos kerran te pahat ihmiset osaatte antaa lapsillenne kaikenlaista hyvää, niin paljon enemmän teidän taivaallinen Isänne antaa hyvää niille, jotka sitä häneltä pyytävät.

12 "Kaikki, minkä tahdotte ihmisten tekevän teille, tehkää te heille. Tässä on laki ja profeetat.

13 "Menkää sisään ahtaasta portista. Monet menevät avarasta portista ja laveaa tietä, mutta se vie kadotukseen.

14 Miten ahdas onkaan se portti ja kapea se tie, joka vie elämään, ja vain harvat löytävät sen!

Väärät profeetat

15 "Varokaa vääriä profeettoja. He tulevat luoksenne lampaiden vaatteissa, mutta sisältä he ovat raatelevia susia.

16 Hedelmistä te heidät tunnette. Eihän orjantappuroista koota rypäleitä eikä ohdakkeista viikunoita.

17 Hyvä puu tekee hyviä hedelmiä, huono puu kelvottomia hedelmiä.

18 Ei hyvä puu voi tehdä kelvottomia eikä huono puu hyviä hedelmiä.

19 Jokainen puu, joka ei tee hyvää hedelmää, kaadetaan ja heitetään tuleen.

20 Hedelmistä te siis tunnette heidät.

21 "Ei jokainen, joka sanoo minulle: 'Herra, Herra', pääse taivasten valtakuntaan. Sinne pääsee se, joka tekee taivaallisen Isäni tahdon.

22 Monet sanovat minulle sinä päivänä: 'Herra, Herra! Sinun nimessäihän me profetoimme, sinun nimessäsi me karkotimme pahoja henkiä ja sinun nimessäsi teimme monia voimatekoja.'

23 Mutta silloin he saavat minulta vastauksen: 'En tunne teitä. Menkää pois minun luotani, vääryyden tekijät!'

Kaksi rakentajaa

24 "Jokainen, joka kuulee nämä sanani ja tekee niiden mukaan, on kuin järkevä mies, joka rakensi talonsa kalliolle.

25 Alkoi sataa, tulvavesi virtasi ja myrskytuuli pieksi taloa, mutta se ei sortunut, sillä se oli rakennettu kallioperustalle.

26 "Jokainen, joka kuulee nämä sanani mutta ei tee niiden mukaan, on kuin tyhmä mies,

joka rakensi talonsa hiekalle.

27 Alkoi sataa, tulvavesi virtasi ja myrskytuuli pieksi taloa, ja se sortui, maan tasalle saakka."

Vuorisaarnan vaikutus

28 Kun Jeesus oli lopettanut puheensa, kansanjoukot olivat hämmästyksissään hänen opetuksestaan.

29 Hän opetti niin kuin se, jolle on annettu valta, ei niin kuin lainopettajat.